

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
EDUKOLOGIJOS FAKULTETAS
KŪNO KULTŪROS IR SPORTO EDUKOLOGIJOS KATEDRA

Gintaras Šaltis

Kūno kultūros ir sporto edukologijos (specializacija - sporto vadyba) studijų programos
magistrantūros studentas

**NEFORMALIOSIOS KŪNO KULTŪROS IR SPORTO VEIKLOS
VEIKSMINGUMAS: PAAUGLIŲ NUSIKALSTAMUMO PREVENCIJOS
KONTEKSTAS**

Magistro darbas

Mokslinė vadovė
doc. dr. Laimutė Bobrova

Šiauliai, 2014

Darbas originalus.....Gintaras Šaltis
(studento parašas)

TURINYS

SANTRAUKA	4
SUMMARY	6
ĮVADAS	8
I. TEORINĖS NUSIKALSTAMUMO IR PREVENCIJOS PAAUGLYSTĖS AMŽIAUS LAIKOTARPIU TYRIMŲ PRIELAIDOS	12
1.1. Nusikalstamumo fenomenas ir jo raiška paauglystėje.....	12
1.1.1. Paauglystės amžiaus tarpsnio savitumai	12
1.1.2. Paauglių nusikalstamumo samprata.....	15
1.1.3. Paauglių nusikalstamumą įtakoiantys veiksniai	19
1.1.4. Paauglių nusikalstamumo prevencija	20
1.2. Neformalusis švietimas ir ugdymas: konceptualiosios nuostatos	23
Neformaliojo vaikų švietimo veikla reglamentuojama šiais dokumentais:	23
1.2.1. Fizinio aktyvumo svarba paauglių socialinių įgūdžių ugdymui	26
1.2.2. Kūno kultūros ir sporto pedagogo asmenybės įtaka paauglių elgesio formavimui	29
1.2.3. Šeimos ir tėvų poveikis vaiko fiziniam aktyvumui	31
II. TYRIMO METODOLOGIJA IR METODAI	33
2.1. Tyrimo metodologija	33
2.2. Tyrimo metodai	34
2.3. Tyrimo organizavimas ir etapai	36
III. NEFORMALIOSIOS KŪNO KULTŪROS IR SPORTO VEIKLOS VEIKSMINGUMO PAAUGLIŲ NUSIKALSTAMUMO PREVENCIJAI VERTINIMAS: EMPIRINIO TYRIMO REZULTATAI IR JŲ ANALIZĖ	40
3.1. Pedagogų ir tėvų požiūrio raiškos lyginamoji analizė	40
3.1.1. Pedagogų ir tėvų požiūrio į neformaliąją kūno kultūrą ir sportą, kaip paauglių laisvalaikio užimtumo būdą, raiškos lyginamoji analizė.....	40
3.1.2. Pedagogų ir tėvų požiūrio į neformaliąją kūno kultūrą ir sportą kaip paauglių nusikalstamumo prevencijos priemonę, raiškos lyginamoji analizė	41
3.1.3. Pedagogų ir tėvų požiūrio į neformaliosios kūno kultūros ir sporto veiklos organizavimo efektyvumą, raiškos lyginamoji analizė	44
3.2. Paauglių požiūrio raiška ir ypatumai	56
3.2.1. Paauglių požiūrio į sportą, kaip laisvalaikio užimtumo būdą analizė	56
3.2.2. Paauglių požiūrio į sportą kaip nusikalstamumo prevencijos priemonę analizė	57
DISKUSIJA	69
IŠVADOS	71

REKOMENDACIJOS	74
LITERATŪRA	75
PRIEDAI	

SANTRAUKA

NEFORMALIOSIOS KŪNO KULTŪROS IR SPORTO VEIKLOS VEIKSMINGUMAS: PAAUGLIŲ NUSIKALSTAMUMO PREVENCIJOS KONTEKSTAS

Magistro darbas

Darbo tikslas – ištirti neformaliosios kūno kultūros ir sporto veiklos veiksmingumą, atskleidžiant jo poveikį paauglių nusikalstamumo prevencijai.

Magistro baigiamajame darbe, atlikus mokslinės literatūros analizę, identifikuotos nusikalstamumo fenomeno ir jo raiškos paauglystėje ypatybės, išanalizuoti paauglystės amžiaus tarpsnio savitumai, paauglių nusikalstamumo samprata, pastarųjų nusikalstamumą įtakojantys veiksniai bei prevencija. Taip pat pateiktos neformalaus švietimo ir ugdymo konceptualios nuostatos, išryškinant fizinio aktyvumo svarbą paauglių socialinių įgūdžių ugdymui, kūno kultūros ir sporto pedagogo asmenybės įtaką paauglių elgesio formavimuisi, šeimos ir tėvų poveikį vaiko fiziniam aktyvumui.

Tėvų ir pedagogų požiūrio į kūno kultūrą ir sportą neformaliajame ugdyme, kaip į nusikalstamumo prevencijos galimybę kiekybinio tyrimo pagrindu atskleisti patikimi skirtumai tarp pedagogų ir tėvų nuomonės, leidžia teigti, kad pedagogai labiau nei tėvai akcentuoja, jog paauglių nusikalstamą elgesį lemia blogi santykiai su tėvais bei neigiama draugų įtaka ir priešingai - tėvai labiau pritaria, kad paauglio nusikalstamą elgesį įtakoja blogi santykiai su mokytojais bei neturėjimas kur įdomiai praleisti laisvalaikį. Visi pedagogai bei tėvai pritaria, kad neformaliosios kūno kultūros ir sporto ugdomosios programos, kryptingai orientuotos į ankstyvąją nusikalstamumo prevenciją, padeda spręsti paauglių nusikalstamumo problemas. Visi pedagogai sutinka, kad treniruotės ir sporto būreliai atlieka paauglių elgesio normų pažeidimų prevencijos funkcijas.

Kokybinio tyrimo (pedagogų ir tėvų) rezultatų pagrindu išryškėjo, kad tiek tėvai, tiek pedagogai akcentuoja, jog paaugliai, užsiimdami neformaliąja sporto veikla, didina savo užimtumą, ugdomi asmenines savybes (savarankiškumas, ištvermė, atsakomybė, valingumas), yra skatinami siekti savo tikslų, ugdomi komunikacinius, sveikos gyvensenos gebėjimus, yra užimti tikslinga veikla bei skatinami savirealizacijai, nusikalstamos veiklos prevencijai. Ir tėvai ir pedagogai išskiria esminius neformaliosios kūno kultūros ir sporto pedagoginės veiklos, kaip paauglių nusikalstamumo prevencijos priemonės, trūkumus, t.y. sunki materialinė situacija, informacijos sklaidos stygius.

Paauglių požiūrio į kūno kultūrą ir sportą neformaliajame ugdyme, kaip į nusikalstamumo prevencijos galimybę kiekybinio tyrimo pagrindu buvo atskleisti patikimi skirtumai tarp skirtingų paauglystės tarpsnių (12-14 m. ir 15-18 m.) grupių. 83,9 proc. paauglių sutinka, kad laisvalaikio užimtumas gali paauglį atitraukti nuo nusikalstamos veiklos ar sumažinti paauglių polinkį

nusikalsti (80,6 proc.). Dažniausią paauglių nusikalstamumo priežastį 12-14 m. mokinių grupė (labiau nei 15-18 m) pabrėžia neturėjimą kur įdomiai praleisti laisvalaikį. Vyresni paaugliai išskiria žalingus įpročius bei tėvų dėmesio stoką, neigiamą draugų įtaką, kaip paauglių nusikalstamumo priežastį.

Kokybinio tyrimo (paauglių) rezultatai atskleidė, kad mokiniai sportuodami ugdomi asmenines savybes (atkaklumą, atsakingumą, disciplinos, ištvermę, sąžiningumą, savarankiškumą, punctualumą, pasitikėjimą, kantrybę, mandagumą, užsispyrimą), bendravimo įgūdžius, mokosi teigiamo elgesio bei kitų vertinimo, keičia savo gyvenimą, mokosi savigynos, nukreipia energiją teigiama linkme bei išmoksta valdyti savo laiką. Teigiami sporto užsiėmimų aspektai, mokinių teigimu, yra: fizinis aktyvumas, geras treneris, saviugda, komunikacija su aplinkiniais, turiningas laiko praleidimo būdas, teigiamos emocijos, veiklos įvairiapusiškumas, tinkama aplinka.

Gauti rezultatai patvirtina tyrimo prielaidą, kad efektyvus kūno kultūros ir sporto veiklos organizavimas neformaliajame ugdyme mažina paauglių nusikalstamumą.

Raktiniai žodžiai: neformaliosios kūno kultūros veiksmingumas, sporto veiklos veiksmingumas, paauglių nusikalstamumo prevencija.

SUMMARY

EFFECTIVENESS OF INFORMAL PHYSICAL EDUCATION AND SPORT ACTIVITY: THE CONTEXT OF PREVENTION OF THE JUVENILE DELINQUENCY The Master's Degree Work

Aim of the work is to analyse the effectiveness of the informal physical education and sport activity by revealing its effect on prevention of the juvenile delinquency.

The Master's degree work, after analysis of the scientific literature, identifies peculiarities of the phenomenon of delinquency as well as its expression during teenage years, analyses singularities of the juvenile age, the concept of the juvenile delinquency, factors, affecting it as well as the prevention. Also conceptual premises of informal education are presented by stressing importance of the physical activity on the development of social skills as well as the effect of the personality of a sport's pedagogue on the formation of the behaviour of teenagers, effect of family and parents on the physical activeness of a child.

On the base of the *quantitative survey of the attitude of parents and pedagogues towards the physical education in informal education as the aid for the delinquency prevention*, reliable differences between attitudes of pedagogues and parents were revealed and they allow stating that pedagogues more than parents stress that the juvenile delinquency is determined by bad relations with parents as well as the negative impact of friends and vice versa – parents agree that the delinquent behaviour of a child is affected by bad relations with pedagogues as well as lack of the interesting free time. All pedagogues and parents agree that informal programmes of physical education and sport, oriented towards the early delinquency prevention, help solving problems of the juvenile delinquency. All pedagogues agree that trainings and sport implement preventive functions.

On the base of the *qualitative survey*, it appeared that parents as well as pedagogues stress that teenagers, implementing informal sport activity, increase the employment, educate personal features (independence, endurance, responsibility, independence) and are encouraged to seek for the aims, educate communicative skills, are occupied by purposeful activity and seek for the self-realisation, delinquency prevention. Pedagogues and parents separate the main disadvantages of the informal physical education and pedagogical sport activity as the aid for the juvenile delinquency prevention – difficult material situation, lack of information.

On the base of the *quantitative survey of the attitude of teenagers towards the physical education and sport in informal education as the aid for the delinquency prevention*, reliable differences were identified between different stages of age (12-14 and 15-18). 83,9% of teenagers agree that the occupation during the free time may help to retract the teenager from the delinquent behavior or reduce the tendency to commit crimes (80,6%). The most often reason for

the juvenile delinquency is identified as the lack of interesting free time activities by the group of teenagers of 12-14 years (more than 15-18). Senior teenagers indicate bad habits and lack of parents' attention, negative effect of friends.

Results of the qualitative survey (teenagers) revealed that students when implementing sport activities educate the personal features (responsibility, discipline, patience, consciousness, reliability, trust in oneself, patience and etc.), communication skills, learn to assess the positive behavior and the behaviors of others, change their lives, learn to protect them, direct the energy towards the positive direction, learn to manage the time.

Positive aspects as sport activities, from the attitude of students, are the physical activity, good trainer, self-education, versatile positive evaluation of the sport activity, communication with other people, good free time spending, positive emotions, versatility of activities, appropriate environment.

Obtained results confirm the premise that the effective organization of the physical education and sport activity in the informal education reduce the juvenile delinquency.

Keywords: effectiveness of informal physical education, effectiveness of the sport activity, prevention of juvenile delinquency.

IVADAS

Tyrimo aktualumas ir problema. Paauglystė, mokslininkų G. Navaičio (2001; 2007), R. Žukauskienės (2002), I. Leliūgienės (2003) ir kt. teigimu, yra išsamiai analizuotas amžiaus tarpsnis. Siekiant nustatyti paauglystės ribas, vieni autoriai paauglystei priskiria 13 – 16 metus, kaip antai V. Černius (1997), kiti autoriai praplečia šį laikotarpį iki 18 metų. I. Leliūgienės (2003) teigimu, „<...> nepilnamečiai jautrūs socialinei aplinkai, jos pokyčiams ir jiems dažnai sunku orientuotis joje, priimti teisingus sprendimus, ypač kai atsiduriama dviprasmiškoje situacijoje: pavyzdžiui, kai šeima reikalauja elgtis vienaip, o neformali grupė - kitaip. Tokie prieštaravimai gali skatinti nusikalsti, vartoti narkotikus ir pan. Todėl labai svarbu, kad nepilnametis būtų teisingai orientuotas gyvenime ir kiek galima mažiau patirtų veiksmų, galinčių lemti apsisprendimą imtis neteisėtų priemonių, įtaką“ (Leliūgienė, 2003, p. 94-95).

Mokslininkams (Sakalauskas, Gečėnienė, Ruževskis ir kt., 2000; Leliūgienė, 2003; ir kt.), analizuojant vaikų ir jaunimo nusikalstamumo situaciją, laisvalaikio neužimtumas įvardijamas kaip vienas iš pagrindinių veiksnių, lemiančių paauglių nusikalstamumą. Neformalioji veikla, jų teigimu, turi pedagoginio ir psichologinio pobūdžio privalumų, nes joje nėra vaikams dažnai primetamų ir juos gniuždančių ryšių (klasės, amžiaus ir kt.), neegzistuoja hierarchinė priklausomybė, veikla grindžiama konstruktyviu ir kokybišku bendravimu.

Daugelio mokslininkų (Bitinas, 2004; Jovaiša, 2001; Miškinis, 2002; Kvieskienė, 2003; ir kt.) nuomone, vadovaujantis pagrindiniais Lietuvos švietimo koncepcijos principais (humanizmo, demokratiškumo, atsinaujinimo), privalu ugdyti laisvą ir kūrybingą, orų, dvasiškai ir fiziškai brandų žmogų, ir tokias galimybes atveria neformalusis ugdymas (Kvieskienė, 2003). Neformaliojo vaikų švietimo koncepcijoje (2005) nurodoma, kad „neformaliojo vaikų švietimo tikslas yra per kompetencijų ugdymą formuoti asmenį, gebantį būti aktyviu visuomenės nariu, sėkmingai veikti joje, padėti tenkinti pažinimo, lavinimosi ir saviraiškos poreikius“. Neformaliajam vaikų švietimui keliami tikslai – ne tik tenkinti mokinių pažinimo ir lavinimo/si poreikius, bet ir padėti jiems integruotis į visuomenę, tapti aktyviais jos nariais, ugdyti pilietiškumą, iniciatyvą, veiklumą, skatinti saviraišką. Atliktų tyrimų (Popamokinės veiklos veiksmingumas, 2003; Neformaliojo vaikų švietimo sąnaudos ir prieinamumas, 2006); Ruškus, Žvirdauskas, Stanišauskienė, 2008; 2009 ir kt.), rezultatų, teorinių įžvalgų pagrindu galima teigti, kad į minėtas rekomendacijas nepakankamai atsižvelgiama ir dėl to neformalaus ugdymo situacija Lietuvoje nėra reikiamo lygio: neformalusis ugdymas vykdomas neturint tikslingų neformalaus ugdymo/si programų. Dažnai neformalus ugdymas organizuojamas, atsižvelgiant tik į ugdymo įstaigų galimybes (mokytojų kompetenciją, resursus ir kt.), o ne į vaikų ir paauglių interesus, motyvaciją, gebėjimus (Survutaitė, 2004; Žemaitaitytė, 2006).

Aukščiau minėtų tyrimų (Sakalauskas, Gečėnienė, Ruževskis ir kt., 2000; Leliūgienė, 2003; Justickis, 2004; Kvieskienė, 2003; ir kt.) analizės pagrindu galima teigti, kad *nepakanka darbu, analizuojančių būtent neformaliosios kūno kultūros ir sporto veiklos veiksmingumą paauglių nusikalstamumui mažinti. Todėl paauglių užimtumas neformaliaja kūno kultūra ir sportu šiame tyrime yra traktuojamas kaip itin reikšminga paauglių užimtumo sritis ir efektyvi nusikalstamumo prevencijos priemonė.*

Tyrimo problema. Teorinės įžvalgos leido suvokti, kad paauglių nusikalstamumo prevencija yra vertinama kaip prioritetinga sritis, tačiau dažnai neformalusis ugdymas organizuojamas atsižvelgiant į ugdymo įstaigų galimybes (mokytojų kompetencija, resursai ir kt.), o ne į vaikų ir paauglių interesus, motyvaciją, gebėjimus (Neformaliojo ugdymo aktualijos, 2012). Jaunų žmonių nusikalstamumo ribojimui kuriamos mokslinės koncepcijos, steigiamos institucijos, sudarančios vientisą, sudėtingą sistemą ir skatinančios socialiai priimtina paauglių veiklą (Žemaitaitytė, 2006; Survutaitė, 2004; Kvieskienė, 2000, 2005; L.Jovaiša, 1996, 2001, 2003; I. Zaleckienė, 1994; Vaicekauskaitė, 2000 ir kt.). Analizuojant nusikalstamumo statistikos rodiklių kreivę, kyla abejonių - ar vykdant paauglių nusikalstamumo prevenciją, veikiama teisinga kryptimi, ar užtikrinamas šios veiklos efektyvumas? **Šie klausimai aktualizuoja tyrimo problemą** – siekiant paauglių nusikalstamumo mažinimo, būtina sukurti efektyviai funkcionuojančią nusikalstamumo prevencijos sistemą, kurios centrine ašimi galėtų būti neformalioji kūno kultūros ir sporto veikla, kaip labiausiai toleruotinas įvairaus amžiaus mokinių pomėgis (Kalvaitis, 2013; Barkauskaitė, 2004; Šarkauskienė, 2009; 2011; ir kt.).

Tuo pagrindu formuluojamas *probleminis tyrimo klausimas* – **koks yra neformaliosios kūno kultūros ir sporto veiklos veiksmingumas, mažinant paauglių nusikalstamumą?**

Tyrimo objektas – paauglių nusikalstamumo prevencija.

Tyrimo dalykas – neformalioji kūno kultūros ir sportas.

Tyrimo hipotezė – efektyvus kūno kultūros ir sporto veiklos organizavimas neformaliajame ugdyme mažina paauglių nusikalstamumą.

Tyrimo tikslas – ištirti neformaliosios kūno kultūros ir sporto veiklos veiksmingumą, atskleidžiant jo poveikį paauglių nusikalstamumo prevencijai.

Tyrimo uždaviniai:

1. Teorinių įžvalgų pagrindu aptarti neformaliosios kūno kultūros ir sporto veiklos galimybes, mažinant paauglių nusikalstamumą, formuluoti apibendrinančias išvadas.
2. Ištirti sporto pedagogų požiūrį į neformaliojo ugdymo kūno kultūra ir sportu galimybes, siekiant paauglių nusikalstamumo prevencijos veiksmingumo.
3. Apibūdinti tėvų požiūrį į kūno kultūrą ir sportą neformaliajame ugdyme, kaip į paauglių nusikalstamumo prevencijos galimybę.

4. Išryškinti paauglių požiūrį į kūno kultūrą ir sportą neformaliajame ugdyme, kaip į nusikalstamumo prevencijos galimybę.

5. Pateikti išvadas ir rekomendacijas kūno kultūros ir sporto prevencinių galimybių neformaliame ugdyme efektyvinimui, ribojant paauglių nusikalstamumą.

Tyrimo metodologija.

Tyrimo metodologinį pagrindą sudaro šios teorijos:

Socialinė-kognityvinė asmenybės teorija. A. Banduros (1986) socialinėje-kognityvinėje asmenybės teorijoje išreiškiama nuostata, kad elgesys yra aplinkos ir individualių veiksmų sąveikos rezultatas, tačiau jis taip pat veikia tiek aplinką, tiek individualius veiksmus. Socialinė - kognityvinė asmenybės teorija atsižvelgia tiek į psichologinius, tiek ir į socialinius veiksmus, kurie vienodai svarbūs žmogaus elgsenoje (Avgulienė, 2010), todėl *remiantis socialine-kognityvine asmenybės teorija, tyrime aiškinamos paauglių nusikalstamumo priežastys ir jo prevencija.*

Konstruktivistinė teorija. Žano Pjažė (Jean Piaget) konstruktyvizmas radikaliai pakeitė supratimą apie mokymosi procesą. Konstruktyvistinė teorija traktuoja mokymąsi kaip naujų gausėjančių žinių įgijimo, klasifikavimo ir perdirbimo procesą, atsižvelgiant į tai, kad be individualios patirties ir jau esamų žinių, neįmanomi jokie kognityviniai procesai, t.y. žinios ir gebėjimai turi būti įgyti tokiose situacijose, kad vėliau galėtų būti tinkamai panaudoti, nes negalima mokymosi atskirti nuo gyvenimo. *Šios teorijos kontekste neformaliąją kūno kultūrą ir sportą vertiname kaip žinių, kompetencijų ir socialinių įgūdžių priemonę, siekiant paauglių nusikalstamumo prevencijos veiksmingumo.*

Valdysenos (governmentality) teorijoje išskiriamos šios esminės dimensijos: stebėseną, priežiūrą, kontrolę (Foucault, 1998). Su valdysena yra glaudžiai susijusi galia, kuri M. Foucault apibūdinama kaip dispersinė (skaidomoji) jėga, o ne kaip represijos ar draudimų mechanizmas. Ji cirkuliuoja, bet ne už santykių ribų, o kurdamą tuos santykius. Remiantis M. Foucault valdysenos teorijos, *kuriančios galimybes, subjektų padėtis, santykius, ribas ir naujus konstruktus* (Duoblienė, 2009), samprata, *sporto pedagogo profesinė kompetencija, asmeninės savybės, komunikaciniai ir vadybiniai gebėjimai, turimos teorinės ir praktinės žinios tyrime vertinamos kaip priemonė, įtakojanti sportuojančių paauglių, elgesį ir nuostatas.*

Tyrimo metodai:

1. *Teoriniai:* mokslinės literatūros apžvalga ir apibendrinimas.
2. *Empiriniai:*
 - 2.1. Kiekybinio tyrimo metodas – anketinė apklausa.
 - 2.2. Kokybinio tyrimo metodas – turinio (*content*) analizė.

2.3 *Statistiniai*: aprašomosios statistikos metodas; Chi kvadrato kriterijus (x^2) tikrinant skirtumus ir sąsajas tarp atskirų kintamųjų. Skirtumai tarp kintamųjų yra reikšmingi, jei koeficientą atitinkanti $p < 0,05$. Tyrimo duomenys apdoroti Microsoft Office Excel 2007 kompiuterine programa ir SPSS (*Statistical Package for the Social Sciences*) programinės įrangos 16.0 versija.

Tyrimo imtis. Tyrime dalyvavo 41 tėvas, 50 pedagogų ir 248 dviejų amžiaus grupių sportuojantys mokiniai: 65 12–14 metų tiriamieji bei 183 15–18 metų tiriamieji. Tyrimas atliktas Šiaulių ir Panevėžio miestų sporto mokyklose, vaikų sporto klubuose ir bendrojo lavinimo mokyklose.

Tyrimo etapai.

Pirmajame etape analizuota mokslinė literatūra paauglystės amžiaus tarpsnio ypatumams atskleisti, aptartos nepilnamečių nusikalstamumo ir jo prevencijos priemonės, nagrinėti neformalųjį švietimą ir sportą reglamentuojantys dokumentai, gilintasi į sporto pedagogo vaidmuo formuojant paauglio elgesį.

Antrajame etape suformuluota tyrimo hipotezė, tyrimo tikslas, uždaviniai, apibrėžtas tyrimo objektas.

Trečiajame etape rengtas tyrimo instrumentas – anketa.

Ketvirtajame etape atlikta anketinė apklausa.

Penktajame etape atlikta gautų tyrimo duomenų kiekybinė ir kokybinė analizė, suformuluotos išvados, metodinės rekomendacijos ir diskusija.

Darbo naujumas ir reikšmingumas. Kompleksinis (visuminis) (paauglių, tėvų ir sporto pedagogų) požiūris į neformaliąją kūno kultūrą ir sportą tyrimas nusikalstamumo prevencijos kontekste yra itin aktualus - adekvatus ir savalaikis reagavimas į tam tikrus, konkrečius paauglio išskirtinumus ir jo galimybes, formuoja jo elgesį, atitinkantį visuomenėje priimtinioms normoms.

Darbo struktūra. Darbą sudaro santrauka lietuvių ir anglų kalbomis, įvadas, trys skyriai, išvados, diskusija, rekomendacijos, literatūros sąrašas ir priedai, 24 lentelės, 15 paveikslų.

I. TEORINĖS NUSIKALSTAMUMO IR PREVENCIJOS PAAUGLYSTĖS AMŽIAUS LAIKOTARPIU TYRIMŲ PRIELAIDOS

1.1. Nusikalstamumo fenomenas ir jo raiška paauglystėje

1.1.1. Paauglystės amžiaus tarpsnio savitumai

Jungtinių Tautų organizacijos Vaiko teisių konvencijoje, galiojančioje ir Lietuvoje teigiama, kad „vaiku laikomas žmogus, neturintis 18-os metų, jeigu pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažįstama anksčiau“ (*Vaiko teisių konvencija*, 1989, p. 17). Paauglystės terminas apibrėžiamas kaip laikotarpis, kuris trunka nuo puberteto iki visiško suaugimo bei psichinio subrendimo (Psichologijos žodynas, 1993). Mokslinės literatūros analizė leidžia pastebėti, kad dauguma autorių pateikia panašius paauglystės amžiaus tarpsnio aiškinimus, pabrėždami vienokius ar kitokius šio tarpsnio ypatumus.

Šiuo amžiaus tarpsniu žmogų „užgriūna“ ženklūs fizinio, pažintinio ir psichosocialinio vystymosi pokyčiai. Mokslininkų (Sturlienė, 2007; Vaičiulienė, 2004) teigimu, „<...> paauglystė yra išskirtinis periodas, kai formuojasi savimonė – centrinis psichologinis darinys, vyksta tapatumo paieškos ir vaidmenų sumaištis“. Neatsitiktinai paauglystė mokslinėje literatūroje apibūdinama kaip sunkus, kritinis, pereinamasis, problemiškas amžiaus tarpsnis (Petrulytė, 2003; Sturlienė, 2007; Navaitis, 2007; Žukauskienė, 2002).

A. Vaičiulienė (2004), remdamasi užsienio tyrėjų pateikiamomis paauglystės amžiaus ribomis, pateikia duomenis, kad ankstyvoji paauglystė trunka nuo 12 iki 14 m., vidurinioji – nuo 15 iki 18 m., vėlyvoji – nuo 19 iki 21 m. Nuo 12 iki 18 metų amžiaus tarpsnį paauglystei priskiria: (Petrulytė, 2003; Žukauskienė, 2007; Myers, 2008). G. Navaitis (2007) paauglystės amžių apibūdina kaip „gana sąlygišką“, pastebėdamas, kad dažniausiai jai priskiriamas amžiaus tarpsnis nuo 12 iki 15 metų, tačiau jis išskiria kelis šio amžiaus tarpsnio etapus: 12 – 14 metų tarpsnį autorius įvardija ankstyvąja paauglyste, 16 – 18 metus – vėlyvąja, 15 – uosius metus laikydamas pereinamaisiais. Jo nuomone, paauglystės chronologinių ribų nustatymą apsunkina nevienodas požiūris į šį raidos etapą, kuris gali būti vertinamas ir kaip savarankiškas, ir kaip perėjimas iš vaikystės į brandą. Paauglystė siejama su specifiniu elgesiu, jai būdingomis nuostatomis, vaidmenimis ir konfliktais (Navaitis, 2007, p. 9).

Pagal L. Jovaišą (2007), paauglystė - 11–15 m. amžiaus tarpsnis, pasižymintis sudėtingais fizinio ir psichinio vystymosi prieštaravimais. Jis sutampa su ikipubertetine ir pubertetine lytinio brendimo faze.

J. Sondaitės (2001) teigimu, paauglystė – pasirengimo sudėtingam ir atsakingam suaugusio žmogaus amžiaus tarpsniui laikotarpis, kai priimami sprendimai gali nulemti visą

tolesnį gyvenimą. Paauglys susiduria su dideliais fizinio, pažintinio ir psichosocialinio vystymosi pokyčiais, jam itin kelia nerimą tai, koks jis atrodo kitiems, vyksta vaikystės patyrimo asimiliacija, naujai iškyla praeities problemos (Kalpokienė, 2005; Vaičiulienė, 2004).

N. Sturlienė (2007), remdamasi užsienio mokslininkais(Ch. Biulers, E. Erikson ir kt.), pateikia tokius paauglystės etapus:

- *preliudija* „<...> (apie 11-12 metus), kai dar tik pasireiškia tam tikri paauglystės požymiai. Paauglys tada nesuvaldomas, linkęs peštis, vaikų žaidimai jam nebeįdomūs, o vyresniųjų nesuprantami. Jis tada tiesiog neturi savęs kur dėti“.

- *negatyvioji fazė*, „<...> kai pasireiškia padidėjęs jautrumas, dirglumas, nerimastingumas, jaučiamas dvasinis ir fizinis diskomfortas. Paaugliai nepatenkinti savimi ir savo aplinka, jaučiasi vieniši, nesuprasti, jie izoliuojasi arba aktyviai reiškia savo priešišumą aplinkiniams. Mergaitėms negatyvioji fazė trunka iki 11 – 13 metų, berniukams iki 14 – 16 metų. Šios fazės pabaiga paprastai sutampa su kūno subrendimo pabaiga“.

- *pozityvioji fazė*, „<...> kuri ateina laipsniškai. Paauglys pradeda jausti artumą su aplinka, atsiranda naujos vertybės, patiria naujus džiaugsmo šaltinius, atsiranda intymaus artumo poreikis, išgyvenamas meilės jausmas“ (Sturlienė, 2007, p. 10).

J. Pjaget nurodo (Navaitis, 2007, p. 10), kad paauglystėje išugdomas naujas hipotetinis-dedukcinis mąstymas. Paauglys išmoka vertinti žodinius teiginius, savo mintis, jausmus ir poelgius. Paauglio poreikiai artėja prie suaugusiojo poreikių. Remdamasis A. Maslow siūloma poreikių klasifikacija, G. Navaitis (2007) paauglio poreikius apibūdina taip:

- *fiziologinius*;
- *saugumo*;
- *nepriklausomybės*;
- *prisirišimo (meilės)*;
- *pasiekimų*;
- *savirealizacijos*. (Navaitis, 2007, p. 11).

Autoriaus pastebėjimu, paauglystės amžiaus tarpsniui būdingiausios krizės – „<...> savęs ir savo galimybių suvokimo bei vertinimo sunkumai, nepilnavertiškumo jausmas, identiteto problemos, disfunkcinė patirtis. Be subjektyvių nepasitikėjimo savimi ir savo unikalumo perdėjimo jausmų, paauglys susiduria su ilgalaičių tikslų pasirinkimo, dorovinio apsisprendimo, santykių su bendraamžiais, kita lytimi, šeima ir mokymosi institucijomis problemos, kurias dar pagilina paaugliui būdingos protesto reakcijos, autoritetų neigimas ir lojalumo paieškos“ (Navaitis, 2007, p. 224).

I. Leliūgienės (2003) teigimu, paauglystėje vystosi brandumo jausmas, kuris pasireiškia

nepriklausomybės ir savarankiškumo siekimu, įvairiomis protesto prieš suaugusiuosius formomis. Pasak autorės, labai svarbu žinoti, kad paauglystėje vyksta laikinas vaiko psichologinis nutolimas nuo šeimos ir mokyklos, t. y. paaugliui jie tampa mažiau svarbūs. Tuo tarpu bendraamžių daroma įtaka žymiai padidėja. Paaugliai dažnai linkę kritiškai vertinti suaugusiųjų nuomonę, patarimus, kai tuo tarpu bendraamžių nuomonė tampa svaresnė, ja labiau pasitikima (Leliūgienė, 2003, p. 63-64).

Teorinės paauglystės amžiaus ypatumų įžvalgos (Navaitis, 2007; Kvieskienė, 2003; Myers, 2008; Žukauskienė, 2002; 2006; Sturlienė, 2007; ir kt.) leidžia išskirti esminius paauglystės bruožus, kuriuos tiksliausiai apibūdina I. Leliūgienė (2003, p. 64):

- emocinis nebrandumas;
- nepakankamai išsivystęs gebėjimas kontroliuoti savo veiksmus;
- nesugebėjimas suderinti norus su galimybėmis, tenkinant savo poreikius;
- padidintas noras atrasti savo identitetą ir tapti suaugusiuoju.

Dėl paauglystės laikotarpiu vykstančių sparčių pokyčių, paaugliai susiduria su emocijų ir elgesio sunkumais. Jie gali kliudyti paauglių gebėjimui veiksmingai atlikti tam amžiaus tarpsniui svarbias užduotis ir sukelti neigiamų padarinių tiek fizinei, tiek psichologinei savijautai (Žukauskienė, Malinauskienė, 2007). Paaugliai išgyvena nemažai psichosocialinių konfliktų. G. Navaitis (2007) atkreipia dėmesį į tai, kad savarankiškumo įgijimo laikotarpis nuolat ilgėja, todėl psichologinė, fizinė ir socialinė brandos raida gali būti netolygi, o tai skatina konfliktus, kuriuos, kalbant apie paauglystę, autorius vertina kaip *normą* (Navaitis, 2001, p. 12).

Negalima atmesti ir tos prielaidos, kad paauglio asmenybės raidai didelę įtaką daro ir visuomenėje vykstančios permainos, kintančios jos vertybės bei jas atitinkantys „sėkmės“, „normalumo“ ir pan. kriterijai. Pastebima, kad „<...> sparčių socialinių ir ekonominių Lietuvos visuomenės pokyčių laikotarpis ir jam būdingas tradicijų bei vyresniosios kartos autoriteto silpnėjimas sustiprina paauglių negatyvizmą, nerimą, egzistencinės tuštumos jausmą. Savo vietos visuomenėje paieškų sunkumai gali ugdyti paauglio nuostatą, kad nežinomos jėgos juo manipuliuoja, o tai skatins ryšio su visuomenės institucijomis sunkumus, kurie pasireikš vandalizmu, pabėgimais iš namų, alkoholio ar narkotikų vartojimu“ (Navaitis, 2007, p. 17).

Apibendrinant paauglystės amžiaus raidos ypatumus galima teigti, kad paauglystė yra tas žmogaus brandos laikotarpis, kuomet aktyvus sąveikavimas su socialine aplinka intensyviausiai formuoja paauglio savęs suvokimą ir vertinimą. Paauglio asmenybė dar nepakankamai išsivysčiusi, kad jį būtų galima vadinti suaugusiuoju, bet tuo pačiu ji išsivysčiusi tiek, kad paauglys jaustųsi atsakingas už santykius su aplinkiniais, už savo

veiksmus ir poelgius, bei elgtis pagal visuomenėje nusistovėjusias bei priimtinas normas ir taisykles.

1.1.2. Paauglių nusikalstamumo samprata

Pastaraisiais metais sociologai vis labiau domisi delinkvencijos problematika. Paminėtini: A. Dobryninas ir kt. (2004), E. Vileikienė (2010) ir kiti. Atliekamas tyrimas apima paauglystės amžiaus laikotarpį, todėl privalu apžvelgti būtent šiame amžiaus tarpsnyje iškylančias nusikalstamo elgesio apraiškas ir jas apibūdinančias sąvokas.

Tokio, „sunkiai auklėjamo“ paauglio elgesys, mokslinėje literatūroje apibūdinama „deviacijos“ (angl. *Deviance* – nukrypimas) sąvoka (Leliūgienė, 2003, p. 64). Autorė, remdamasi mokslinės literatūros analize, pastebi, kad toks, visuomenės taisyklių neatitinkantis elgesys, aprašomas kaip įvairūs nukrypimai nuo priimtinių socialinių normų ir jo apibūdinimui yra naudojamos įvairios sąvokos: „nevisuomeniškas“, „asocialus“, „deviantinis“, „antisocialus“, „antivisuomeniškas“, „nusikalstamas“, „kriminalinis“, „amoralus“, „delinkventiškas“.

R. Žukauskienės (2006, p. 16-17) nuomone, aukščiau paminėti teiginiai kelia nemažai diskusijų. Jos teigimu, būtent *asocialaus* elgesio sąvoka yra pati plačiausia ir savyje apima visus nukrypimus nuo vyraujančių socialinių normų. M. Galaguzova (Leliūgienė, 2003, p. 66) teigia, jog „paauglio normalus elgesys pagrįstas jauno žmogaus ir jį supančio mikrosociumo sąveika, kuri turi adekvačiai atitikti paauglio vystymosi ir socializacijos keliamus reikalavimus bei galimybes“. Autorių teigimu, jei nepilnametį supanti aplinka sugebės adekvačiai bei savalaikiškai reaguoti į tam tikrus konkrečius paauglio išskirtinumus, ypatumus ir jei supančios aplinkos keliami reikalavimai atitiks paauglio galimybes, tai paauglio elgesys visuomet (arba beveik visada) bus normalus.

Aukščiau buvo paminėta, kad *deviacija* (nusikalstamas elgesys) – tai nukrypimas nuo visuotinai priimtinių socialinių normų, tad tikslinga būtų apibūdinti – *o kas laikoma priimtina elgesio norma*. G. Valicko (1997) nuomone (žr. 1 lentelė), normalų elgesį galima apibūdinti, remiantis trimis kriterijais: *statistiniu, etiniu ir psichologiniu – medicininiu*.

1 lentelė

Kriterijų, nustatančių normalų elgesį, apibūdinimai ir jų trūkumai (Valickas, 1997)

Kriterijai	Apibūdinimas	Trūkumai
Statistinis	„<...> Normalus elgesys yra tas, kuris būdingas daugumai tam tikros populiacijos atstovų.	„<...> Mažumos atstovų elgesys populiacijoje, arba neįprastos elgesio formos bus vertinamos kaip asocialios, deviantiškos (net jei tai bus kūrybiškų, produktyviai mąstančių žmonių elgesys)

Kriterijai	Apibūdinimas	Trūkumai
Etinis	„<...> Normalus elgesys toks, kuris atitinka priimtas pavyzdines elgesio normas (moralinius postulatus). Tai elgesys, kuris atitinka iškeltus reikalavimus, nurodymus ar draudimus.	„<...> Elgesio normos kinta ir yra realiatyvios, kadangi priklauso nuo kultūrinių, politinių, klasinių konkrečios socialinės struktūros ypatumų. <i>Skirtingų socialinių grupių elgesio normos skiriasi tarpusavyje.</i>
Psichologinis - medicininis	„<...> Normalus elgesys yra toks, kuris užtikrina gerą psichologinę bei fizinę žmogaus savijautą.	„<...> Elgesio normos taip pat yra realiatyvios, kadangi skirtingiems žmonėms kančią bei vidinę disharmoniją sukelia nevienodas neigiamos stimuliacijos laipsnis. Be to, būna atvejų, kai kančia yra normali reakcija (pvz. artimo žmogaus netektis).

Elgesio nukrypimai gali pasireikšti labai įvairiai, todėl kalbant apie deviacijos (nusikalstamo elgesio) reiškinių, būtina apžvelgti sąvokų prasmę bei esminius skirtumus.

Asocialiu elgesiu laikomas toks elgesys, kuriuo žodžiais arba fiziškai pakenkiama kitam asmeniui, gyvūnams, sunaikinama kitų nuosavybė, kuris labai stipriai pažeidžia visuomenės socialinius lūkesčius. Sąvoka „asocialus elgesys“ negali būti suprantama vienareikšmiškai. Autoriai (Leonavičius, 1993; Kvieskienė, 2003; Valickas, 1997 ir kt.) asocialų elgesį paaiškina taip:

- nevisuomeniškas, kenkiantis visuomenei;
- nepaisantis visuomenės, joje egzistuojančių vertybių ir normų;
- įvairūs nukrypimai nuo priimtinių socialinių normų.

Delinkvencija (lot. delinquens – nusižengiantis) – jaunimo polinkis nusikalsti. Priežastys gali būti įvairios: ydingas auklėjimas šeimoje, vaikų įtraukimas į nusikalstamą veiklą, socialinis nesubrendimas, sociopatija, Daugiausia nusikalsta 15–16 m. paaugliai, nors delinkvencija pasireiškia daug anksčiau (8–10 m.). Ji vystosi pamažu: delinkventas pradeda atmesti socialines vertybes ir susikuria antisocialines, išmoksta daryti nusikaltimus. Jis pateisina savo delinkventinį elgesį, atmeta bet kokius draudimus, įstatymus, niekina jį smerkiančius, persekiojančius, bet labiausiai bijo būti sugautas nusikaltimo vietoje. Delinkventus perauklėti sunku, todėl juos reikia auklėti iš karto pastebėjus tokio elgesio užuomazgą (Jovaiša, 2007).

Pažeisdamas įvairias socialines normas, R. Žukauskienės (2006) nuomone, paauglys kartu padaro didesnę arba mažesnę žalą kitam asmeniui, žmonių grupei arba pačiam sau. Be to, vienos asocialaus elgesio formos neretai sudaro palankias sąlygas arba tiesiogiai skatina kitus elgesio nukrypimus, pavyzdžiui, narkomanija, alkoholizmas, kriminaliniai nusikaltimai ir t.t.

Laikui bėgant, jei nesiimama jokių prevencijos priemonių, nuo nedidelių pažeidimų pereinama prie vis sunkesnių nusikaltimų (Žukauskienė, 2006; Valickas, 1997). Delinkventišką elgesį autoriai apibūdina kaip psichologinį polinkį arba tendenciją pažeisti egzistuojančias

elgesio normas. Delinkventai, tai faktiškai padidintos rizikos vaikai, paaugliai, kuriems turi būti taikomos visuomeninio poveikio priemonės.

Nepilnamečių įvykdomų nusikaltimų formos yra įvairios, jos skiriasi pobūdžiu, tikslais, subjektais. A. Dobryninas (2004), atlikęs tyrimą apie nepilnamečių justicijos problemas, pateikia išvadas, kad opiausia Lietuvos nepilnamečių problema laikoma *narkomanija*. Antra pagal svarbą – *nepilnamečių nusikaltimai*, o trečiojoje vietoje – *neužimtas laisvalaikis*. Tyrimo rezultatais, smurtiniai nusikaltimai sudaro 25%, o turtiniai – 73%. Autoriaus teigimu, šie duomenys neprieštarauja oficialiai baudžiamajai statistikai apie smurtinių ir turtinių nusikaltimų proporciją bendroje nepilnamečių nusikaltimų struktūroje (Dobryninas, 2004, p. 5-59).

M. Galaguzova (Галагузова, 2000) pateikia tokius delinkventiško elgesio tipus:

- smurtiniai nusižengimai, įvairaus pobūdžio įžeidimai, patyčios, sumušimai, padegimai, sadistiniai veiksmai, nukreipti prieš tam tikrą asmenį;
- nusižengimai siekiant asmeninės materialinės naudos, įskaitant smulkias vagystes, reketo atvejus, mašinų, bei kitas vagystes;
- nelegalių narkotikų vartojimas, platinimas bei prekyba (Leliūgienė, 2003, p. 67).

Atlikto sociologinio tyrimo (Dobryninas, Poviliūnas, Tureikytė, Žilinskienė, 2004) duomenimis, įvardijamos požymių, pagal kuriuos nepilnamečiai laikomi delinkventais, t.y. linkusiais nusikalsti, grupės:

- neleistas fizinės jėgos panaudojimas („<...> smurtauja“, „<...> mušasi“, „<...> vyresni muša mažesnius“ ir pan.);
- svetimo turto prievartavimas („<...> vagia kitų vaikų daiktus“, „<...> atiminėja pinigus“, „<...> mobilius telefonus“ ir pan.);
- alkoholio, narkotikų ir kitokių kvaišalų vartojimas, rūkymas, keikimasis;
- piktybiškas turto gadinimas („<...> inventoriaus gadinimas, laužo, daužo ir pan.“);
- nesimokymas („<...> pastoviai bėga iš pamokų“, „<...> praleidžia pamokas“, „<...> neatlieka namų darbų“, „<...> nedirba pamokoje“, „<...> simuliuoja“, „<...> sąmoningai vėluoja į pamokas“ ir pan.“);
- šiurkštus elgesys su kitais mokiniais („<...> įžeidinėja, tyčiojasi, piktybiškai kenkia aplinkiniams, trukdo kitiems ir pan.“);
- nemandagus elgesys su mokytojais („<...> nemandagūs, įžeidinėja, atsikalbinėja, meluoja ir pan.“);
- bendros elgesio charakteristikos („<...> agresyvūs, grubūs, įžūlūs, pikti ir pan.“).

Tyrimo duomenimis, „<...> mažiausiai delinkventinis elgesys pasireiškia, pradėjus mokytis (1-4 klasėse) ir baigiant mokyklą (11-12 klasėse); dažniausiai pasireiškia 5-10 klasėse“. Tai patvirtina nuostatas, kad labiausiai linkę nusikalsti 13-17 metų paaugliai. Informatikos ir ryšių

departamento prie LR VRM (2014) pateiktais statistiniais duomenimis, (žr. 2 lentelė), nepilnamečių, padariusių nusikalstamas veiklas, amžius patvirtina dar prieš dešimtmetį (Dobryninas, Poviliūnas, Tureikytė, Žilinskienė, 2004) atlikto tyrimo rezultatus.

2 lentelė

Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose įregistruotus nepilnamečius (įtariamus, kaltinamus) nusikalstamos veiklos padarymu
(Informatikos ir ryšių departamentas prie LR VRM, 2014)

Užregistruota nusikalstamų veikų	Asmens amžius							
	14-15 metų		Lyginamoji dalis (%)		16-17 metų		Lyginamoji dalis (%)	
	2012	2013	2012	2013	2012	2013	2012	2013
	673	700	27.7	28.6	1758	1751	72.3	71.4

Pagal pateiktus statistinius (Informatikos ir ryšių departamentas prie LR VRM, 2014) duomenis, 16-17 metų nepilnamečių, padariusių nusikalstamas veiklas, užregistruota daugiau nei 14-15 metų, tačiau lyginamojoje statistikoje pastebima, kad šio amžiaus tarpsnio asmenų padaromų nusikaltimų kiekis, kad ir nežymiai, bet linkęs mažėti. Tai galima būtų paaiškinti tuo, kad individui bręstant, formuojasi požiūris į tam tikrus dalykus (nebūtinai neigiamas), jaučiama atsakomybė už savo poelgius ir veiksmus. Negalima atmesti ir prevencinių priemonių, programų poveikio.

Informatikos ir ryšių departamento prie VRM statistikos (2014), pateiktais duomenimis, kuriuose informuojama apie nepilnamečių atliekamų nusikaltimų pobūdį, pastebima, kad pagrindinė nusikalstama veikla, kurią įvykdo nepilnamečiai, tai vagystės. Jos sudaro 45,7 % visų įvykdytų nusikaltimų. Viešosios tvarkos pažeidimai sudaro 12,2 %, plėšimai – 9%. Paminėtina, kad nepilnamečiai įvykdo ir tokias nusikalstamas veiklas kaip netikrų pinigų gaminimas, sveikatos sutrikdymai, nužudymai, turto prievartavimai, disponavimas narkotinėmis medžiagomis, bei jų vartojimas.

Mokslinės literatūros ir tyrimų analizės pagrindu galima teigti, kad nepilnamečių, padarančių nusikalstamas veiklas, amžius išlieka nekintantis. Vyraujantis amžius - 14-17 metų amžiaus paaugliai. Taip pat pastebima, kad nors nusikaltimų skaičius ir mažėja, tačiau jų pobūdis darosi sunkesnis. Daugėja vagysčių, plėšimo atvejų, nepilnamečiai įvykdo vis daugiau sveikatos sutrikdymų ir nužudymų. Tai galima susieti su tam amžiaus tarpsniui būdingu socialiniu nebrandumu, psichologiniu nestabilumu, ekonomine ir socialine situacija šalyje.

1.1.3. Paauglių nusikalstamumą įtakojantys veiksniai

Paauglystės laikotarpiu, kaip teigia I. Leliūgienė (2003), stipriai pasikeičia paauglio gyvenimo ir veiklos samprata, jo socialinis vaidmuo. Jis turi priimti naują visuomeninį statusą, padėti bendruomenėje, suaugusieji jam pradeda kelti didesnius bei rimtesnius reikalavimus. Autorės nuomone, „<...> labai svarbu žinoti, kad paauglystėje vyksta laikinas vaiko psichologinis nutolimas nuo šeimos ir mokyklos, t.y. paaugliui jie tampa mažiau svarbūs. Tuo tarpu bendraamžių daroma įtaka žymiai padidėja. Jaunas žmogus turi pasirinkti formalią bei neformalią grupes, kurioms jis priklausys. Pirmenybę paauglys suteikia tai grupei, kurioje jis jaučiasi geriausiai, kurioje jam rodoma pagarba. Tokia grupė gali tapti ir sporto klubas, koks nors meno kolektyvas, tačiau tokia grupė taip pat gali tapti ir bendraamžių grupė, o juos siejanti bendra veikla bus rūkymas, alkoholio vartojimas, o gal ir narkotikai“ (Leliūgienė, 2003, p. 63).

Daugelio mokslininkų (Jonutytė, Litvinas, 2007; Žemaitaitytė, 2006; Zaborskis, 2011; ir kt.), atlikti tyrimai, nagrinėjantys socialinės aplinkos poveikį vaiko ir paauglio socializacijai, o kartu ir prosocialaus arba asocialaus elgesio formų susidarymui ir remdamiesi atliktais tyrimais, išskiria šiuos pagrindinius veiksnius: *šeima, bendraamžių grupės, visuomenės informavimo priemonių įtaka, nepilnamečių neužimtumas*. G. Valicko (1997) nuomone, nuo pat pirmų kūdikio gyvenimo akimirklų prasideda jo socializacijos procesas. Šeima, pasak autoriaus, „*vertinama kaip maža „bendruomenė“, kurioje vaikas mokosi pirmiausia, todėl vaiko polinkis į nusikalstamą elgesį gali būti interpretuojamas kaip socializacijos „deficito“, t.y. nenusisekusio arba netinkamo auklėjimo šeimoje rezultatas*“.

I. Žemaitaitytės (2006) atliko tyrimo rezultatais, VTAT darbuotojai išskyrė smurtą ir apleistumą šeimoje (33 proc.) bei nepilnamečių užimtumo stoką (32 proc.). Jaunimo centrų darbuotojai išskyrė šias priežastis: vaikų apleistumą (29 proc.) ir smurtą šeimoje (25 proc.). Užimtumo stoką paminėjo 23 proc. respondentų. Nepilnamečių nusikalstamumas, kaip ir bendras nusikalstamumas, yra sudėtingas ir įvairiapusis reiškinys, todėl apibendrinama tyrimo rezultatus, autorė teigia, kad pagrindiniai veiksniai, turintys įtakos jaunų žmonių nusikalstamumui, yra: *a) nepalankios asmenybei raidos sąlygos šeimoje; b) neigiamas bendraamžių grupės poveikis; c) per mažas jaunimo užimtumas*.

Paauglystėje intensyviai vyksta socializacija, t. y. perimamos visuomenės socialinės normos, vertybių sistema, socialiniai vaidmenys. I. Leliūgienė (2003, p. 92-93) nusikaltusių nepilnamečių asmenų charakteristiką apibūdina šiais ypatumais:

- *Paauglystės ypatumai;*
- *Pedagoginis ir dorovinis apleistumas;*
- *Problemos šeimoje;*
- *Nusikaltimų vykdymo motyvai.*

Atliktas Rūkymo, alkoholinių gėrimų ir narkotikų vartojimo tarp Lietuvos paauglių (1994 – 2010) metais tyrimas rodo, kad „<...> ši problema tarp šalies paauglių gilėja ir, kad nagrinėjama problema susijusi su socialine aplinka: didėjantis šeimų, kuriose paaugliai auga tik su vienu iš tėvų, skaičius. Turtinė šeimos padėtis taip pat sąlygoja problemos gilumą: rūkymas ir alkoholio vartojimas būdingas mažiau pasiturinčių šeimų vaikams, tuo tarpu svaiginimasis nelegaliais narkotikais dažnesnis tarp labiau pasiturinčių šeimų paauglių“ (Zaborskis, 2011).

Apibendrinant mokslinių tyrimų teorines prielaidas, galima teigti, kad pagrindinis veiksnys, lemiantis paauglio elgesį yra jo artimiausia aplinka: šeima, mokykla, bendraamžiai, paauglių neužimtumas. Paauglio elgesį lemia asmenų, kurie šio amžiaus laikotarpiu tampa jam autoritetu, elgesys. Kadangi šiame amžiaus tarpsnyje sparčiai formuojasi socialiniai-kognityviniai gebėjimai, paauglių nusikalstamumą galima laikyti specifine socialinio elgesio norma, kuri išmokstama ir naudojama lygiai taip pat, kaip ir kitos socialinio elgesio normos.

1.1.4. Paauglių nusikalstamumo prevencija

Prevencija (lot. praevenire – „pralenkti“) edukologijoje - visuma įvairių auklėjimo metodų, kuriais siekiama užbėgti už akių įvykiams, prieštaraujantiems moralės ir teisės normoms (Jovaiša, 2007, p. 231).

JT Generalinėje Asamblėjoje (1989) priimta *JT Vaiko teisių konvencija*, tapusi pagrindiniu tarptautiniu vaiko teises reglamentuojančiu ir ginančiu dokumentu, parodančiu ypatingą reikšmę jauno žmogaus socialinės raidos procesui: teisę gyventi, teisę mokytis, teisę į gerbūvį, teisę būti sveikam. 1995 m. LR Seimas priėmė įstatymą Nr. 1-983 *Dėl JT vaiko teisių konvencijos ratifikavimo* (VŽ., 1995, Nr. 60-1501). *LR Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme* (VŽ., 1996, Nr. 33-807) reglamentuoti svarbiausi vaiko santykiai, teisė bei laisvės ir jų apsaugos garantijos pagrindinėse vaiko gyvenimo, auklėjimo ir veiklos srityse (Sakalauskas, 2000, p. 66-67).

A. G. Davidavičienės atlikta Narkotinių medžiagų vartojimo prevencija švietimo įstaigose 2002 m. monitoringo duomenų analizė parodė, kad „<...> didelę Lietuvoje įgyvendinamų PM (psichotropinių medžiagų) vartojimo prevencijos programų dalį sudaro „adaptuotos“, „modifikuotos“, t. y. pritaikytos prie mūsų šalies sąlygų, užsienio šalių programos, nes tokio pobūdžio veikla Lietuvoje imta plėtoti vėliau nei daugelyje pasaulio šalių. Informacija apie Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose vykdomas prevencijos programas pradėta rinkti ir skelbti tik prieš kelerius metus (NTAKD, 2012; 2011; 2010). Iki tol Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija rinko duomenis apie bendrojo ugdymo mokyklose vykdomas PM vartojimo prevencijos priemones ir jų skaičių, tačiau nebuvo analizuojamos įgyvendinamų prevencijos priemonių poveikis tikslinėms grupėms bei jų veiksmingumas“ (Bankauskienė, 2013, p. 24).

Preveninės programos teoretikų (Kvieskienė, 2003; Šimaitis, 2013 ir kt.) nuomone, efektyvios gali būti tik tuomet, jei jų veikimas yra užtikrinamas sistemingai. Mokslininkai pateikia pagrindinius prevencinių programų įgyvendinimo etapus:

- ankstyvoji (*pirminė*) prevencija – tai ugdymo ir kitų socialinių institucijų, nevyriausybinių organizacijų bei privačių asmenų pastangos, siekiant vaikų ir jaunuolių pozityvios socializacijos bei pilietinės brandos;

- *antrinė* prevencija – tai specializuotos programos ir strategijos, individualizuoti scenarijai, padedantys rizikos grupės vaikams. Ypatingas dėmesys skiriamas tiems, kurie patiria fizinę ar seksualinę prievartą, kurių gyvybei ar sveikatai gresia pavojus, arba vaikams, turintiems tam tikrų raidos ar elgesio sutrikimų;

- socialinė-pedagoginė reabilitacija arba *trečioji* prevencija – tai specialios programos arba strategijos, kurios padeda nusikaltusį, patyrusį prievartą, turintį priklausomybę nuo alkoholio ar narkotikų, gatvėje ilgai gyvenusį vaiką grąžinti į normalią socialinę aplinką, padėti atgauti prarastus socialinius gebėjimus.

A. Deveikytė (2006), remdamasi socialinio išmokymo teorija (Bandura, 1996), teigia, kad „<...> žmogaus elgesį ir jo pokyčius galima geriausiai prognozuoti atsižvelgiant į tai, kad: a) žmogus pats gali reguliuoti savo elgesį; b) tarp asmens ir aplinkos vyksta nuolatinė abipusė sąveika; c) į tai, kokiam socialiniame kontekste elgesys yra išmoktas ir kokiam jis pasireiškia“ (Deveikytė, 2006, p. 14). Analogiškai galima pateikti ir paauglių nusikalstamumo prevencinių programų taikymo lygmenis:

- *individualus lygmuo* – pokyčių ir tikslų siekiama kiekvieno individualaus vaiko elgesyje ar nuostatose, individualus prevencinis darbas atliekamas su kiekvienu vaiku;

- *klasės lygmuo* – pokyčių ir tikslų siekiama kiekvienoje klasėse, prevencinis darbas taikomas darbui su klase, kaip vieninga grupė;

- *mokyklos lygmuo* – pokyčių ir tikslų siekiama mokyklos mastu, veiklos apima visos mokyklos bendruomenę (renginiai, mokytojų kompetencijos tobulinimas, ir t.t.);

- *tėvų, šeimos, bendruomenės lygmuo* – pokyčių ir tikslų siekiamybė aplinkoje, susijusioje su paaugliu, kuomet į prevencinę programą įtraukiami tėvai, šeima, skatinami prie prevencinės veiklos prisidėti bendruomenės nariai.

Atitinkamos nuomonės laikosi ir daugelis kitų tyrėjų (Merfeldaitė, Railienė, 2006; Leliūgienė, 2003; Kvieskienė, 2003 ir kt.), akcentuodami glaudų, tiesioginį ir nenutrūkstamą ryšį tarp individualaus ir bendro prevencinių priemonių taikymo. A. Šimaitis (2013) savo pranešime taip pat pabrėžia, kad tam, jog būtų užtikrintas prevencinių priemonių veiksmingumas, jos turi atitikti tokius kriterijus:

Mokslinis - teorinis pagrindimas

- mokliškai pagrįsti metodai (metodai, sudarantys programos prevencines ir intervencines veiklas yra pagrįsti objektyviais moksliniais - empiriniais tyrimais);

Plati tikslinė grupė

- prevencinės veiklos ir komponentai skirti ir įtraukti ne tik mokinius, bet ir mokyklos darbuotojus, tėvus, bendruomenę, pasitelkti visuomeninių organizacijų bei žiniasklaidos pagalbą

Integracija į mokyklos sistemą

- prevencinė programa įgyvendinama ne kaip papildoma, nesusijusi su mokinio mokyklos gyvenimu veikla, tačiau integruota į bendrą mokyklos gyvenimą ir kasdienybę.

Užtikrinamas programos poveikio tęstinumas

- vykdoma toliau net ir nutraukus išorinį prevencinės programos finansavimą;

Programos komponentai pritaikyti skirtingo amžiaus grupių mokiniams

- komponentai turi būti pritaikyti skirtingo amžiaus grupių mokiniams, kadangi skirtingo amžiaus vaikų elgesys ir nuostatos įvairiais raidos etapais yra veikiami skirtingų išorinių ir vidinių veiksnių;

Poveikio tęstinumas

- poveikis mokiniui turi išlikti tam tikrą laiką ir tam tikru mastu prevencinės programos veikloms nustojus veikti, tęstis mokiniui pereinant iš vienos raidos stadijos į kitą

- efektyvia ir kokybiška programa laikoma tuomet, kai išliekamasis poveikis tęsiasi mažiausiai metus laiko“ (Šimaitis, 2013, p. 38-42).

D. Gailienės, L. Bulotaitės, N. Sturlienės (1996), moksliniai tyrimai parodė, kad asmenys, padarę vienokius ar kitokius nusikaltimus, neturėjo būtiniausių socialinių įgūdžių. Vienos iš prevencinių programų, *Vaikų ir jaunimo socializacijos programos 2004-2014 metams*, paskirtis – „<...> užtikrinti vaikų ir jaunimo iki 18 metų gerovę, socialinės partnerystės pagrindu kuriant ir įgyvendinant kryptingas užimtumo, prevencijos ir edukacines programas (strategijas), sąlygojančias sėkmingą vaikų ir jaunimo socializaciją, ugdančias jų kultūrinę brandą, pilietiškumą, socialinius įgūdžius, saviraišką, gebėjimus ir polinkius, padedančias sudaryti geresnes socialines ir edukacines ugdymosi sąlygas“ (Vaikų ir jaunimo socializacijos programa 2004-2014).

E. Vileikienės (2010) atlikto tyrimo metu nustatyta, kad „<...> 90 proc. apklaustųjų mano, jog būtina užtikrinti nepilnamečių užimtumą, 82 proc. - stiprinti švietimą ir auklėjimą mokykloje“. JT konvencijos (1989) 31 straipsnis skelbia, kad „<...> valstybės dalyvės pripažįsta teisę į poilsį ir laisvalaikį, teisę dalyvauti žaidynėse ir jo amžių atitinkančiuose pramoginiuose renginiuose, laisvai dalyvauti kultūriniame gyvenime ir kurti meno kūrinius“. Šios nuostatos laikomasi ir Vaiko apsaugos ir teisių pagrindų įstatymo (1996), 16 straipsnio 3 punkte: „<...> Valstybė ir vietos savivaldos institucijos steigia ir remia vaikų sporto, kūrybos, laisvalaikio

klubus, stovyklas“, “sudaro sąlygas vaikams naudotis socialinio draudimo teikiamomis lengvatomis“ (Vaiko teisių apsaugos įstatymas, 1996).

Apibendrinant nagrinėtą temą, sąvoką „neužimtumas“ galima sutapatinti su sąvoka „asocialus užimtumas“, kadangi užimtumui įgijus socialiai nepriimtina formą, jis tampa visuomenei nepageidaujamas. Todėl tiek praktikams (pedagogams), tiek teoretikams ar politikams turėtų būti suprantama, kad tinkamiausia paauglių nusikalstamumo prevencija plačiajame prasme yra tinkamas vaikų užimtumas.

1.2. Neformalusis švietimas ir ugdymas: konceptualiosios nuostatos

Lietuvos Respublikos teisės aktuose, reguliuojančiuose švietimo sritį, vaikų laisvai pasirenkamai veiklai po pamokų apibūdinti vartojamos skirtingos sąvokos: *neformalusis vaikų švietimas, neformalusis ugdymas, saviraiška, vaikų užimtumas, popamokinė veikla, jaunimo neformalusis ugdymas* ir kitos. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo (2011) 2 straipsnyje apibrėžta:

Švietimas – ugdymas ir išsilavinimo teikimas, savišvieta; taip pat mokinių, jų tėvų (globėjų, rūpintojų), švietimo įstaigų, mokytojų ir kitų švietimo teikėjų, švietimo pagalbos specialistų veiklą visuma.

Neformalusis švietimas – švietimas pagal įvairias švietimo poreikių tenkinimo, kvalifikacijos tobulinimo, papildomos kompetencijos įgijimo programas, išskyrus formaliojo švietimo programas.

Ugdymas – dvasinių, intelektinių, fizinių asmens galių auginimas bendraujant ir mokant.

Neformaliojo vaikų švietimo veikla reglamentuojama šiais dokumentais:

- Lietuvos Respublikos švietimo įstatymu;
- Valstybinė švietimo strategija;
- Neformaliojo vaikų švietimo koncepcija;
- Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro įsakymais;
- Kitais teisės aktais.

Švietimo problemų analizėje, atliktoje 2012 m., pastebima, kad, „<...> Europos dokumentuose neformaliajam vaikų ir jaunimo ugdymui teikiama ypatinga svarba. Neformalusis švietimas yra neatskiriama mokymosi visą gyvenimą koncepcijos dalis, leidžianti jauniems žmonėms įgyti bei išlaikyti įgūdžius, mokėjimus bei kompetencijas, kurie reikalingi jų adaptacijai nuolat kintančioje aplinkoje“ (Švietimo problemų analizė, 2012). Neformalusis vaikų švietimas ne tik sukuria prasmingo vaikų laisvalaikio praleidimo galimybes, bet taip pat suteikia alternatyvas itin gabiems, talentingiems vaikams, kurie linkę plėtoti savo gebėjimus ir ieško priimtinos ugdymosi formos (Neformaliojo ugdymo aktualijos, 2012, p. 1.).

Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme vartojama sąvoka „neformalusis švietimas“ apima ikimokyklinį ugdymą, priešmokyklinį ugdymą, kitą neformalųjį vaikų ir suaugusiųjų švietimą. Naujoje Švietimo įstatymo redakcijoje (2011) yra įteisinta nauja sąvoka – *formalųjį švietimą papildantis ugdymas*. Neformaliojo vaikų švietimo koncepcijoje (2012) Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme vartojamą sąvoką *neformalusis vaikų švietimas* siūloma keisti sąvoka *pasirenkamojo vaikų ugdymas*. Pasirenkamojo vaikų ugdymo paskirtis – tenkinti pagal bendrojo ugdymo programas besimokančių vaikų ir jaunimo iki 19 metų (specialiųjų poreikių iki 21 metų) pažinimo, ugdymosi ir saviraiškos poreikius, padėti jiems tapti aktyviais visuomenės nariais (Neformaliojo vaikų švietimo koncepcija, 2012).

Pasirenkamojo vaikų ugdymo tikslas yra ugdyti kompetencijas, teikiančias galimybių asmeniui tapti aktyviu visuomenės nariu, sėkmingai veikti visuomenėje, padėti tenkinti pažinimo ir saviraiškos poreikius.

Pasirenkamojo vaikų ugdymo uždaviniai:

- ugdyti ir plėtoti vaikų kompetencijas per saviraiškos poreikio tenkinimą;
- ugdyti pagarbą žmogaus teisėms, orumą, pilietiškumą, tautiškumą, demokratišką požiūrį į pasaulėžiūrą, įsitikinimų ir gyvenimo būdų įvairovę;
- ugdyti gebėjimą kritiškai mąstyti, rinktis ir orientuotis dinamiškoje visuomenėje;
- spręsti socialinės integracijos problemas: mažiau galimybių turinčių (esančių iš kultūriškai, geografiškai, socialiai ir ekonomiškai nepalankios aplinkos ar turinčių specialiųjų poreikių), ypatingų poreikių (itin gabių ir talentingų) vaikų, iškritusių iš švietimo sistemos, integravimas į visuomeninį gyvenimą, socialinių problemų sprendimas;
- padėti spręsti integravimosi į darbo rinką problemas;
- tobulinti tam tikros srities žinias, gebėjimus ir įgūdžius, suteikti asmeniui papildomų dalykinių kompetencijų.

Pasirenkamojo vaikų ugdymo principai:

- savanoriškumo – vaikai laisvai renkasi švietimo teikėją ir jo siūlomas veiklas;
- prieinamumo – veiklos ir metodai yra prieinami visiems vaikams pagal amžių, išsilavinimą, turimą patirtį nepriklausomai nuo jų socialinės padėties;
- individualizavimo – ugdymas individualizuojamas atsižvelgiant į jo asmenybę, galimybes, poreikius ir pasiekimus;
- aktualumo – veiklos, skirtos socialinėms, kultūrinėms, asmeninėms, edukacinėms, profesinėms ir kitoms kompetencijoms ugdyti;
- demokratiškumo – mokytojai, tėvai ir vaikai yra aktyvūs ugdymo(si) proceso kūrėjai, kartu nustato ugdymosi poreikius;
- patirties – ugdymas grindžiamas patyrimu ir jo refleksija;

- ugdymosi grupėje – mokomasi spręsti tarpasmeninius santykius, priimti bendrus sprendimus, dalytis darbais ir atsakomybėmis;
- pozityvumo – ugdymosi procese kuriamos teigiamos emocijos, sudaromos sąlygos gerai vaiko savijautai (Neformaliojo vaikų švietimo koncepcija 2012, p. 3).

Pasirenkamojo vaikų ugdymo kryptys:

- *formalųjį švietimą papildantis ugdymas*, kurio paskirtis – pagal ilgalaikes programas sistemiškai plėsti tam tikros srities žinias, stiprinti gebėjimus ir įgūdžius bei suteikti asmeniui papildomų dalykinių ir bendrųjų kompetencijų. Formalųjį švietimą papildančio ugdymo programos gali vykdyti muzikos, dailės, menų, sporto ir kitos mokyklos;

- *neformalusis vaikų ugdymas*, kurio paskirtis – ugdyti vaiko gyvenimo įgūdžius, asmenines, socialines ir kitas bendrąsias kompetencijas. Neformaliojo vaikų ugdymo programos gali vykdyti neformaliojo vaikų švietimo mokyklos ir kitos švietimo įstaigos, laisvieji mokytojai, kiti švietimo teikėjai (Neformaliojo vaikų švietimo koncepcija, 2012).

Neformaliojo vaikų švietimo koncepcijoje teigiama, kad „<...> sąvokos „pasirenkamasis vaikų ugdymas“ įvedimas ir programų skirstymas į 2 grupes atskleis programų specifiką, bus išskirti esminiai programų rengimo, vykdymo ir kokybės užtikrinimo svertai, padidinta programų įvairovė, vaikų galimybė pasirinkti ir dalyvauti pasirenkamojo vaikų ugdymo veiklose. Institucijų vykdomų programų įvairovė leis sumažinti pasirenkamojo vaikų ugdymo išlaidas ir taip sudarys sąlygas pasirenkamojo vaikų ugdymo programose dalyvauti didesniai skaičiui vaikų“ (Neformaliojo vaikų švietimo koncepcija, 2012, p. 2.).

Strategijoje „Lietuvos pažanga 2030“ nurodomi siekiai neformaliojo vaikų švietimo sistemai tobulinti atnaujinant nacionalines švietimo programas, sudarant šeimos ir darbo įsipareigojimus išplėtoti popamokinio užimtumo veiklą, sukurti nacionalines visų besimokančių asmenų polinkius ir gabumus atskleidžiančias programas, remti gabių vaikų akademinį, kūrybinį ir sporto neformalųjį ugdymą – sutelkti geriausius šalies mokytojus, mokslo, kultūros ir sporto ekspertus, pritraukti užsienio specialistus („Lietuvos pažanga 2030“, p.12).

Švietimo ir mokslo ministerijoje nuo 2000 m. inicijuota nemažai tyrimų: Popamokinės veiklos veiksmingumas (2003); Neformaliojo vaikų švietimo sąnaudos ir prieinamumas (2006); Ruškus, Žvirdauskas, Stanišauskienė (2008; 2009 ir kt.), atskleidžiančių įvairius neformaliojo vaikų ugdymo aspektus: jo sąnaudų ir prieinamumo, neformaliosios veiklos veiksmingumo, jaunimo dalyvavimo visuomeninių organizacijų ir savivaldos veikloje ir t. kt. Atlikti tyrimai rodo, kad didžiausią neformaliojo vaikų švietimo ir formalųjį švietimą papildančio ugdymo mokyklų sudaro muzikos, menų ir sporto mokyklos. Deja, kaip pastebima, švietimo registrai neatspindi tikros neformaliojo vaikų švietimo situacijos, nes ne visos organizacijos, vykdančios bent kokią neformaliojo vaikų švietimo veiklą, registruojasi valstybiniuose registruose. Taip pat,

kaip teigiama (ten pat), problemos išlieka tos pačios: institucijų tinklas ir įvairovė; prieinamumas; finansavimas.

Neformaliojo švietimo sistemoje geriausiai įgyvendinami užimtumo ir socializacijos tikslai, nes neformalus vaikų švietimas suteikia ugdomosi alternatyvas, nukreiptas į socialinių, bendrųjų kompetencijų, gebėjimų ugdymą, saviraiškos poreikių tenkinimą bei asmenybės tobulėjimą. Ši švietimo sritis yra ypač aktuali socialinės atskirties rizikos grupėms, imigrantams, specifinių gebėjimų vaikams, nes padeda jų socializacijai bei įsitraukimui į visuomeninius procesus, sprendžia vaikų ugdomosi ir užimtumo problemas po pamokų.

1.2.1. Fizinio aktyvumo svarba paauglių socialinių įgūdžių ugdymui

Šiuolaikiniai vaikai ir paaugliai dėl sparčių fizinės ir socialinės aplinkos pasikeitimų yra mažiau aktyvūs nei ankstesnės kartos. Kaip rodo atlikti tyrimai (Zumeras, Gurskas, 2012; Šarkauskienė, Birontienė, Žilinskienė, 2011 ir kt.), bendras fizinio aktyvumo lygis su amžiumi mažėja, ir tai jau pasireiškia paauglystės amžiuje. Pozityvaus ar negatyvaus užimtumo formos pasirinkimą lemia šeima, mokykla, vaiko pomėgiai, draugai ir bičiuliai, vaiko fizinis išsivystymas. Priklausomai nuo vaiko aplinkoje esančių vertybių jis formuoja savo vertybių pasaulį ir pasirenka jam priimtinausią užimtumo formą (Sakalauskas, 2000, p. 57).

Neformaliosios kūno kultūros ir sporto veiklos vykdoma vadovaujantis Lietuvos Respublikos Kūno kultūros ir sporto įstatymo (2005) 18 straipsniu: „<...> neformaliojo švietimo programas vykdančiose švietimo įstaigose kūno kultūros pratybos vykdomos pagal patvirtintus mokymo planus ir (ar) programas“. 2002 m. lapkričio 12 d. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimu Nr. IX-1187 patvirtintos Valstybės ilgalaikės raidos strategijos nuostatose sakoma, kad „<...> kūno kultūros ugdymo sistema teikia lygias galimybes ugdytiniam dalyvauti formaliajame ir neformaliajame švietime ir užtikrina aukštą jo kokybę: kūno kultūros turinys ir fizinio ugdomosi procesas glaudžiai siejasi su ugdytinio sveikatos būkle, patirtimi ir jo poreikiais, saviraiška, sąmoningai siekiama mankštinimosi sėkmės ir išvengti galimos socialinės atskirties“ (Lietuvos Respublikos kūno kultūros ir sporto strategija, 2005–2015, p.1-2).

Kūno kultūra – „<...> svarbi asmens ir visuomenės bendrosios kultūros dalis, atsirandanti žmogaus socializacijos ir kultūrinimo vyksme, apimanti specialias kūno kultūros ir sporto, anatomijos, pedagogikos, edukologijos, psichologijos, fiziologijos ir kitų mokslų žinias, ji yra fizinės ir dvasinės žmogaus raidos vyksmas ir rezultatas (Vilkas, 2006, p. 10-11).

Sportas – „<...> socialinis reiškinys, neatsiejama bendrosios kultūros ir kūno kultūros dalis, nuoseklus ir nuolatinis fizinių ir dvasinių žmogaus galių plėtojimas. Sportas yra daugiareikšmis socialinis reiškinys, specifinė žmogaus veikla (Vilkas, 2006, p.15).

Paauglystė, tai ne tik fizinių ir psichologinių pokyčių raidos etapas. Šiame amžiaus tarpsnyje ypač aktualus socializacijos procesas. Vienas iš socialinės aplinkos veiksnių yra ugdymo (formaliojo ir neformaliojo) procesas. Neformaliojo vaikų ugdymo paskirtis – ugdyti vaiko gyvenimo įgūdžius, asmenines, socialines ir kitas bendrąsias kompetencijas (Neformaliojo vaikų ugdymo koncepcija, 2012), tačiau neformalusis fizinis ugdymas vis dar suprantamas siaurai, vienpusiškai: mokėjimų ir įgūdžių lavinimas, sportinių rezultatų siekimas.

Neformaliojo fizinio ugdymo (NFU) paskirtis įvardijama įvairiuose švietimo dokumentuose, aptariama mokslo darbuose, tyrimų ataskaitose. A. Šarkauskienės (2009) atlikto tyrimo rezultatai parodo, kad dauguma sporto pedagogų, trenerių, apibūdindami NFU paskirtį, mini plataus spektro NFU tikslus ir uždavinius: plėtoti fizines galias, ugdyti sportinius gebėjimus ir rengtis varžyboms, gerinti sveikatą, skatinti iniciatyvumą, savarankiškumą ir mankštintis motyvaciją, propaguoti sportą Lietuvoje. Autorė, tyrusi NFU tiek teoriniu, tiek praktiniu aspektais, nustatė, kad: *teoriniu lygiu* pabrėžiamas visų mokinių judėjimo ir saviraiškos poreikių tenkinimas, sveikatos gerinimas, o *praktiniu lygiu* dominuoja fiziškai stipriausių paauglių jaunųjų paauglių rengimas varžyboms ir dalyvavimas jose. Nors ugdymo procese esmine vertybe laikoma asmenybė, tyrimo rezultatai rodo, kad NFU svarbiausias tikslas išlieka sportinis rezultatas. Tai neatitinka konceptualiųjų švietimo nuostatų (Šarkauskienė, 2009, p. 73-74).

Sportas, remiantis Lietuvoje atlikto tyrimo duomenimis (Ruškus ir kt., 2008), vyrauja 5–11 klasių mokinių pasirinkimo reitinguose. Populiarus jis tarp visų klasių mokinių, visų tipų mokyklose ir visose klasėse. Pastebimas sporto pasirinkimo aktyvumas neformaliojo švietimo srityje berniukų populiacijoje (Ruškus ir kt., 2008). Atlikta neformaliajame švietime dalyvaujančių vaikų tyrimo analizė (2011-2012) parodo, kad daugiausia moksleivių lankė sporto ir meno krypčių neformaliojo ugdymo mokyklas. Tarp vaikų ir jaunimo populiariausias yra krepšinis, po jo futbolas, lengvoji atletika, rankinis, kontaktinis sportas, tinklinis ir kt.

Fizinio aktyvumo įtaka turi didelę reikšmę vaikų ir paauglių socialinių įgūdžių vystymuisi. Tyrėjai (Malinauskas, Šniras, 2006), išanalizavę sportuojančių ir nesportuojančių paauglių savęs vertinimo lygio ir patyčių sąsajų rezultatus, padarė išvadą, jog sportavimas teigiamai veikia ne tik fizinę, bet ir psichosocialinę vaikų raidą. Tvirtinama (Šniras ir kt. 2007), kad sportuojantys paaugliai mažiau tyčiojasi nei nesportuojantys, iš sportuojančių paauglių tyčiojama mažiau nei iš nesportuojančių. Sportuojantys paaugliai yra labiau pasitikintys savimi, jų populiarumas tarp bendraamžių didesnis. Pelnomas pripažinimas įtvirtina pagarbą tarp bendraamžių ir aukštesnę socialinę integraciją (Malinauskas, Šniras, 2006, p. 85). Sportas vaikams ir jaunuoliams padeda atsispirti blogai draugų įtakai, neleidžia įsitraukti į nusikalstamą veiklą. Sporto šakos taisyklių reikalavimai perkeliama į kitas gyvenimo sritis, jie padeda lengviau paklusti visuomenėje

egzistuojantiems įstatymams ir normoms, dėl to tarp sportuojančių nusikaltimų padaroma daug mažiau negu tarp nesportuojančių (Miškinis, 2002).

Kiti autoriai (Šniras, Dumčienė, Dumbliauskas 2007 ir kt.), atlikę tyrimus nustatė, kad sportuojančių mokinių poreikis lavinti socialinius įgūdžius didesnis nei nesportuojančių, be to, sportuojančių mokinių socialinių įgūdžių (gebėjimo save pažinti, bendravimo ir bendradarbiavimo, gebėjimo reikšti savo nuomonę, gebėjimo paprašyti pagalbos) lygis yra aukštesnis, todėl darytina išvada, kad sudarant sąlygas sėkmingai paauglių neformaliajai sportinei veiklai, galima tikėtis aukštesnio jų socialinių įgūdžių lygio.

Tai, kad sportine veikla užsiimantys moksleiviai turi savitą socialinį statusą klasės ir mokyklos bendruomenėje, parodo sportuojančių mokinių socialinio statuso klasės bendruomenėje ypatumų tyrimas (Bobrova, Augienė 2009), kurio išvadose sportuojantys moksleiviai kitų ugdymo proceso dalyvių yra vertinami kaip draugiški ir linkę bendrauti, yra aukšto savęs vertinimo ir savigarbos. Tačiau vyrauja ir priešingos nuomonės. Akcentuojamas siekis dominuoti ar net agresyvumas. Pedagogai sportuojančius mokinius vertina kaip itin draugiškus, tačiau įsitikinę, kad savo socialinį interesą jiems įgyvendinti trukdo pernelyg aktyvi jų fizinė veikla. Nepalankios nuostatos jų atžvilgiu formuojasi dėl pastebėtų mokymosi sunkumų, siekio bendrauti tik su sportine veikla užsiimančiais bendramoksliais (Bobrova, Augienė 2009, p. 93).

V. Rajeckas (Vilkas, 2006, p. 30), aptardamas ugdomojo mokymosi naudą, aiškina, kad tai – šiuolaikinė mokymo kryptis, akcentuojanti paralelinį mokymąsi, lavinimą ir auklėjimą, t.y. visapusiškos asmenybės ugdymą mokymo procese.

Tyrimų, nustatančių veiksnius, lemiančius paauglių pasirinkimą užsiimti sportine veikla, atlikta daug ir įvairių. D. Gražulis (2013), tirdamas asmeninių ir sportinių kompetencijų raišką jaunųjų futbolininkų ugdymo(si) procese, nustatė tokius veiksnius: patiko varžybos, patinka žaidėjų technika, sporto šakos populiarumas, garsių sportininkų pavyzdys, pakvietė treneris, tėvų patarimas, draugų pavyzdys. Informantai išskyrė pagrindines, per treniruotes ir varžybas ugdomas vertybes: ištvermingumą, ryžtingumą, atkaklumą, atsakingumą, darbštumą, drausmingumą, valingumą, kūrybiškumą, pareigingumą. A. Vilko (2006) nuomone, asmenybės ugdymas negali apsiriboti vien psichinių procesų tobulinimu ir fizinių ypatybių lavinimu. Mokymo ir fizinio vystymosi vienovės dėsniai apima ir asmenybės dorovinių savybių ugdymą bei santykius su aplinka; mokant auklėjama ir auklėjant mokoma (Vilkas, 2006, p. 30).

D. Gražulio (2013) nuomone, remiantis konstruktyvistine teorija, neformaliojoje kūno kultūroje ir sporte galimas platus ir įvairus įgyjamų kompetencijų pažinimo ir ugdymo(si) procesas. Ugdytinis bendradarbiauja su treneriu, socialine aplinka, bendraamžiais. Judėjimo gebėjimų įvairovės mokymas ir fizinių galių lavinimas ugdo harmoningą asmenybę. Vyksta

savistaba, savęs pažinimas, savianalizė, ugdoma atsakomybė už savo veiksmus ir poelgius. Konstruktyvistinės teorijos nuostatos ugdymo(si) procese padeda sportuojančiam paaugliui nuolat savarankiškai analizuoti savo patirtį, reikšti nuomonę ir iniciatyvą, pažinti ir valdyti savo elgesį, konstruoti savo asmeninių ir sportinių kompetencijų modelį (Gražulis, 2013, p. 18-19).

Neformaliajame ugdyme kūno kultūra ir sportas sudaro geras sąlygas paauglių saviraiškai, bendravimui, vertybių orientacijai, ne tik sportui būtinų gebėjimų ir įgūdžių lavinimui, paauglių asmeninės kompetencijos ir sportinės individualybės ugdymui, bet ir užpildyti laisvalaikį prasminga ugdomąja veikla, kuri yra tęstinė formaliojo ugdymo dalis.

1.2.2. Kūno kultūros ir sporto pedagogo asmenybės įtaka paauglių elgesio formavimui

Nė viena kita profesija taip nesiejama su individo dvasinės srities ugdymu kaip pedagogo ir ypač sporto pedagogo. Ir pradedantysis, ir patyręs treneris susiduria su daugybe sunkumų, įvairiomis kliūtimis. Susidoroti su tokiais trikdžiais padeda įvairios kvalifikacijos kėlimo grandys, tačiau svarbiausia jų – paties trenerio noras tapti savo darbo meistru, nuolat tobulintis. Treneris sugebės sėkmingai dirbti ir pasiekti gerų rezultatų tik tada, jeigu jis nuolat lavinsis, tobulins savo pedagoginį meistriškumą, keisis. *Žinios, mokėjimai ir susiformuoti įgūdžiai yra būtini trenerio galių stiprinimo elementai* (Miškinis, 2006).

Pasak S. Šukio (2001), „<...> sportinė veikla gali daryti įtaką ne tik fiziniam asmenybės tobulėjimui, bet ir sveikatai, vertybinėms orientacijoms, taip pat diegti su šia veikla susijusias žinias ir mokėjimus. Teigiama, kad didžiajam sportui būdinga nepriklausoma subkultūra, tokios vertybės, kurios skiriasi nuo bendrųjų visuomenės vertybių. Sportinis rengimas reikalauja ne tik didelių fizinių ir psichinių pastangų, bet ir ypatingų, specifinių sportininko ir trenerio santykių“. (Malinauskas, 2010, p. 48).

K. Miškinio (2002) pastebėjimu „<...> treniruotėse ir varžybose sportininkas praleidžia daug laiko prižiūrimas sporto pedagogo, bendraudamas ir bendradarbiaudamas su juo. Turiningi ryšiai su treniruočių draugais bei treneriu turi didelę įtaką sportininko dvasiniam tobulėjimui, skiepija teisingai suprantamą garbės jausmą, išmoko padėti kitam, aukotis, dalytis, garbingai kovoti“ (Miškinis, 2002).

R. Malinauskas (2010), remdamasis užsienio ir Lietuvos mokslininkų (Goldberg, Chandler 1995; Rokeach, 1973; Ewing, 1997; Šukys, 2001; Stonkus, 1998; ir kt.) tyrimų išvadomis, pateikia trenerio asmenybės reikšmingumą sportininkų ugdymui. Treneriai (Ewing, 1997), skatindami moralinį sportininkų tobulėjimą turi: mokydami koks elgesys yra geras ir blogas, remtis sportinės kovos situacijomis; kalbėti apie svarbą būti doru žmogumi; skatinti atsakomybę už savo veiksmus; mokyti gerbti savo draugus, komandą, varžovus ir kt. S. Šukys (2001) pažymi, kad dvasinis sportininko ugdymas priklauso tiek nuo pačios veiklos vertybių, tiek nuo

ugdymo bendravimo su jam autoritetingais asmenimis, iš kurių reikšmingiausias vaidmuo tenka treneriui, kūno kultūros mokytojui. Todėl labai didelę reikšmę turi tarpasmeniniai santykiai (Malinauskas, 2010, p. 50).

Bendravimo valdymas – tai svarbiausias uždavinys trenerio darbe. Išsprendus šį uždavinį, galima praktiškai išspręsti asmenybės ir grupės problemą bei optimizuoti tarpusavio santykius. Tarpasmeninis bendravimas – labai svarbus grupinės veiklos komponentas, todėl treneris privalo geria išstudijuoti bendravimo būdus ir naudingai bei tikslingai panaudoti juos savo darbe (Meidus, 2005, p. 38-44). Treneris turi gerai išmanyti pedagogikos, psichologijos, fiziologijos ir kitų mokslų pamatinius dalykus, kad galėtų siekti aukštesnių tikslų. Jis turi parengti jauną žmogų ne tik didelio meistriškumo sportininku, bet ir kultūringu, doru, darbščiu, pavyzdingo elgesio, tikslingų dvasinių poreikių, mylinčių Lietuvą žmogumi.

K. Miškinis (2006) įvardija esmines savybes, kuriomis turi pasižymėti sporto pedagogas tam, kad ugdytų visapusiškai išsilavinusią, socialiai atsakingą asmenybę:

- daug dėmesio skirti visapusiškam savo auklėtinių ugdymui;
- domėtis ir rūpintis dvasinių vertybių puoselėjimu;
- filosofinis mąstymas – intelektinės brandos ženklas;
- mokyti ugdytinius pozityvaus mąstymo;
- gebėti mąstyti, ieškoti naujovių, nekartoti klaidų;
- autoritetingumas;
- auklėtinių asmenybės pažinimas;
- pasitikėjimas savimi, savo žiniomis ir gebėjimais;
- elgesys visuomet turi būti garbingas, *nes sportas ir garbė neatsiejami*.
- atsakomybė už savo veiklą;
- kūrybingas specialistas;
- darbštumo, poreikio labai gerai dirbti ugdymasis.
- mandagumas, pedagoginis taktas (Miškinis, 2006, p. 3-8).

Treneris kasdieninėje savo darbo veikloje susiduria su įvairiais sunkumais, kai reikia savarankiškai spręsti, nestandartiškai mąstyti, numatyti savo veiksmų padarinius. Sporto pedagogas treniruotės technologiją sukuria pažindamas ir įvertindamas esamą padėtį, tobulindamas ir pažindamas save, kurdamas ir apibendrindamas treniravimo patirtį. Šios vertybės įgyjamos nuolatos tobulinantis ir kruopščiu darbu. Treneris turi labai rimtai žiūrėti į mokslinę veiklą. Mokslinis mąstymas ir kūrybinė valia, atsakomybė ir reiklumas, permainos turi tapti trenerio kasdienybe (Karoblis, 2006). Vadovavimo vyksme įvairių sprendimų priėmimas priklauso nuo subjektyvių ir objektyvių trenerio ir žaidėjo veiksmų. Siekiant efektyvaus

vadovavimo, demokratinis stilius sudaro sąveiką su autoritariniu vadovavimo stiliumi. Komunikacinė kompetencija yra labai svarbi trenerio veikloje, nes tai esminis komandos valdymo elementas (Gricius, 2010).

Patyręs treneris naudoja vadovavimo stilių kombinaciją. R. Mikalausko (2005) pastebėjimu, „<...> mišraus stiliaus treneriui labai rūpi gero psichologinio mikroklimato komandoje būvimas. Vadinasi, toks treneris sudarys sąlygas, kurioms sportininkai bus linkę aktyviai bendradarbiauti tarpusavyje, drąsiai kreiptis į trenerį ne tik dalykiniais klausimais, susijusiais su treniruočių vyksmu, bet taip pat ir asmeniniais. Toks vadovavimas laiduoja tikrus komandinius santykius sportinėje veikloje – tiek savitarpio pagalbos, tiek bendradarbiavimo, nes savo tikslingu darbu treneriai padeda visapusiškai vystytis asmenybei“ (Mikalauskas, 2005, p. 30-33).

Apibendrinant galima teigti, jog norint išugdyti visapusiškai išsilavinusią, socialiai aktyvią, paisančią visuotinai priimtinių elgesio normų, fiziškai išsivysčiusią asmenybę, treneris visų pirma turi būti tokia asmenybe, pavyzdžiu savo ugdytiniams. Savo profesinėmis kompetencijomis, asmeninėmis savybėmis įtakoti paauglio elgesį teigiama linkme, kadangi šiame amžiaus raidos laikotarpyje patirties semiamasi iš supančios aplinkos, patyrimą konstruojant ir pritaikant savo poreikiams.

1.2.3. Šeimos ir tėvų poveikis vaiko fiziniam aktyvumui

Remdamiesi užsienio ir Lietuvos mokslininkų darbais (Salis et al., 2000; Golan et al., 1995; Golan, 2001; Kardelis ir kt., 2001; Trost, Sallis et al., 2003; Cleland et al., 2005; WhittGlover, Taylor et al., 2009; Epstein et al., 2001; Gustafson, Rhodes, 2006 ir kt.), mokslininkai (Zumeras, Gurskas, 2012) tvirtina, kad jei tėvų požiūris į fizinį aktyvumą teigiamas, jie laisvalaikį leidžia aktyviai su šeima, jų vaikai bus motyvuoti ir taip pat bus fiziškai aktyvūs. Mažo fizinio aktyvumo ir pasyvios gyvenamosios pasirinkimo priežastis, kai šeimos nariai elgiasi panašiai ir taip formuoja neigiamas vaikų nuostatas ir motyvacijas (Zumeras, Gurskas, 2012, p. 96-98).

Neformaliojo švietimo Lietuvoje tyrimo (Ruškus, Žvirdauskas, Stanišauskienė, 2009) rezultatais, tėvų išitraukimas pažįstant savo vaikų patirtis neformaliojo ugdymo veiklose yra nepakankamai aukštas. Tėvai, mokslininkų nuomone, „<...> neformaliajame vaikų ugdyme dalyvauja kaip pasyvūs klausytojai ir stebėtojai, ir kaip labiausiai įgyvendinamus neformaliojo vaikų švietimo tikslus tėvai nurodo socializacijos (bendravimo, kūrybos drauge su kitais ir pan.), o ne savirealizacijos tikslus“ (Ruškus, Žvirdauskas, Stanišauskienė, 2009, p. 51-53).

Jau minėtų mokslininkų (Ruškus, Žvirdauskas, Stanišauskienė, 2009) teigimu, neformalusis švietimas, norėdamas stiprinti savo statusą ir pripažinimą, yra priverstas

orientuotis išimtinai į rezultatą. Dėmesio verti yra menkiausiai įgyvendinami, tėvų nuomone, neformaliojo vaikų švietimo tikslai. Pagal įgyvendinimą paskutinėje vietoje atsidūrė laisvės ir atsakomybės principas – priimti sprendimus. Vaikai, anot tėvų, patys menkai priima sprendimus, susijusius su neformaliojo vaikų švietimu, o tai rodo, kad vaikų interesai nėra neformaliojo vaikų švietimo kasdienybė.

R. Zumeras ir V. Gurskas (2012) atlikto tyrimo apie mokinių fizinį aktyvumą ir sveikatą rezultatų išvadose teigimu „<...> perdėtai atsargus, apsidraudžiantis vaikų auklėjimas (šiuolaikiniai tėvai bijo net kūno kultūros pamokų lauke, neigdami akivaizdžią grūdinimosi svarbą) ir perdėtos baimės dėl galimų vaikų sporto traumų per organizuotus sporto renginius ar varžybas, neveiklūs, nutukę, tingūs ar amžinai užsiėmę tėvai dažniausiai natūraliai slopina vaikų norą aktyviai leisti laisvalaikį“ (Zumeras, Gurskas, 2012, p. 93).

Kitų tyrėjų (Ruškus, Žvirdauskas, Stanišauskienė, 2009) atliktose neformaliojo ugdymo vertinimo tyrimuose, išvelgiamas „<...> suaugusiųjų dominavimas, ko neturėtų būti, ypač neformaliojo vaikų švietimo sistemoje. Kiekvienas žmogus atsakingas tampa tik tada, jei jis laisvai priima sprendimus. Jei sprendimai yra primesti kitų, tada žmogus nesijaučia atsakingas už jų vykdymą. Akivaizdu, kad vaikų laisvė ir atsakomybė, pasireiškianti tuo, kad jie dažniau priima sprendimus ir įsipareigoja, taip pat suaugusiųjų perdavimu daugiau galių patiems vaikams, yra strategiškai plėtotina neformaliojo vaikų švietimo kryptis“ (Ruškus, Žvirdauskas, Stanišauskienė, 2009, p. 51-63).

Apibendrinant galima teigti, kad neformalusis vaikų ugdymas tėvams visų pirma svarbus dėl vaiko saviraiškos realizavimo, turiningo laisvalaikio praleidimo, užimtumo. Jiems svarbūs vaiko rezultatai, pasiekimai vienoje ar kitoje veikloje. Tačiau, nors ir akcentuojama, kad neformalusis ugdymas yra laisvas asmens pasirinkimas, dažnai veikla, kuria užsiima vaikai, yra primetama tėvų, neatsižvelgiant į vaiko fizinius duomenis, polinkius ir gebėjimus.

II. TYRIMO METODOLOGIJA IR METODAI

2.1. Tyrimo metodologija

Magistro darbe teoriniu ir metodologiniu pagrindu pasirinktos šios teorijos:

Socialinė-kognityvinė asmenybės teorija. A. Banduros (1986) socialinėje-kognityvinėje asmenybės teorijoje išreiškiama nuostata, kad elgesys yra aplinkos ir individualių veiksmų sąveikos rezultatas, tačiau jis taip pat veikia tiek aplinką, tiek individualius veiksmus. Šioje teorijoje akcentuojami tokie kognityviniai asmenybės veiksniai, kaip gebėjimas mokytis stebint, savirefleksija, savipastiprinimas, kurie gali stipriai paveikti elgesį. Tam, kad savipastiprinimas būtų įmanomas, būtina susikurti tam tikrus elgesio standartus, su kuriais lygindamas savo elgesį, gali nuspręsti – jis teigiamas ar neigiamas. Žmogaus atliekama veikla lyginama su kitų žmonių pasiektais rezultatais, taisyklėmis, socialiniu žmogaus elgesio vertinimu. Socialinio išmokimo teorija atsižvelgia tiek į psichologinius, tiek ir į socialinius veiksmus, kurie vienodai svarbūs žmogaus elgsenoje (Avgulienė, 2010), *todėl remiantis socialine-kognityvine asmenybės teorija, tyrime aiškinamos paauglių nusikalstamumo priežastys ir jo prevencija.*

Konstruktivistinė teorija. Žano Pjažė (Jean Piaget) konstruktivizmas radikaliai pakeitė supratimą apie mokymosi procesą. Konstruktivistinė teorija traktuoja mokymąsi kaip naujų gausėjančių žinių įgijimo, klasifikavimo ir perdavimo procesą, atsižvelgiant į tai, kad be individualios patirties ir jau esamų žinių, neįmanomi jokie kognityviniai procesai, t.y. žinios ir gebėjimai turi būti įgyti tokiose situacijose, kad vėliau galėtų būti tinkamai panaudoti, nes negalima mokymosi atskirti nuo gyvenimo. Socialinis mokymosi aspektas užima svarbią vietą konstruktivistų teorijoje. Bendradarbiaujant įgyjama naujų žinių ir gebėjimų, formuojasi naujus požiūrius, konstruojami tarpasmeniniai santykiai, ugdoma socialinė kompetencija (Gražulis, 2013). Šios teorijos svarbiausia tezė yra ta, kad individas yra aktyvus, žingeidus ir išradingas visą gyvenimą, konstruoja ir rekonstruoja savo žinias apie pasaulį, siekia suteikti prasmę savo patirčiai, sistemina savo žinias į nuoseklesnę struktūrą. *Šios teorijos kontekste neformaliąją kūno kultūrą ir sportą vertiname kaip žinių, kompetencijų ir socialinių įgūdžių priemonę, siekiant paauglių nusikalstamumo prevencijos veiksmingumo.*

Valdysenos (governmentality) teorijoje išskiriamos šios esminės dimensijos: stebėseną, priežiūrą, kontrolę (Foucault, 1998). Svarbiausias dalykas yra nepertraukiamumo užtikrinimas, kuris lemia visos sistemos valdymą (Foucault, 1991). Su valdysena yra glaudžiai susijusi galia, kuri M. Foucault apibūdinama kaip dispersinė (skaidomoji) jėga, o ne kaip represijos ar draudimų mechanizmas. Ji cirkuliuoja, bet ne už santykių ribų, o kurdama tuos santykius. Remiantis M. Foucault valdysenos teorijos, *kuriančios galimybes, subjektų padėtis, santykius,*

ribas ir naujus konstruktus (Duoblienė, 2009), samprata, sporto pedagogo profesinė kompetencija, asmeninės savybės, komunikaciniai ir vadybiniai gebėjimai, turimos teorinės ir praktinės žinios tyrime vertinamos kaip priemonė, įtakojanti sportuojančių paauglių, elgesį ir nuostatas.

2.2. Tyrimo metodai

Darbe taikyti šie tyrimo metodai:

Mokslinės literatūros analizė, kurios pagrindu pagrįstos neformalios kūno kultūros ir sporto veiklos galimybės, mažinant paauglių nusikalstamumą. Atlikus pedagoginės, sociologinės literatūros analizę, identifikuoti nusikalstamumo fenomeno ir jo raiškos paauglystėje ypatybės, išanalizuoti paauglystės amžiaus tarpsnio savitumai, paauglių nusikalstamumo samprata, pastarųjų nusikalstamumą įtakoiantys veiksniai bei prevencija. Taip pat pateiktos neformalaus švietimo ir ugdymo konceptualios nuostatos, išryškinant fizinio aktyvumo svarbą paauglių socialinių įgūdžių ugdymui, kūno kultūros ir sporto pedagogo asmenybės įtaką paauglių elgesio formavimuisi, šeimos ir tėvų poveikį vaiko fiziniam aktyvumui. Mokslinės literatūros analizės pagrindu aptariami įvairių lietuvių bei užsienio autorių tyrimo rezultatai.

Anketinė apklausa. Organizuojant magistro baigiamajame darbe numatytą tiriamųjų apklausą Šiaulių ir Panevėžio miestų sporto mokyklose, vaikų sporto klubuose, bendrojo lavinimo mokyklose apklausiant paauglius, tėvus ir pedagogus buvo pasirinktas tyrimo instrumentas – anketa. „Anketa (iš pranc. enqute – tyrimas; angl. – questionnaire; vok. – fragebogen; rus. – анкета, опросный лист) – klausimų lapas tam tikroms žinioms surinkti. Jį pagal nurodytas taisykles užpildo klausiamasis. Tai vienas populiariausių sociologinio tyrimo metodų. Pateikus keletą klausimų, greitai galima gauti daugybę informacijos. Tačiau svarbu, kad gauti duomenys būtų patikimi“ (Kardelis, 2002).

Anketinė apklausa vykdyta klausimyną sudarius pagal Arno Augusto (2009) aprobuotą instrumentą, tiriant „Neformalios kūno kultūros ir sporto veiklos veiksmingumą mažinant paauglių nusikalstamumą“, jį koreguojant, remiantis mokslinės literatūros analize. Anketų klausimai suskirstyti pagal keturias grupes (3 lentelė).

Antras, trečias ir ketvirtas klausimų blokai sudaryti taikant trijų balų skalę (ranginė skalė). Skalės sudarytos iš teiginių, į kuriuos respondentai galėjo atsakyti pasirinkdami vieną iš trijų pateiktų variantų: sutinku, iš dalies sutinku, nesutinku. Respondentai galėjo išsakyti savo nuomonę apie paauglių elgesį, kurio išmokstama sportuojant; kas paaugliams patinka sporto užsiėmimuose; kaip pedagogai įgyja trūkstamų/reikalingų kompetencijų kūno kultūros ir sporto neformaliojo ugdymo srityje; kokius pedagogai bei tėvai įžvelgia esminius neformaliosios kūno kultūros ir sporto pedagoginės veiklos, kaip paauglių nusikalstamumo prevencijos priemonės,

privalumus bei trūkumus. Tokiu būdu buvo renkami duomenys kokybiniam tyrimui. Anketa, skirta mokiniams, pateikiama 1 priede, pedagogams - 2 priede, tėvams – 3 priede.

3 lentelė

Tyrimo klausimynų struktūra

Mokleivių anketos klausimai	Klausimų, skirtų bendros informacijos apie respondentą surinkimui (lytis, amžius, kiek metų sportuoja)
	Klausimų, skirtų įvertinti požiūrį į sportą, kaip laisvalaikio užimtumo būdą (kokoje ugdymo įstaigoje lankomi sporto užsiėmimai; kokios priežastys lėmė pasirinkimą sportuoti; kas svarbu dalyvaujant neformaliojoje sporto veikloje; kaip vertinamas pasirinktas laisvalaikio praleidimo būdas)
	Klausimų, skirtų įvertinti požiūrį į sportą kaip nusikalstamumo prevencijos priemonę (ar laisvalaikio užimtumas gali paauglį atitraukti nuo nusikalstamos veiklos; kokios yra paauglių nusikalstamumo priežastys, ar dalyvavimu sporto užsiėmimuose galima sumažinti paauglių polinkį nusikalsti; ar respondentai turėjo kontaktų su policija dėl savo elgesio; kokio elgesio išmokstama sportuojant)
	Klausimų, skirtų įvertinti požiūrį į sporto veiklos organizavimą (koku laiku vyksta sporto užsiėmimai; ar sporto užsiėmimų laikas priimtinas; kokios yra geros sąlygos sportuoti; kokios savybės, respondentų manymu, būtinos sporto pedagogui; kas labiausiai nepatinka sporto užsiėmimuose; kas patinka sporto užsiėmimuose)
Pedagogų anketos klausimai	Klausimų, skirtų bendros informacijos apie respondentą surinkimui (lytis; amžius; išsilavinimas; Pedagoginio darbo stažas; kokioje ugdymo įstaigoje respondentai vykdo sporto užsiėmimus)
	Klausimų, skirtų įvertinti požiūrį į neformaliąją kūno kultūrą ir sportą, kaip paauglių laisvalaikio užimtumo būdą (kokios priežastys lemia paauglių pasirinkimą sportuoti; kas svarbu sportuojančiam paaugliui; pastaruoju metu paauglių, dalyvaujančių neformaliojoje sporto ugdymo veikloje, skaičiaus kaita)
	Klausimų, skirtų įvertinti požiūrį į neformaliąją kūno kultūrą ir sportą kaip paauglių nusikalstamumo prevencijos priemonę (paauglio nusikalstamą elgesį lemiančios priežastys; ar neformaliosios kūno kultūros ir sporto ugdomosios programos, kryptingai orientuotos į ankstyvąją nusikalstamumo prevenciją, padėtų spręsti paauglių nusikalstamumo problemas; ar ugdytinių tarpe yra paauglių, linkusių į nusikalstamą veiklą; ar treniruotės ir sporto būrelių atlieka paauglių elgesio normų pažeidimų prevencijos funkcijas; kokio elgesio išmokstama sportuojant)
	Klausimų, skirtų įvertinti požiūrį į kūno kultūros ir sporto veiklos organizavimo efektyvumą (paauglių požiūrį į neformalųjį sportinį ugdymą lemiantys veiksniai; realizuojant neformaliojo ugdymo/si uždavinius prioritetą respondentai teikia; kur teikiama neformaliojo ugdymo sportinės veiklos pasirinkimui informacija; kokiomis savybėmis turi pasižymėti neformaliojo ugdymo kūno kultūros ir sporto pedagogas; kaip respondentai įgyja trūkstamų/reikalingų kompetencijų kūno kultūros ir sporto neformaliojo ugdymo srityje; kokius respondentai įžvelgia esminius neformaliosios kūno kultūros ir sporto pedagoginės veiklos, kaip paauglių nusikalstamumo prevencijos priemonės, privalumus bei trūkumus)
Tėvų anketos klausimai	Klausimų, skirtų bendros informacijos apie respondentą surinkimui (lytis; amžius; išsilavinimas)
	Klausimų, skirtų įvertinti požiūrį į neformaliąją kūno kultūrą ir sportą, kaip paauglių laisvalaikio užimtumo būdą (kokoje ugdymo įstaigoje sūnus/ dukra lanko sporto užsiėmimus; kokios priežastys lemia paauglių pasirinkimą sportuoti; kas svarbu sportuojančiam paaugliui)
	Klausimų, skirtų įvertinti požiūrį į neformaliąją kūno kultūrą ir sportą kaip paauglių nusikalstamumo prevencijos priemonę (kokios aplinkybės lemia nusikalstamą paauglio elgesį; ar neformaliosios kūno kultūros ir sporto ugdomosios programos, kryptingai orientuotos į ankstyvąją nusikalstamumo prevenciją, padėtų spręsti paauglių nusikalstamumo problemas; ar teko bendrauti/kontaktuoti su teisėsauga dėl

	sūnaus/ dukros netinkamo elgesio; ar treniruotės ir sporto būreliai atlieka paauglių nusikalstamos veiklos prevencijos funkcijas; kokio elgesio išmokstama sportuojant)
	Klausimų, skirtų įvertinti požiūrį į kūno kultūros ir sporto veiklos organizavimo efektyvumą (kur respondentai randa informaciją neformaliojo ugdymo sportinės veiklos pasirinkimui; kada efektyvi sporto veikla neformaliamajame ugdyme; kokiais gebėjimais turi pasižymėti neformaliojo ugdymo kūno kultūros ir sporto pedagogas; ar respondentus tenkina sporto pedagogo, kuris treniruoja jų vaiką/us, kompetencija organizuojant ir vykdant užsiėmimus; kokius įžvelgia respondentai esminius neformaliosios kūno kultūros ir sporto pedagoginės veiklos, kaip paauglių nusikalstamumo prevencijos priemonės, privalumus ir trūkumus)

Statistinė tyrimo rezultatų analizė atlikta SPSS programa. Buvo naudota aprašomoji statistika (skirtas nepriklausomų imčių vidurkiams lyginti, procentinė atsakymų skaičiaus išraiška). Analitinei statistikai naudotas Stjudento kriterijus (Independent Sample T test), lyginant dviejų grupių nepriklausomų imčių vidurkius. Skirtumai tarp kintamųjų yra reikšmingi, jei koeficientą atitinkanti $p < 0,05$. Tyrimo duomenys apdoroti Microsoft Office Excel 2007 kompiuterine programa ir SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) programinės įrangos 17.0 versija.

Turinio (content) analizė. Tai - socialinės informacijos turinio kokybinė analizė. Bendriausia prasme kontentinė analizė yra „technika, leidžianti, objektyviai ir sistemiskai išnagrinėjus teksto ypatybes, daryti patikimas išvadas“ (Vaškelienė, 2008). Jo esmė – „išskirti tekste tam tikrus prasminius vienetus, tada skaičiuoti jų vartojimo dažnį, tirti įvairių teksto elementų ryšius tiek vieno su kitu, tiek su visa informacijos apimtimi“ (Tidikis, 2003). Kiekvieno respondento atsakymai apie mėgstamiausias sporto veiklas, trenerio kompetenciją organizuojant ir vykdant užsiėmimus; esminius neformaliosios kūno kultūros ir sporto pedagoginės veiklos, kaip paauglių nusikalstamumo prevencijos priemonės, privalumus ir trūkumus buvo „skaitomi ir išskiriami atsakymų prasminiai vienetai, kurie leido tiriamųjų atsakymus suskirstyti į vis labiau apibendrintus prasminius vienetus – subkategorijas ir kategorijas“ (Kardelis, 2002).

2.3. Tyrimo organizavimas ir etapai

Tyrimo organizavimas. Tyrimas atliktas Šiaulių ir Panevėžio miestų sporto mokyklose, vaikų sporto klubuose ir bendrojo lavinimo mokyklose. Tyrimu buvo siekta apklausti paauglius, lankančius sporto būrelius, sporto klubus, tėvus, sporto pedagogus, trenerius. Visų pirma buvo tariamasi su įstaigų vadovais prašyta jų leidimo vykdyti sporto pedagogų, trenerių, sportuojančių mokinių apklausas. Gavus vadovų sutikimą buvo krepiamasi tiesiogiai ir internetu į pačius respondentus, kurie buvo supažindinti su tyrimo tikslu. Buvo paaiškinta, kad klausimynas yra

anonimiškas. Tiesioginė apklausa buvo atliekama dalyvaujant tyrėjui. Apklausa truko nuo 10 iki 45 minučių. Iš viso buvo išdalinta 400 anketų tėvams, pedagogams, mokiniams (paaugliams). Tinkamai užpildytų gražinta – 41 tėvų anketų, 50 pedagogų anketų, 248 mokinių (paauglių) anketų.

Tyrimo etapai.

Pirmajame etape analizuota mokslinė literatūra paauglystės amžiaus tarpsnio ypatumams atskleisti, aptartos nepilnamečių nusikalstamumo ir jo prevencijos priemonės, nagrinėti neformalųjų švietimą ir sportą reglamentuojantys dokumentai, gilintasi į sporto pedagogo vaidmuo formuojant paauglio elgesį.

Antrajame etape suformuluota tyrimo hipotezė, tyrimo tikslas, uždaviniai, apibrėžtas tyrimo objektas.

Trečiajame etape rengtas tyrimo instrumentas – anketa.

Ketvirtajame etape atlikta anketinė apklausa.

Penktajame etape atlikta gautų tyrimo duomenų kiekybinė ir kokybinė analizė, suformuluotos išvados, metodinės rekomendacijos ir diskusija.

Tyrimo imtis ir charakteristika. Pedagogų ir tėvų tyrime dalyvavo 41 tėvas ir 50 pedagogų (4 lentelė). Analizuojant respondentų pasiskirstymą pagal lytį, galima matyti, kad didžiąją dalį tėvų sudaro moterys (54 proc.) ir 46 proc. vyrų., pedagogų – 56 proc. vyrų, 44 proc.- moterų.

4 lentelė

Tiriamųjų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes ir lytį

Tiriamųjų charakteristikos kategorija		Tiriamų grupė			
		Tėvai		Pedagogai	
		N	%	N	%
Lytis	Vyrai	19	46%	28	56%
	Moterys	22	54%	22	44%
Amžius	20-30 metų	-	-	4	8%
	31-40 metai	10	24,4	10	20%
	41-50 metai	22	53,7	20	40%
	51-60 metai	9	22,0	16	32%
Išsilavinimas	Aukštesnysis	14	34	5	10
	Aukštasis neuniversitetinis	5	12	8	16
	Aukštasis universitetinis	30	54	39	74
Pedagoginio darbo stažas	0-5 metai			6	12
	5-10 metų			9	18
	10-15 metų			10	20
	15-20 metų			10	20
	Daugiau kaip 20 metų			16	30
Ugdymo įstaiga, kurioje sūnus/ dukra lanko	Bendrojo ugdymo mokykloje	18	44	28	56
	Sporto mokykloje	12	29	15	30

Tiriamųjų charakteristikos		Tiriamų grupė			
		Tėvai		Pedagogai	
sporto užsiėmimus Ugdymo įstaiga, kurioje vykdo sporto užsiėmimus	<i>Sporto klube</i>	11	27	7	14
Iš viso		41	100%	50	100%

Analizuojant tyrimo dalyvių pasiskirstymą pagal amžiaus grupes, išryškėjo, kad didžiąją dalį (54 proc.) apklaustų tėvų sudaro 41-50 metų respondentai, 24 proc. – 31-40 metų, 22 proc. – 51-60 metų. Tarp pedagogų 40 proc. yra 41-50 m. amžiaus grupei priklausantieji, 32 proc. – 51-60 m., 20 proc. – 31-40 m., 8 proc. – 20-30 m. grupėms priskiriami respondentai.

Didžioji dalis apklaustųjų tėvų (54 proc.) turi aukštąjį universitetinį išsilavinimą, kaip ir 74 proc. apklaustų mokytojų, 12 proc. – tėvai, ir 16 proc. – pedagogų, turintys neuniversitetinį aukštąjį, 34 proc. tėvų ir 10 proc. pedagogų – aukštesnįjį išsilavinimą.

Pedagogų pasiskirstymas pagal darbo stažą rodo, kad 30 proc. apklaustų pedagogų turi daugiau kaip 20 metų darbo stažą, po 20 proc. – 10-15 ir 15-20 m. stažą, 18 proc. – 5-10 m., 12 proc. – 0-5 m. darbo stažą. Taigi, 70 proc. apklaustų pedagogų turi didesnę kaip 10 metų darbo stažą.

Pasiteiravus apklaustųjų tėvų, kokioje ugdymo įstaigoje jų sūnus / dukra lanko sporto užsiėmimus, išryškėjo, kad 44 proc. lanko bendrojo ugdymo mokykloje, 29 proc. – sporto mokykloje ir 27 proc. – sporto klube. Panašus procentas apklaustųjų pedagogų vykdo sporto užsiėmimus: 56 proc. – bendrojo ugdymo mokykloje, 30 proc. – sporto mokykloje ir 14 proc. – sporto klube.

Mokinių tyrime dalyvavo 248 dviejų amžiaus grupių sportuojantys mokiniai (5 lentelė): 65 (26,2%) 12–14 metų tiriamieji bei 183 (73,8%) 15–18 metų tiriamieji.

5 lentelė

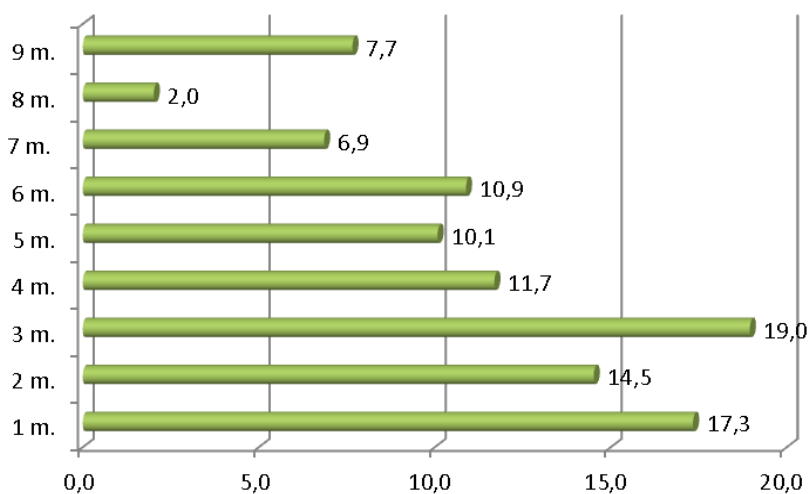
Tiriamųjų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes ir lytį

Amžiaus grupė	Lytis				Iš viso	
	Berniukai		Mergaitės			
	N	%	N	%	N	%
12-14 m.	37	57	28	43	65	26,2
15-18 m.	100	55	83	45	183	73,8
Iš viso	137	55	111	45	248	100

12–14 metų sportuojančių mokinių amžiaus grupę sudarė 37 (57%) berniukai ir 28 (43%) mergaitės, o 15–18 metų sportininkų amžiaus grupei priklausė 100 (55%) berniukų ir 83 (45%) mergaitės. Tiriamų sportuojančių moksleivių imtį pagal lytį sudarė 137 (55%) berniukas

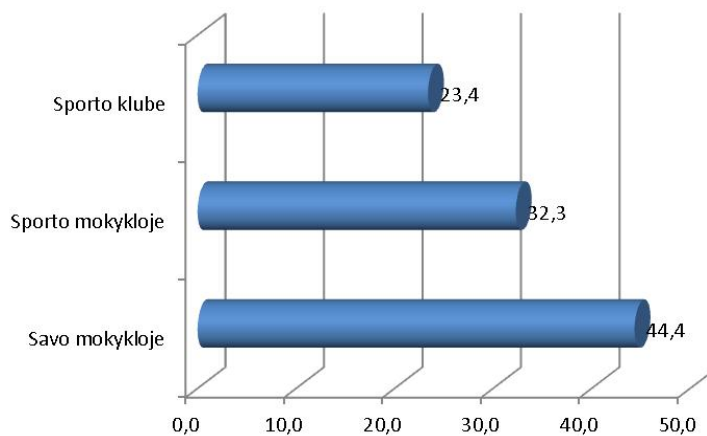
ir 111 (45%) mergaitė.

Analizuojant duomenis apie paauglių pasiskirstymą pagal sportinę veiklą metais (1 pav.), matyti, kad didžiausia dalis – 50,8 proc. respondentų sportuoja 1-3 metus, 4-6 metus – 32,7 proc., 7-9 metus – 16,5 proc. respondentų.

1 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal sportinę veiklą metais (proc.) [N=248]

Respondentų teirautasi, kokioje ugdymo įstaigoje pastarieji lanko sporto užsiėmimus. Kaip galima matyti iš tyrimo duomenų (2 pav.), didžioji dalis apklaustųjų (44,4 proc.) sportuoja savo mokykloje, 32,3 proc. – sporto mokykloje ir 23,4 proc. – sporto klube.

2 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal ugdymo įstaigas, kuriose lankomi sporto užsiėmimai (proc.) [N=248]

III. NEFORMALIOSIOS KŪNO KULTŪROS IR SPORTO VEIKLOS VEIKSMINGUMO PAAUGLIŲ NUSIKALSTAMUMO PREVENCIJAI VERTINIMAS: EMPIRINIO TYRIMO REZULTATAI IR JŲ ANALIZĖ

3.1. Pedagogų ir tėvų požiūrio raiškos lyginamoji analizė

3.1.1. Pedagogų ir tėvų požiūrio į neformalią kūno kultūrą ir sportą, kaip paauglių laisvalaikio užimtumo būdą, raiškos lyginamoji analizė

Analizuojant pedagogų bei tėvų požiūrį į neformalią kūno kultūrą ir sportą, kaip paauglių laisvalaikio užimtumo būdą teirautasi, kokios priežastys, respondentų manymu, lemia paauglių pasirinkimą sportuoti. Tyrimo duomenys (6 lentelė) atskleidė, kad statistikai reikšmingai tėvai daugiau nei pedagogai ($p=0,003$, t.y., $p<\delta=0,05$) išskiria sportuojančių draugų įtaką bei pedagogų paskatinimą ($p=0,04$, t.y., $p<\delta=0,05$).

6 lentelė

Priežasčių, lemiančių paauglių pasirinkimą sportuoti vertinimo statistiniai rodikliai [N=91]

Teiginys	Amžiaus grupė	N	Vidurkis	T kriterijaus reikšmė	df	Patikimumo lygmuo p
Pats/pati ateina sportuoti	Tėvai	41	1,24	-0,90	89,00	0,36
	Pedagogai	50	1,34	-0,92	88,80	$p > 0,05$
Tėvai/globėjai pataria	Tėvai	41	1,73	-0,40	89,00	0,69
	Pedagogai	50	1,78	-0,40	82,41	$p > 0,05$
Sportuojančių draugų įtaka	Tėvai	41	1,68	2,37	89,00	0,003
	Pedagogai	50	1,38	2,31	74,18	$p < 0,05$
Pedagogo paskatinimas	Tėvai	41	1,71	-1,50	89,00	0,04
	Pedagogai	50	1,92	-1,48	80,73	$p < 0,05$

Akcentuotina, kad pedagogai, daugiau nei tėvai išskiria paties mokinio pasirinkimą sportuoti ($p=0,36$), pataria tėvai / globėjai ($p=0,69$), paskatina pedagogas ($p=0,36$).

Pedagogų bei tėvų buvo teirautasi apie sportuojančiam paaugliui svarbiausius dalykus sporte. Tyrimo duomenys (7 lentelė) parodė statistinius skirtumus tarp šių dviejų respondentų grupių, kai pedagogai labiau nei tėvai akcentavo savo gebėjimų atskleidimą ($p=0,04$, t.y., $p<\delta=0,05$) bei norą įtikti tėvams ($p=0,001$, t.y., $p<\delta=0,05$). Taip pat pastarieji labiau pritarė teiginiams, sportuojančiam paaugliui svarbu įdomios treniruotės ($p=0,47$), įdomiai praleisti laiką ($p=0,82$), buvimas su draugais ($p=0,10$).

7 lentelė

Sportuojančiam paaugliui svarbiausių dalykų vertinimo statistiniai rodikliai [N=91]

Teiginys	Amžiaus grupė	N	Vidurkis	T kriterijaus reikšmė	df	Patikimumo lygmuo p
Dalyvauti varžybose	Tėvai	41	1,17	1,52	89,00	0,16
	Pedagogai	50	1,06	1,44	58,88	$p > 0,05$
Įdomios treniruotės	Tėvai	41	1,20	-,72	89,00	0,47

Teiginys	Amžiaus grupė	N	Vidurkis	T kriterijaus reikšmė	df	Patikimumo lygmuo p
	Pedagogai	50	1,26	-,73	88,09	p > 0,05
Įdomiai praleisti laiką	Tėvai	41	1,41	-,23	89,00	0,82
	Pedagogai	50	1,44	-,23	82,27	p > 0,05
Buvimas su draugais	Tėvai	41	1,39	-1,67	89,00	0,10
	Pedagogai	50	1,58	-1,64	78,85	p > 0,05
Savo gebėjimų atskleidimas	Tėvai	41	1,15	-2,02	89,00	0,04
	Pedagogai	50	1,34	-2,05	88,50	p < 0,05
Geras treneris	Tėvai	41	1,12	1,46	89,00	0,17
	Pedagogai	50	1,04	1,39	62,48	p > 0,05
Gauti apdovanojimus už pasiekimus	Tėvai	41	1,34	,01	89,00	0,99
	Pedagogai	50	1,34	,01	74,42	p > 0,05
Įtikti tėvams	Tėvai	41	1,06	14,43	40,00	0,001
	Pedagogai	50	2,41	15,95	89,00	p < 0,05

Tėvai labiau nei pedagogai akcentavo dalyvavimo varžybose ($p=0,16$) bei gero trenerio ($p=0,17$) svarbą sportuojančiam paaugliui. Vienodas vertinimas išryškėjo išskiriant apdovanojimų už pasiekimus gavimas ($p=0,99$).

3.1.2. Pedagogų ir tėvų požiūrio į neformaliąją kūno kultūrą ir sportą kaip paauglių nusikalstamumo prevencijos priemonę, raiškos lyginamoji analizė

Analizuojant pedagogų bei tėvų požiūrį į neformaliąją kūno kultūrą ir sportą kaip paauglių nusikalstamumo prevencijos priemonę teirautasi, kokios priežastys, respondentų manymu, lemia paauglių nusikalstamą elgesį. Tyrimo duomenys (8 lentelė) atskleidė, kad statistikai reikšmingai pedagogai daugiau nei tėvai ($p=0,02$, t.y., $p<\delta=0,05$) išskiria blogus santykius su tėvais bei neigiama draugų įtaka ($p=0,01$, t.y., $p<\delta=0,05$).

Akcentuotina, kad tėvai statistiškai reikšmingai labiau pritaria teiginiams, kad paauglio nusikalstamą elgesį įtakoja blogi santykiai su mokytojais ($p=0,04$, t.y., $p<\delta=0,05$) bei neturėjimas kur įdomiai praleisti laisvalaikį ($p=0,00$, t.y., $p<\delta=0,05$). Pažymima, kad pedagogai daugiau nei tėvai ($p=0,50$) išskiria tėvų dėmesio stoką.

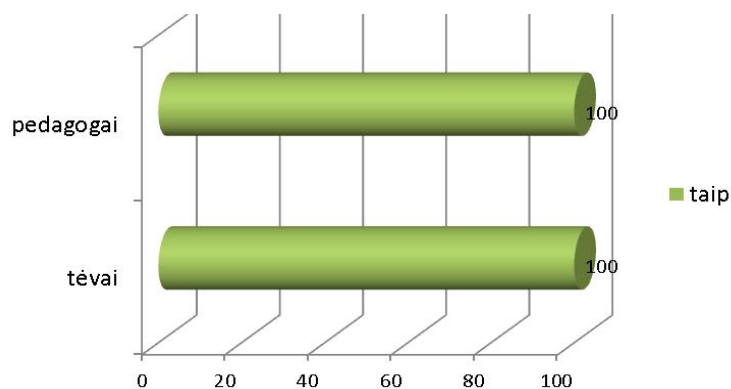
8 lentelė

Paauglio nusikalstamą elgesį lemiančių priežasčių vertinimo statistiniai rodikliai [N=91]

Teiginys	Amžiaus grupė	N	Vidurkis	T kriterijaus reikšmė	df	Patikimumo lygmuo p
Blogi santykiai su tėvais	Tėvai	41	1,49	-1,49	89,00	0,02
	Pedagogai	50	1,70	-1,55	84,46	p < 0,05
Blogi santykiai su mokytojais	Tėvai	41	2,24	-2,07	75,54	0,04
	Pedagogai	50	1,93	-2,12	89,00	p < 0,05
Tėvų dėmesio stoka	Tėvai	41	1,18	0,68	75,55	0,50
	Pedagogai	50	1,24	0,70	89,00	p > 0,05
Blogo elgesio pasekmių nesuvokimas	Tėvai	41	1,34	-0,70	89,00	0,49
	Pedagogai	50	1,42	-0,69	79,78	p > 0,05

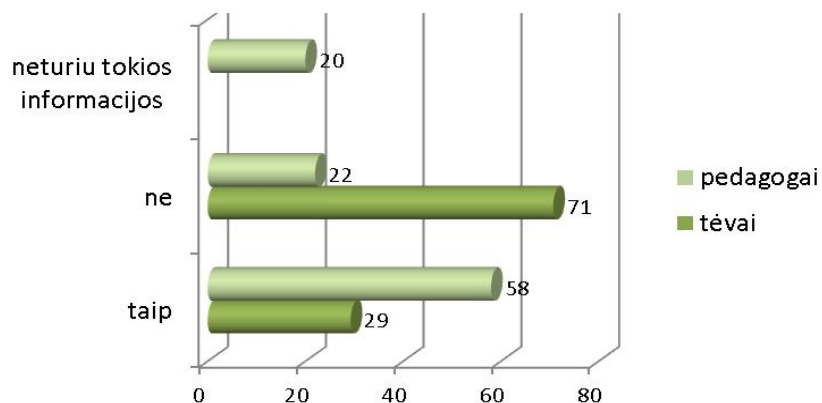
Teiginys	Amžiaus grupė	N	Vidurkis	T kriterijaus reikšmė	df	Patikimumo lygmuo p
Neturėjimas kur įdomiai praleisti laisvalaikį	Tėvai	41	1,41	3,57	89,00	0,00 p < 0,05
	Pedagogai	50	1,08	3,34	54,00	
Neigiama draugų įtaka	Tėvai	41	1,34	-1,64	89,00	0,01 p < 0,05
	Pedagogai	50	1,52	-1,63	83,81	
Žalingi įpročiai	Tėvai	41	1,29	-0,06	89,00	0,96 p > 0,05
	Pedagogai	50	1,30	-0,05	63,82	

Pedagogų bei tėvų buvo teirautasi, ar neformaliosios kūno kultūros ir sporto ugdomosios programos, kryptingai orientuotos į ankstyvąją nusikalstamumo prevenciją, padėtų spręsti paauglių nusikalstamumo problemas (3 pav.). Kaip matyti iš tyrimo duomenų, visi apklaustieji pedagogai ir tėvai 100 proc. pritaria šiam teiginiui.

3 pav. Neformaliosios kūno kultūros ir sporto ugdomosios programos, kaip paauglių nusikalstamumo problemų sprendimo priemonės vertinimas (proc.) [N=91]

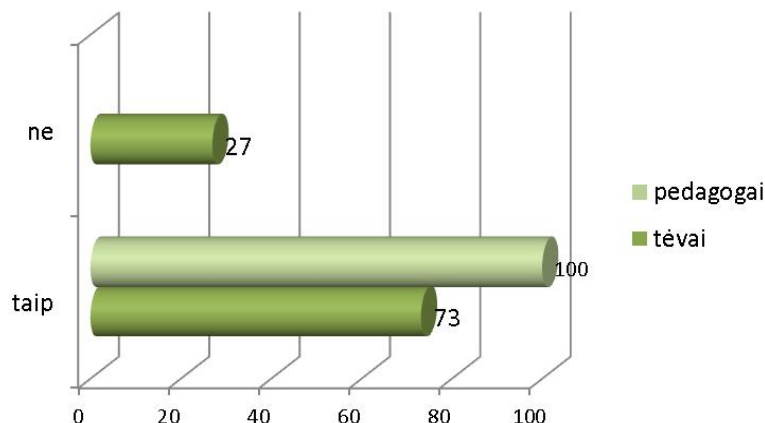
Respondentų teirautasi ar teko bendrauti / kontaktuoti su teisėsauga dėl sūnaus/ dukros netinkamo elgesio ir, ar ugdytinių tarpe yra paauglių, linkusių į nusikalstamą veiklą. Tyrimo duomenys (4 pav.) rodo, kad 58 proc. pedagogų ugdo paauglius, kurių tarpe yra linkusių nusikalsti bei 29 proc. tėvų pažymėjo, kad jų vaikai yra bendravę su policija dėl netinkamo savo elgesio.

4 pav. Vaikų (sūnus/duktė/mokinys) bendravimo su policija dėl netinkamo savo elgesio pasiskirstymas (proc.) [N=91]

20 proc. pedagogų pažymėjo, kad neturi tokios informacijos, 22 proc. – neturi savo ugdytinių tarpe mokinių, kurie yra bendravę su policija dėl netinkamo savo elgesio.

Pedagogų bei tėvų teirautasi ar atlieka treniruotės ir sporto būreliai paauglių elgesio normų pažeidimų prevencijos funkcijas. Tyrimo duomenys (5 pav.) atskleidė, kad pedagogai išimtinai sutinka 100 proc. su šiuo teiginiu. Tuo tarpu tėvai pritaria 73 proc., nepritaria – 27 proc.

5 pav. Treniruotės ir sporto būrelių, kaip atliekančių paauglių elgesio normų pažeidimų prevencijos funkcijas, vertinimas (proc.) [N=91]

Siekiant atskleisti išsamesnę respondentų nuomonę apie sportą kaip nusikalstamumo prevencijos priemonę, jų buvo teirautasi, kokio elgesio išmokstama sportuojant. Kaip galima matyti iš tyrimo duomenų (9 lentelė), tiek tėvai, tiek pedagogai akcentuoja *asmeninių savybių ugdymą, komunikacinių gebėjimų ugdymą, teigiamo kitų vertinimo ugdymą, savignyos ugdymą, tinkamo elgesio ugdymą*.

9 lentelė

Elgesio, kurio išmokstama sportuojant, identifikavimas [N=91]

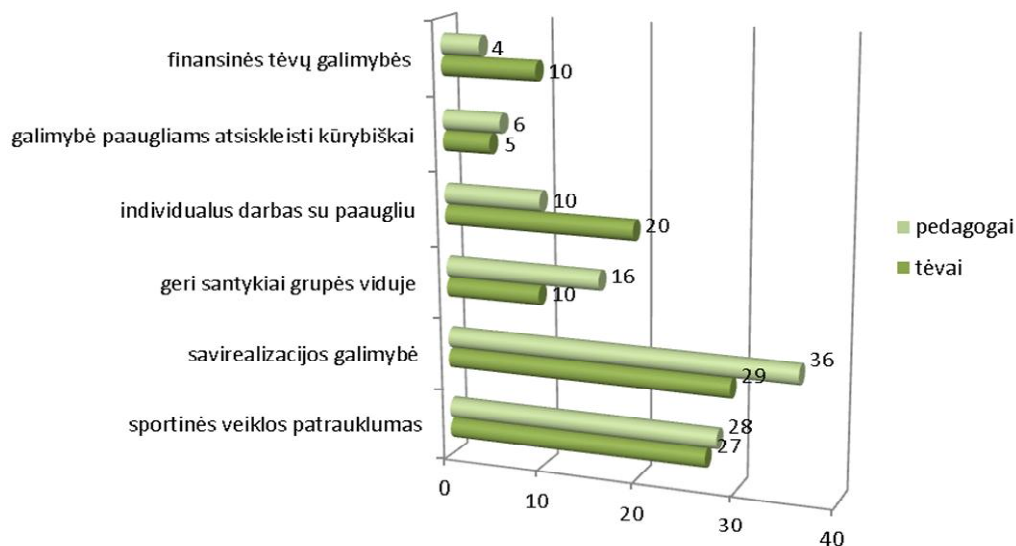
Kategorija	Sk.	Subkategorija	Sk.	Teiginiai
Asmeninių savybių ugdymasis	80	Aktyvumas	3	„Aktyvumas“ [2] „<...> parenkamas tinkamas fizinis aktyvumas“
		Atsakingumas	17	„Atsakomybė“ [11] „Atsakingumas“ [6]
		Savarankiškumas	19	„Savarankiškumo“ [19]
		Disciplina	8	„<...> disciplina, drausmė“ „<...> disciplinos“ [7]
		Ištvermė	9	„Ištvermės“ [9]
		Kūrybiškumas	2	„Kūrybiškumo“ „<...> išradingumo“
		Punktualumas	6	„Punktualumo“ [6]
		Pasitikėjimas	1	„<...> pasitikėjimo savimi“
		Kantrybė	3	„Kantrybės“ [3]
		Užsispyrimas	2	„Užsispyrimo“ [2]

Kategorija	Sk.	Subkategorija	Sk.	Teiginiai
		Drausmingumas	10	„Drausmės“ [8] „Drausmingumo“ [2]
Komunikacinių gebėjimų ugdymasis	29	Bendravimas su aplinkiniais	19	„Bendravimas“ [18] „<...> bendravimas su vaikais“
		Draugiškumas kitiems	8	„Draugiškumo“ [8]
		Komunikabilumas	2	„Komunikabilumo“ „<...> komunikacijos“
Tinkamo elgesio ugdymasis	20	Teigiamo elgesio ugdymasis	4	„<...> gero elgesio“ [2] „<...> padoraus elgesio“ „<...> teigiamos elgesio savybės, o savybės priklauso nuo pasirinktos sporto šakos“
		Pagarbos kitam asmeniui ugdymasis	10	„Pagarba kitam [3] „Pagarbos „<...> pagarba vyresniam (treneriui)“ „<...> pagarbos vyresniems“ „<...> pagarbos vienas kitam“ „<...> pagarbos priešininkui“ „<...> pagarbos komandos nariams“ „<...> gerbti komandos draugą ir varžovą“
		Tolerancijos ugdymasis	2	„Tolerancijos“ [2]
Savigynos ugdymasis	8	Gebėjimas apsiginti	7	„Savigynos“ [6] „<...> mokomės įvairių apsigynimo pratimų“
		Savisaugos ugdymasis	1	„<...> išmokstame apsisaugot nuo skriaudėjų“

Kategorijoje Asmeninių savybių ugdymas išskiriamos tokios savybės, kaip atkaklumas, atsakingumas, savarankiškumas, disciplina, ištvermė, kūrybiškumas, punctualumas, pasitikėjimas, kantrybė, užsispyrimas, drausmingumas. Taip pat išskiriamas bendravimas su aplinkiniais, draugiškumas kitiems, komunikabilumas. Kartu pabrėžiama „<...> pagarba vyresniam (treneriui)“, savigynos bei „<...> teigiamos elgesio savybės, o savybės priklauso nuo pasirinktos sporto šakos“.

3.1.3. Pedagogų ir tėvų požiūrio į neformaliosios kūno kultūros ir sporto veiklos organizavimo efektyvumą, raiškos lyginamoji analizė

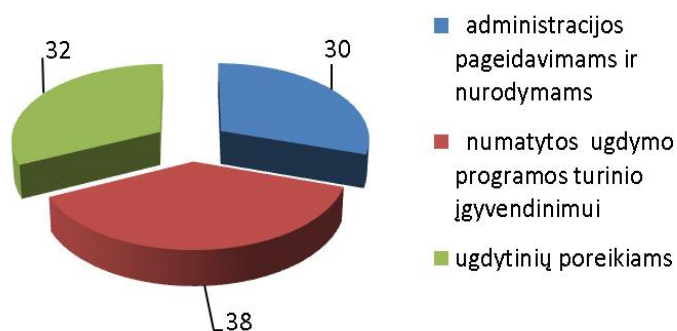
Analizuojant pedagogų bei tėvų požiūrį į kūno kultūros ir sporto veiklos organizavimo efektyvumą, teirautasi, kokios priežastys, respondentų manymu, lemia paauglių nusikalstamą elgesį. Tyrimo duomenys (6 pav.) atskleidė, kad pedagogai labiau nei tėvai akcentuoja sportinės veiklos patrauklumą (pedagogai - 28 proc./ tėvai - 27 proc.), savirealizacijos galimybę (pedagogai - 36 proc. / tėvai - 29 proc.), gerus santykius grupės viduje (pedagogai - 16 proc. / tėvai - 10 proc.), galimybę paaugliams atsiskleisti kūrybiškai (pedagogai - 6 proc. / tėvai - 5 proc.).

6 pav. Paauglių požiūrį į neformalųjį sportinį ugdymą lemiančių veiksnių vertinimas (proc.) [N=91]

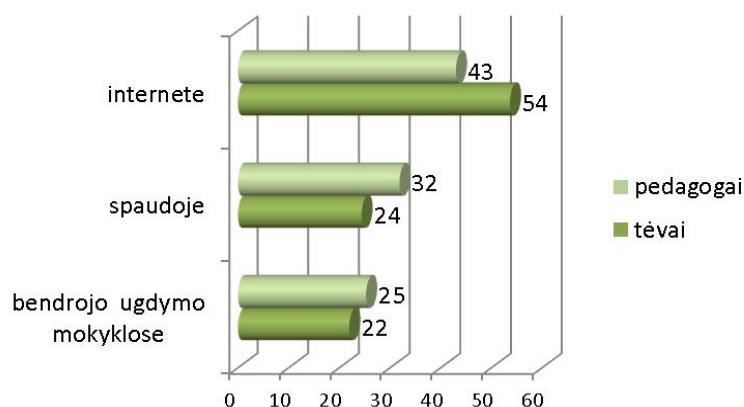
Tėvai labiau nei pedagogai išskiria, kad paauglių požiūrį į neformalųjį sportinį ugdymą lemia individualus darbas su paaugliu (tėvai -20 proc. / pedagogai - 10 proc.) bei finansinės tėvų galimybės (tėvai -10 proc. / pedagogai - 4 proc.).

Pedagogų teirautasi, kam pastarieji teikia prioritetus realizuojant neformaliojo ugdymo/si uždavinius (7 pav.). Kaip pažymėjo pedagogai, jie pirmenybę teikia numatytos ugdymo programos turinio įgyvendinimui (38 proc.). Kiek mažesnė dalis (32 proc.) išskyrė ugdytinių poreikių svarbą bei 30 proc. akcentavo administracijos pageidavimus ir nurodymus.

7 pav. Pedagogų prioritetų, realizuojant neformaliojo ugdymo/si uždavinius, pasiskirstymas (proc.) [N=50]

Respondentų teirautasi, kokioms priemonės teikiama informacija neformaliojo ugdymo sportinės veiklos pasirinkimui. Kaip matyti iš tyrimo duomenų (8 pav.), pedagogai labiau nei tėvai išskiria informacijos sklaidą bendrojo lavinimo mokyklose (pedagogai - 25 proc. / tėvai - 22 proc.), spaudoje (pedagogai - 32 proc. / tėvai - 24 proc.). 54 proc. tėvų informaciją apie neformaliojo ugdymo sportinės veiklos pasirinkimą randa internete, kaip ir 43 proc. pedagogų.

8 pav. Informacinių priemonių, kuriomis teikiama informacija neformaliojo ugdymo sportinės veiklos pasirinkimui, pasiskirstymas (proc.) [N=91]

Tėvų teirautasi, kada neformaliajame ugdyme sporto veikla efektyvi, akcentuojant trenerio vaidmenį (9 pav.). Pastarieji pažymėjo, kad sporto veikla efektyvi, jei jos veiklos pobūdį ir turinį apsprendžia individualiai, grindžiant savo patirtimi (51 proc.).

9 pav. Neformaliojo ugdymo sporto veiklos efektyvumo kriterijų vertinimas (proc.) [N=41]

44 proc. tėvų išskyrė faktorių, kad treneris sportinę veiklą organizuoja ir koreguoja, atsižvelgdamas į ugdytinių pageidavimus, 5 proc. – sportinę veiklą organizuoja, atsižvelgdamas į tėvų pageidavimus. Tai rodo, kad tėvams svarbu sportinės veiklos turinys ir pobūdis, organizavimas, o ne pačių tėvų pageidavimai.

Analizuojant pedagogų bei tėvų išskirtus gebėjimus, kuriais turi pasižymėti neformaliojo ugdymo kūno kultūros ir sporto pedagogas (10 lentelė) išryškėjo, kad statistikai reikšmingai pedagogai daugiau nei tėvai ($p=0,05$, t.y., $p<\delta=0,05$) išskiria sportiškumą, žalingų įpročių neturėjimą ($p=0,04$, t.y., $p<\delta=0,05$). Nustatyti statistiniai skirtumai ir tarp tėvų didesnio

pritarimo, jog sporto pedagogas turi pasižymėti kūrybiškumu ($p=0,03$, t.y., $p<\delta=0,05$), teisingumu ($p=0,03$, t.y., $p<\delta=0,05$).

10 lentelė

Gebėjimų, kuriais turi pasižymėti neformaliojo ugdymo kūno kultūros ir sporto pedagogas, vertinimo statistiniai rodikliai [N=91]

Teiginys	Amžiaus grupė	N	Vidurkis	T kriterijaus reikšmė	df	Patikimumo lygmuo p
Sportiškumas	Tėvai	41	1,27	-2,00	89,00	0,05 $p < 0,05$
	Pedagogai	50	1,48	-2,00	85,76	
Profesiniai gebėjimai	Tėvai	41	1,05	-,59	89,00	0,55
	Pedagogai	50	1,08	-,61	88,93	$p > 0,05$
Reiklumas	Tėvai	41	1,20	-,06	89,00	0,95
	Pedagogai	50	1,20	-,06	85,77	$p > 0,05$
Griežtumas	Tėvai	41	1,71	-,29	89,00	0,78
	Pedagogai	50	1,74	-,28	68,78	$p > 0,05$
Pareigingumas	Tėvai	41	1,15	-,66	89,00	0,50
	Pedagogai	50	1,20	-,67	88,44	$p > 0,05$
Kūrybiškumas	Tėvai	41	1,41	2,27	89,00	0,03
	Pedagogai	50	1,20	2,22	76,54	$p < 0,05$
Novatoriškumas	Tėvai	41	1,24	1,86	89,00	0,08
	Pedagogai	50	1,10	1,79	69,25	$p > 0,05$
Jautrumas	Tėvai	41	1,63	,48	89,00	0,64
	Pedagogai	50	1,58	,47	79,27	$p > 0,05$
Teisingumas	Tėvai	41	1,22	2,28	89,00	0,03
	Pedagogai	50	1,06	2,16	60,80	$p < 0,05$
Komunikabilumas	Tėvai	41	1,12	1,46	89,00	0,17
	Pedagogai	50	1,04	1,39	62,48	$p > 0,05$
Žalingų įpročių neturėjimas	Tėvai	41	1,27	-2,09	89,00	0,04
	Pedagogai	50	1,48	-2,12	88,39	$p < 0,05$

Pažymėtina, kad pedagogai labiau nei tėvai išskiria tokius sporto pedagogo gebėjimus: profesiniai gebėjimai ($p=0,55$), griežtumas ($p=0,78$), pareigingumas ($p=0,50$). Tačiau tėvai labiau nei pedagogai išskiria tokius reikalingus gebėjimus, kaip novatoriškumas ($p=0,08$), jautrumas ($p=0,65$), komunikabilumas ($p=0,17$). Vienodai vertinamas sporto pedagogo reiklumas ($p=0,95$).

Pedagogų teirautasi apie reikalingų kompetencijų kūno kultūros ir sporto neformaliojo ugdymo srityje ugdymosi galimybes. Kaip pažymi tyrimo dalyviai (11 lentelė), *reikalingų kompetencijų ugdomi per gerosios patirties sklaidą, medijas, dalyvaudami mokymuose, aktyviai dalyvaudami sportinėje veikloje bei studijuodami mokslinę-metodinę literatūrą.*

Viena svarbiausių kompetencijų ugdymosi galimybių yra išskiriama dalyvavimas seminaruose („<...> seminarų metu gaunu labai daug informacijos“), kursuose („<...> kvalifikacijos tobulinimo kursuose“) bei mokymuose („Dalyvauju įvairiuose mokymuose“). Taip

pat pedagogai akcentuoja medijų naudą, pabrėždami, kad renka „<...>informaciją internetu“, žiūri „įvairias laidas“, domisi „<...> sportu spaudoje, skaito įvairius straipsnius“.

11 lentelė

Sporto pedagogų trūkstamų/reikalingų kompetencijų kūno kultūros ir sporto neformaliojo ugdymo srityje ugdymosi galimybių analizė [N=50]

Kategorija	Sk.	Subkategorija	Sk.	Teiginiai
Dalyvavimas mokymuose	34	Dalyvavimas seminaruose	19	„Seminarai“ [17] „<...> dalyvauju seminaruose“ „<...> seminarų metu gaunu labai daug informacijos“
		Dalyvavimas kursuose	9	„Kursuose“ [7] „<...> keliant kvalifikaciją kursuose“ „<...> kvalifikacijos tobulinimo kursuose“
		Dalyvavimas mokymuose	6	„Mokymuose“ (5) „Dalyvauju įvairiuose mokymuose“ „įvairūs mokymai“
Medijų nauda	14	Informacijos gavimas iš interneto	12	„<...> renku informaciją internetu“ „<...> interneto informacija“ „<...> informacija internete“ [11]
		Informacijos gavimas iš televizijos laidų	2	„Žiūriu įvairias laidas“ „Žiūriu įrašus iš užsienio kokius metodus jie taiko“
		Informacijos gavimas iš spaudos	1	„<...> domiuosi sportu spaudoje skaitau įvairius straipsnius“
Gerosios patirties sklaida	11	Bendravimas su kolegomis	11	„<...> bendraudama su kitais pedagogais“ „<...> bendraujant su specialistais, mokytojais“ „<...> bendraudamas su kolegomis“ [4] „<...> bendravimas“ „<...> bendraudamas su savo srities specialistais gaunu daug informacijos“ „<...> aptarimuose su kolegomis“ „<...> patirties dalijimasis“ „<...> kolegų patirtis“
Aktyvus dalyvavimas sportinėje veikloje	6	Dalyvavimas varžybose	7	„<...> varžybose pasisemiu naujos patirties“ „<...> sporto renginiuose“ „<...> renginiuose“ „<...> sporto stovyklose“ [4]
Literatūros studijavimas	3	Mokslinės literatūros studijos	3	„<...> literatūra“ „<...> įvairioje mokslinėje literatūroje“ „<...> medžiagos ieškau leidiniuose „Psichologija Tau“, kituose psichologinėse knygose“
		Metodinės literatūros studijos		„<...> metodinėje literatūroje“ „<...> apie trenerio darbą, ugdymo metodus informacijos semiuosi sporto metodinėje literatūroje“

Taip pat vertinama gerosios patirties sklaida, kai bendraudami su kolegomis pedagogai mokosi vieni iš kitų („<...> bendraudamas su savo srities specialistais gaunu daug informacijos“, „<...> bendraujant su specialistais, mokytojais“) dalindamiesi savo patirtimi („<...> patirties dalijimasis“, „<...> kolegų patirtis“). Pedagogai taip pat reikiamų kompetencijų ugdomi aktyviai dalyvaudami sportinėje veikloje („<...> varžybose pasisemiu naujos patirties“, „<...> sporto

stovyklose“, „<...> sporto renginiuose“) bei studijuodami mokslinę-metodinę literatūrą („<...> įvairioje mokslinėje literatūroje“, „<...> metodinėje literatūroje“).

Siekiant detaliau paanalizuoti **sporto pedagogų** nuomonę apie kūno kultūros ir sporto veiklos organizavimo efektyvumą teirautasi apie esminius neformaliosios kūno kultūros ir sporto pedagoginės veiklos, kaip paauglių nusikalstamumo prevencijos priemonės, privalumus. Tyrimo duomenys (12 lentelė) rodo, kad paaugliai, užsiimdami neformaliąja sporto veikla, didina savo užimtumą, *ugdosi asmenines savybes, yra skatinami siekti savo tikslų, ugdomi komunikacinius, sveikos gyvensenos gebėjimus, yra užimti tikslinga veikla bei skatinami savirealizacijai, nusikalstamos veiklos prevencijai.*

Labiausiai išskiriama užimtumo didinimo kategorija, kai teigiama, kad sportinė veikla „<...> didina paauglių užimtumą“. Taip pat akcentuojamas tokių asmeninių savybių, kaip atsakomybė („<...> paaugliai tampa atsakingesni“), pasitikėjimas („<...> didėja pasitikėjimas savo jėgomis“) bei savarankiškumas („<...> mokosi būti savarankiški“, „<...> savarankiškumas planuojant“), ugdymasis.

Svarbiu sportinės veiklos privalumu įvardijamas komunikacinių gebėjimų ugdymasis, kai paaugliai „bendrauja su savo bendraamžiais“, ugdomi „<...> gebėjimo bendrauti ir įsiklausyti“ bei „komunikabilumo <...>“. Išryškinama ir nusikalstamos veiklos prevencija, pabrėžiant, kad sportinė veikla „<...> atitraukia nuo nusikalstamos veiklos“, „<...> mažina nusikalstamumą“.

12 lentelė

Sporto pedagogų išvelgiamų esminių neformaliosios kūno kultūros ir sporto veiklos, kaip paauglių nusikalstamumo prevencijos priemonės, privalumų identifikavimas [N=50]

Kategorija	Sk.	Subkategorija	Sk.	Teiginiai
Užimtumas kaip nusikalstamumo prevencija	22	Užimtumo aspektas	22	„<...> didina paauglių užimtumą“ „<...> užimtumas“ [12] „<...> vaikas būna užimtas“ „<...> didesnis užimtumas“ „<...> vaiko užimtumas“ [2] „<...> laiko užimtumas“ [2] „Laisvalaikio užimtumas“ „<...> užimti vaikai“ „<...> paauglių užimtumas“
	6	Prevencinis aspektas	6	„<...> atitraukia nuo nusikalstamos veiklos“ „<...> galimybė daugiau jaunuolių pritraukti sportuoti, o ne nusikalsti“ „<...> mažina nusikalstamumą“ „<...> nusikalstamumo prevencija“ „<...>prevencija“ „<...> vaikai atitraukiami nuo blogos veiklos“
Asmeninių savybių ugdymasis	20	Atsakomybės ugdymasis	6	„<...> atsakingumo skatinimas“ „<...> atsakomybė“ [4] „<...> paaugliai tampa atsakingesni“
		Pasitikėjimo ugdymasis	2	„<...> pasitikėjimas savimi“ „<...> didėja pasitikėjimas savo jėgomis“

Kategorija	Sk.	Subkategorija	Sk.	Teiginiai
		Savarankiškumo ugdymasis	3	„<...> savarankiškumas“ „<...> mokosi būti savarankiški“ „<...> savarankiškumas planuojant“
		Komunikacinių gebėjimų ugdymasis		„Bendravimas“ [6] „Bendrauja su savo bendraamžiais“ „<...> gebėjimas bendrauti ir įsiklausyti“ „<...> komunikabilumo ugdymas“
Motyvacijos ugdymas	6	Skatinimas siekti savo tikslų	2	„<...> turi užsibrėžęs savo tikslus“ „<...> geresnių rezultatų siekimas“
		Vidinės motyvacijos skatinimas	2	„<...> motyvacija sportuoti, veikti komandoje skatina jų kūrybiškumą, geranoriškumą“ „<...> didina jų motyvaciją mokytis“
		Savirealizacijos skatinimas	2	„<...> galimybės savirealizacijai per sportinę veiklą“ „<...> savęs realizavimas, savęs kaip asmenybės pažinimas“
Teisingos gyvensenos ugdymasis	9	Žalingų įpročių atsisakymas	2	„<...> nevartojimas alkoholio, tabako ir kt.“ „<...> nevartojimas ar apribojimas rūkymo, alkoholio, narkotikų“
		Sveikos gyvensenos formavimas	2	„<...> paaugliai atitraukiami nuo neigiamos veiklos, įgyja sveikos gyvensenos pagrindų“ [2]
		Užimtumas tikslinga veikla	5	„<...> galimybė pasirinkti mėgstamą veiklą“ „<...> paaugliai užsiima tikslinga veikla“ „<...> paaugliams, lankantiems užsiėmimus, mažai laiko lieka nereikalingoms veikloms“ „<...> tinkamos veiklos alternatyvos“

Taip pat išskiriamas skatinimas siekti savo tikslų, kai paaugliai siekia geresnių rezultatų ir turi užsibrėžę kažkokį tikslą. Akcentuojamas vidinės motyvacijos ugdymasis („<...> motyvacija sportuoti, veikti komandoje skatina jų kūrybiškumą, geranoriškumą“) bei sveikos gyvensenos ugdymasis („<...> paaugliai atitraukiami nuo neigiamos veiklos, įgyja sveikos gyvensenos pagrindų“). Pabrėžiama tai, kad sportuodami paaugliai yra užimti tikslinga veikla („<...> paaugliams, lankantiems užsiėmimus, mažai laiko lieka nereikalingoms veikloms“). Kartu sportinė veikla skatina vaikų savirealizaciją („<...> savęs realizavimas, savęs kaip asmenybės pažinimas“).

Sporto pedagogų teirautasi kokius jie įžvelgia esminius neformaliosios kūno kultūros ir sporto pedagoginės veiklos, kaip paauglių nusikalstamumo prevencijos priemonės, trūkumus. Kaip galima matyti iš tyrimo duomenų (13 lentelė). Išskiriamos trys esminiai trūkumai: *sunki materialinė situacija, informacijos sklaidos stygius, įvairus neformalios veiklos pasirinkimas*.

Sporto pedagogų išvelgiamų esminių neformaliosios kūno kultūros ir sporto veiklos, kaip paauglių nusikalstamumo prevencijos priemonės, trūkumų identifikavimas [N=50]

Kategorija	Sk.	Subkategorija	Sk.	Teiginiai
Sunki materialinė situacija	59	Sunki tėvų materialinė situacija	4	„Sunki tėvų finansinė padėtis“ „<...> finansinės tėvų galimybės“ [2] „<...> ne visos veiklos paaugliams prieinamos, nes yra mokamos, o tėvai ne visada gali leisti tai savo vaikams“
		Finansinės paramos mokykloms stygius	45	„<...> blogas finansavimas“ [5] „<...> mažas finansavimas“ [34] „<...> mažai skiriama lėšų neformaliai ugdymui“ „<...> lėšų stygius“ „<...> lėšų stoka“ „<...> mažai lėšų skiriama mokykloms,, „<...> prastas finansavimas“ „<...> menka valstybinio sektoriaus parama vykdomoms programoms“
		Materialinės bazės stygius mokyklose	10	„<...> sportinės bazės stovis“ „<...> sportinių bazių stovis“ [3] „<...> materialinė bazė“ „<...> inventoriaus trūkumas,, „<...> menkos galimybės atnaujinti turimą inventorių“ „<...> trūksta inventoriaus, patalpų“ [2] „<...> sportinių bazių trūkumas“
Bendradarbiavimo stoka	9	Ribotas bendravimas su tėvais	2	„<...> mažas bendravimas su tėvais“ „<...> tėvų nesidomėjimas vaiko sportine veikla, pasiekimais“
		Informacijos prieinamumo stoka	7	„<...> informacijos trūkumas apie vaikus“ [6] „<...> nelabai žinoma, ką vaikas veikia laisvalaikui, kuo domisi“
Įvairus neformalios veiklos pasirinkimas	2	-	2	„<...> sporto šakų yra daug ir įvairių, todėl didelė pasirinkimo laisvė, paaugliai nori būti gražūs, ir sportas jiems suteikia“ „<...> sunku pritraukti naujų vaikų, nes jie renkasi iš daug būrelių“

Labiausia akcentuojama sunki materialinė situacija, pažymint, kad skiriama menka finansinė parama mokykloms („<...> mažai skiriama lėšų neformaliai ugdymui“, „<...> mažai lėšų skiriama mokykloms, „<...> prastas finansavimas“, „<...> menka valstybinio sektoriaus parama vykdomoms programoms“), o taip pat trūksta ir materialinės bazės mokyklose („<...> inventoriaus trūkumas, „<...> menkos galimybės atnaujinti turimą inventorių“, „<...> trūksta inventoriaus, patalpų“, „<...> sportinių bazių trūkumas“). Taip pat akcentuojama ir sunki tėvų materialinė situacija, kai „<...> ne visos veiklos paaugliams prieinamos, nes yra mokamos, o tėvai ne visada gali leisti tai savo vaikams“.

Kaip vienas iš trūkumų išskiriamas bendradarbiavimo stygius, pažymint, kad egzistuoja „<...> tėvų nesidomėjimas vaiko sportine veikla, pasiekimais“, taip pat išskiriant, jog „<...>

nelabai žinomą vaiką veikia laisvalaikiui, kuo domisi“. Akcentuojama, kad „<...> sporto šakų yra daug ir įvairių, todėl didelė pasirinkimo laisvė, paaugliai nori būti gražūs, ir sportas jiems suteikia“, taip pat „<...> sunku pritraukti naujų vaikų, nes jie renkasi iš daug būrelių“.

Siekiant detaliau atskleisti **tėvų** nuomonę apie į kūno kultūros ir sporto veiklos organizavimo efektyvumą, jų buvo teirautasi ar pastaruosius tenkina sporto pedagogo, kuris treniruoja vaiką/us, kompetencija organizuojant ir vykdant užsiėmimus. Kaip galima matyti iš tyrimo duomenų (14 lentelė), išskiriamas *teigiamas vertinimas, akcentuojant sporto pedagogų atsakingumą, pareiagingumą, gebėjimą bendrauti su vaikais, naujovių taikymą, profesionalumą, teigiamą vaiko vertinimą*.

Atskleidžiamas teigiamas sporto pedagogų vertinimas, akcentuojant tokias jų savybes kaip atsakingumas („<...> atsakingai žiūri į savo darbą“), pareiagingumas („<...> manau yra pareiagingas ir profesionalus“). Vienu svarbiausių savybių pateikiamas gebėjimas bendrauti su vaikais, kai pedagogai „<...> randa bendrą kalbą su vaikais“, „<...> gražiai bendrauja su vaiku, atsako į visus iškilusius klausimus“.

Taip pat akcentuojamas naujovių taikymas („<...> moka sudominti vaikus naujovėmis“), profesionalumas, pabrėžiant, kad sporto pedagogai „<...> puikiai išmano savo sporto šaką“, „<...> labai dėmesingai stebi kiekvieną sportuojantį ir pagal poreikį jam padeda“, „<...> treneris labai kompetentingas, gerai paruošia varžyboms“. Pabrėžiama ir vaiko įvertinimo svarba, kai „<...> vaikui treneris yra autoritetas“, „<...> nes pateisina visus mūsų lūkesčius ir vaiko norus“.

Maža dalis tėvų išskiria neigiamą savybę – tai griežtą vertinimą („<...> nes yra per griežtas“) ir priešingai - jo stoką („<...> tenkina, bet reiktų griežtumo daugiau“).

14 lentelė

Tėvų pasitenkinimo sporto pedagogo, kuris treniruoja jų vaiką/us, kompetencijos organizuojant ir vykdant užsiėmimus identifikavimas [N=41]

Kategorija	Sk.	Subkategorija	Sk.	Teiginiai
Teigiamas vertinimas	29	Atsakingumas	1	„<...> atsakingai žiūri į savo darbą“
		Pareiagingumas	6	„<...> yra pareiagingas“ [4] „<...> manau yra pareiagingas ir profesionalus“ „<...> sporto pedagogas“
		Bendravimo su vaikais gebėjimas	5	„<...> randa bendrą kalbą su vaikais“ „<...> gražiai bendrauja su vaiku, atsako į visus iškilusius klausimus“ „<...> moka bendrauti su vaikais“ „<...> mokantis pritraukti jaunimą, su jais rasti“ bendrą kalbą“ „<...> randa bendrą kalbą tiek su vaikais, tiek su paaugliais“
		Naujovių taikymas	2	„Novatoriškas“ „<...> moka sudominti vaikus naujovėmis“
		Profesionalumas	10	„<...> puikiai išmano savo sporto šaką“ „<...> geras mokytojas“ „<...> geras pedagogas“ „<...> tenkina geras pedagogas“

Kategorija	Sk.	Subkategorija	Sk.	Teiginiai
				„<...> tenkina, nes turi daug sugebėjimų, „<...> tenkina, savo profesijos žinovas“ [2] „<...> labai dėmesingai stebi kiekvieną sportuojantį ir pagal poreikį jam padeda“ „<...> todėl, kad treneris tuo užsiima daug metų, yra profesionalus. Pats turi pasiekimų, skiria dėmesio kiekvienam auklėtiniui“ „<...> treneris labai kompetentingas, gerai paruošia varžyboms“
		Teigiamas vaiko vertinimas	3	„<...> geri vaiko atsiliepimai apie trenerį“ „<...> mano vaikui treneris yra autoritetas“ „<...> nes pateisina visus mūsų lūkesčius ir vaiko norus“
Neigimas vertinimas	4	Griežtas vertinimas	4	„Griežtas“ [2] „<...> nes yra per griežtas“ „<...> tenkina, bet reiktų griežtumo daugiau“

Tėvų teirautasi apie esminius neformaliosios kūno kultūros ir sporto pedagoginės veiklos, kaip paauglių nusikalstamumo prevencijos priemonės, privalumus. Tyrimo duomenys (15 lentelė) rodo, kad *paaugliai, užsiimdami neformaliąja sporto veikla, yra labiau užimti, ugdomi asmenines savybes, yra skatinami siekti savo tikslų, ugdomi komunikacinius gebėjimus, ugdomi sveikos gyvensenos įpročius bei užsiima tikslinga veikla.*

Labiausiai akcentuojama tai, kad vaikai yra užimti, kas juos atitraukia nuo netinkamų kompanijų, keičia jų elgesio modelius („<...> yra užimtumas, nėra laiko sėdėti prie kompiuterio“, „<...> vaikas vakarais užimti sportu, nevaikšto gatvėmis“). Išskiriama, kad vaikai dirba komandoje, bendradarbiauja ir todėl „<...> geba bendrauti su platesniu žmonių ratu“, kartu „<...> vaikai užsiėmimuose susiranda naujų draugų“.

15 lentelė

Tėvų įžvelgiamų esminių neformaliosios kūno kultūros ir sporto veiklos, kaip paauglių nusikalstamumo prevencijos priemonės, privalumų identifikavimas [N=41]

Kategorija	Sk.	Subkategorija	Sk.	Teiginiai
Užimtumo visapusiškumas	26	Fizinis vystymasis	22	„<...> yra užimtumas, nėra laiko sėdėti prie kompiuterio“ „<...> kūno kultūra ir sportas skatina vaikų fizinį vystymąsi“ „<...> užimti, sveikesni vaikai“
		Naudingai praleistas laisvalaikis	4	„<...> užimtumas po pamokų“ „<...> laiko praleidimas patinkančia sporto šaka“ „<...> vaikas vakarais užimti sportu, nevaikšto gatvėmis“ „<...> vaikas pastoviai yra užimtas“ „<...> užimtumas“ [19]
Komunikacinių gebėjimų ugdymasis	12	komunikabilumas	3	„<...> darbas komandoje“ „<...> bendradarbiavimas „<...> geba bendrauti su platesniu žmonių ratu“
		Socialinė sąveika	9	„<...> bendravimas“ [7] „<...> vaikai užsiėmimuose susiranda naujų draugų“
Asmeninių savybių ugdymasis	9	Savarankiškumo ugdymas		„<...> savarankiškumas“ [2] „<...> saviraiška“ „<...> ištvėrmė“

Kategorija	Sk.	Subkategorija		Teiginiai
		Atsakingumo ugdymas		„<...> ugdoma atsakomybė“ „<...> atsakingumas „<...> individualybės formavimas“ „<...> valios ugdymas“ „<...> pareigos jausmo ugdymas“
		Skatinimas siekti savo tikslų		„<...> planuoja labiau savo ateitį, kuria tikslus“ „<...> turi tikslus“ „<...> siekia užsibrėžtų tikslų“
Užimtumas tikslinga veikla	7	Emocijų valdymas	2	„<...> netinkamai, išsikrauna salėje“ „<...> energijos nukreipimas teisinga linkme“
		Prevencinis poveikis	3	„<...> sportinė veikla atitraukia jaunuolius nuo nusikaltimų, netinkamų draugų ir žalingų įpročių“ „<...> suteikia galimybę įdomiai ir turiningai praleisti laisvalaikį“ „<...> turi mažiau laisvo laiko, kurį praleistų gatvėje“
		Sveikos gyvensenos ugdymas	1	„<...> moko sveikai gyventi“ „<...> nauda sveikatai“
			1	„<...> moko sveikai gyventi“

Akcentuojamas asmeninių savybių ugdymas, o būtent – „<...> pareigos jausmo ugdymas“, „<...> savarankiškumas“, „<...> saviraiška“, „<...> ištvermė“, „<...> ugdoma atsakomybė“, „<...> savarankiškumas“, „<...> individualybės formavimas“, „<...> valios ugdymas“. Išskiriamas ir užimtumas tikslinga veikla („<...> turi mažiau laisvo laiko, kurį praleistų netinkamai, išsikrauna salėje“, „<...> sportinė veikla atitraukia jaunuolius nuo nusikaltimų, netinkamų draugų ir žalingų įpročių“). Taip pat pabrėžiamas skatinimas siekti savo tikslų („<...> siekia užsibrėžtų tikslų“, „<...> planuoja labiau savo ateitį, kuria tikslus“) bei sveikos gyvensenos ugdymasis, kai sporto pedagogai „<...> moko sveikai gyventi“.

Tėvų teirautasi, kokius jie įžvelgia esminius neformaliosios kūno kultūros ir sporto pedagoginės veiklos, kaip paauglių nusikalstamumo prevencijos priemonės, trūkumus. Kaip galima matyti iš tyrimo duomenų (16 lentelė), akcentuojami keturi trūkumai: *sunki materialinė situacija, informacijos sklaidos stygius, mažas neformalios (sporto) veiklos pasirinkimas bei jaunimo abejingumas*.

Kaip ir pedagogai, tėvai išskiria „<...> ribotas finansines tėvų galimybes“, pažymėdami, kad „<...> ne visi įgali leisti vaikus į užklasines veiklas“. Taip pat pabrėžia ir finansinės paramos mokykloms stygių („<...> trūksta finansavimo neformaliai veiklai ypač trūksta finansavimo“).

Tėvų išvelgiamų esminių neformaliosios kūno kultūros ir sporto veiklos, kaip paauglių nusikalstamumo prevencijos priemonės, trūkumų identifikavimas [N=50]

Kategorija	Sk.	Teiginiai
Mažas neformalios (sporto) veiklos pasirinkimas	6	„<...> mažai kur šios priemonės vykdomos“ „<...> mažai neformalaus užimtumo pasirinkimas“ „<...> mažai neformalių užsiėmimų“ [2] „<...> mažai sporto būrelių mokyklose „<...> mažas pasirinkimas tokios veiklos, kur galima tokia veikla užsiimti ir nededamos pastangos pritraukti vaikus į šią veiklą“ „<...> jų yra per mažai“
Informacijos sklaidos stygius	5	„<...> informacijos mažai“ „<...> informacijos stoka“ [4]
Finansinės paramos mokykloms stygius	4	„Finansavimas mažas mokykloms“ [2] „<...> trūksta finansavimo neformaliai veiklai ypač trūksta finansavimo“ „<...> nėra valstybės finansuojami“
Sunki tėvų materialinė situacija	2	„<...> ribotos finansinės tėvų galimybės“ „<...> ne visi įgali leisti vaikus į užklausines veiklas“
Jaunimo abejingumas	1	„<...> dabartinį jaunimą sunku kuo nors sudominti“

Priešingai nei sporto pedagogai, teigdami, kad mokiniams yra daug neformalios veiklos pasirinkimo galimybių, tėvai teigia, kad yra „<...> mažas neformalaus užimtumo pasirinkimas“, „<...> mažas pasirinkimas tokios veiklos, kur galima tokia veikla užsiimti ir nededamos pastangos pritraukti vaikus į šią veiklą“. Taip pat kaip ir pedagogai, tėvai išskiria informacijos sklaidos stygių, pabrėždami, kad „<...> informacijos mažai“ bei pažymėdami, jog „<...> dabartinį jaunimą sunku kuo nors sudominti“.

Apibendrinant galima teigti, kad neformaliosios kūno kultūros ir sporto ugdomosios programos, kryptingai orientuotos į ankstyvąją nusikalstamumo prevenciją, padeda spręsti paauglių nusikalstamumo problemas, treniruotės ir sporto būreliai atlieka paauglių elgesio normų pažeidimų prevencijos funkcijas. To priežastis – mokiniai, užsiimdami sportine veikla, didina savo užimtumą, ugdo asmenines savybes (savarankiškumas, ištvermė, atsakomybė, valingumas), yra skatinami siekti savo tikslų, ugdo komunikacinius, sveikos gyvensenos gebėjimus, yra užimti tikslinga veikla bei skatinami savirealizacijai, nusikalstamos veiklos prevencijai.

3.2. Paauglių požiūrio raiška ir ypatumai

3.2.1. Paauglių požiūrio į sportą, kaip laisvalaikio užimtumo būdą analizė

Respondentų teirautasi, kokios priežastys lėmė jų pasirinkimą sportuoti. Tyrimo rezultatai parodė (17 lentelė) statistiškai reikšmingus skirtumus vertinant paauglių pasirinkimą. Kaip galima matyti iš tyrimo duomenų, 12-14 m. mokiniai dažniau nei 15-18 m. patys norėjo sportuoti ($p=0,01$, t.y., $p<\delta=0,05$). Pažymima, kad 15-18 m. amžiaus grupės mokiniai labiau pritarė teiginiams, kad pasirinkimą sportuoti jiems įtakojo tėvų patarimas ($p=0,10$), draugų pakvietimas ($p=0,43$) ir mokytojų pasiūlymas ($p=0,86$).

17 lentelė

Dalyvavimo neformaliojoje veikloje svarbiausių aspektų vertinimo statistiniai rodikliai [N=248]

Teiginys	Amžiaus grupė	N	Vidurkis	T kriterijaus reikšmė	df	Patikimumo lygmuo p
Pats/pati norėjau sportuoti	12-14 metų	65	1,38	3,08	246,00	0,01
	15-18 metų	183	1,16	2,51	83,46	$p < 0,05$
Tėvai patarė	12-14 metų	65	2,02	-1,71	246,00	0,10
	15-18 metų	183	2,20	-1,65	105,30	$p > 0,05$
Draugai pakvietė	12-14 metų	65	1,91	-0,80	246,00	0,43
	15-18 metų	183	2,00	-0,80	111,76	$p > 0,05$
Mokytojai pasiūlė	12-14 metų	65	2,46	-0,18	246,00	0,86
	15-18 metų	183	2,48	-0,17	107,99	$p > 0,05$

Mokinių buvo teirautasi apie dalyvavimo neformalioje veikloje svarbiausius aspektus (18 lentelė). Kaip galima matyti iš tyrimo duomenų, statistiškai reikšmingai 12-14 m. mokiniai dažniau nei 15-18 m. mano, kad neformalioje sporto veikloje svarbu dalyvavimas varžybose ($p=0,03$, t.y., $p<\delta=0,05$), savo gebėjimų atskleidimas ($p=0,014$, t.y., $p<\delta=0,05$).

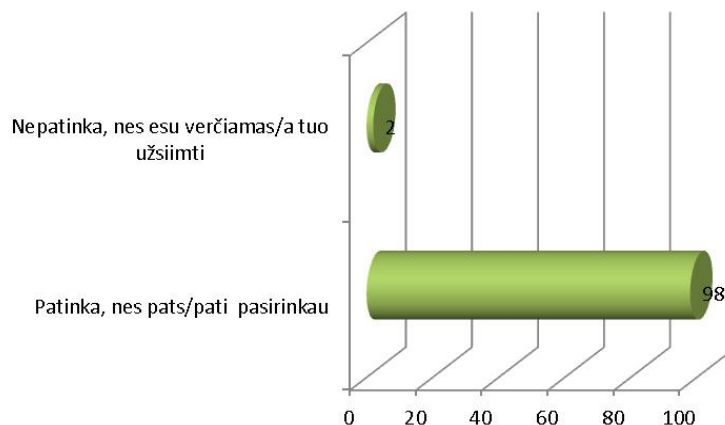
18 lentelė

Priežasčių, lėmusių respondentų pasirinkimą sportuoti, vertinimo statistiniai rodikliai [N=248]

Teiginys	Amžiaus grupė	N	Vidurkis	T kriterijaus reikšmė	df	Patikimumo lygmuo p
Dalyvavimas varžybose	12-14 metų	65	1,51	0,83	246,00	0,03
	15-18 metų	183	1,13	0,79	104,08	$p < 0,05$
Įdomios treniruotės	12-14 metų	65	1,15	0,63	246,00	0,58
	15-18 metų	183	1,12	0,56	92,83	$p > 0,05$
Įdomiai praleistas laikas	12-14 metų	65	1,25	0,68	246,00	0,49
	15-18 metų	183	1,20	0,69	117,17	$p > 0,05$
Buvimas su draugais	12-14 metų	65	1,55	0,08	246,00	0,94
	15-18 metų	183	1,55	0,08	112,04	$p > 0,05$
Savo gebėjimų atskleidimas	12-14 metų	65	1,46	1,62	246,00	0,014
	15-18 metų	183	1,23	1,46	95,36	$p < 0,05$
Geras treneris	12-14 metų	65	1,31	0,30	246,00	0,77
	15-18 metų	183	1,28	0,29	109,73	$p > 0,05$

Taip pat pažymėtina, kad 12-14 m. mokiniai labiau 15-18 m. nei pritarė teiginiams, kad neformaliojoje sporto veikloje svarbios yra įdomios treniruotės ($p=0,58$), įdomiai praleistas laikas ($p=0,49$), geras treneris ($p=0,77$). Paaugliams vienodai svarbu neformaliojoje sporto veikloje – būvimas su draugais ($p=0,94$).

Siekiant detaliau atskleisti paauglių požiūrį į sportą, kaip laisvalaikio užimtumo formą, respondentų buvo teirautasi ar pasirinktas laisvalaikio praleidimo būdas (sportuoti) jiems patinka, ar – ne. Tyrimo duomenys (10 pav.) rodo, kad 98 proc. apklaustųjų mokinių patinka pasirinktas laisvalaikio praleidimo būdas – sportuoti.

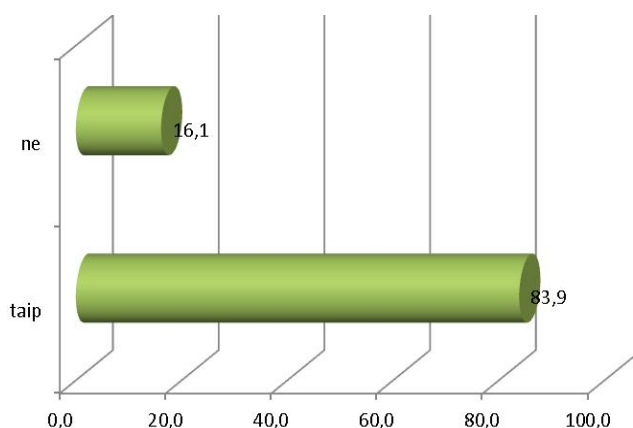

10 pav. Pasirinkto laisvalaikio praleidimo būdo (sporto) vertiniamas (proc.) [N=248]

Tik 2 proc. respondentų pažymėjo, kad jiems nepatinka, nes jie yra veržiami tuo užsiimti. Taigi, iš tyrimo duomenų galima teigti, kad mokiniai renkasi sportą, kaip vieną iš laisvalaikio praleidimo būdų, laisva valia ir ši veikla jiems patinka.

3.2.2. Paauglių požiūrio į sportą kaip nusikalstamumo prevencijos priemonę analizė

Siekiant atskleisti paauglių požiūrį į sportą, kaip nusikalstamumo prevencijos priemonę, respondentų buvo teirautasi ar laisvalaikio užimtumas gali paauglį atitraukti nuo nusikalstamos veiklos. Tyrimo duomenys (11 pav.) rodo, kad 83,9 proc. apklaustųjų mokinių pritaria teiginiui, jog laisvalaikio užimtumas gali paauglį atitraukti nuo nusikalstamos veiklos. 16,1 proc. apklaustųjų nemano, kad tai veiksminga priemonė paauglių nusikalstamumo prevencijai.

11 pav. Laisvalaikio užimtumo kaip veiksmingos priemonės atitraukiant paauglius nuo nusikalstamos veiklos vertinimas (proc.) [N=248]

Respondentų teirautasi, kokios yra paauglių nusikalstamumo priežastys. Kaip matyti iš tyrimo duomenų (19 lentelė), neturėjimas kur įdomiai praleisti laisvalaikį 12-14 m. mokinių grupei, lyginant su 15-18 m., patikimu skirtumu ($p=0,02$, t.y., $p < \delta=0,05$) yra labiau išskiriama kaip paauglių nusikalstamumo priežastis. Pastarojo amžiaus grupei priklausantys paaugliai labiau nei 15-18 m. akcentuoja blogus santykius su tėvais ($p=0,40$) ir mokytojais ($p=0,31$), blogo elgesio pasekmių nesuvokimą ($p=0,70$).

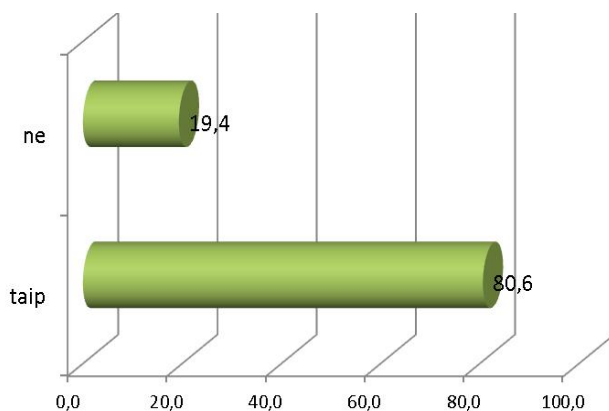
19 lentelė

Paauglių nusikalstamumo priežasčių vertinimo statistiniai rodikliai [N=248]

Teiginys	Amžiaus grupė	N	Vidurkis	T kriterijaus reikšmė	df	Patikimumo lygmuo p
Blogi santykiai su tėvais	12-14 metų	65	1,60	0,93	246,00	0,40
	15-18 metų	183	1,51	0,85	96,30	$p > 0,05$
Blogi santykiai su mokytojais	12-14 metų	65	2,20	1,08	246,00	0,31
	15-18 metų	183	2,09	1,03	104,10	$p > 0,05$
Tėvų dėmesio stoka	12-14 metų	65	1,34	-0,83	246,00	0,04
	15-18 metų	183	1,62	-0,78	100,34	$p > 0,05$
Blogo elgesio pasekmių nesuvokimas	12-14 metų	65	1,57	0,41	246,00	0,70
	15-18 metų	183	1,53	0,39	100,76	$p > 0,05$
Neturėjimas kur įdomiai praleisti laisvalaikį	12-14 metų	65	1,75	2,55	246,00	0,02
	15-18 metų	183	1,49	2,30	94,64	$p < 0,05$
Neigiama draugų įtaka	12-14 metų	65	1,25	-0,97	246,00	0,31
	15-18 metų	183	1,31	-1,02	122,49	$p > 0,05$
Žalingi įpročiai	12-14 metų	65	1,38	-1,92	246,00	0,05
	15-18 metų	183	1,57	-1,98	119,85	$p < 0,05$

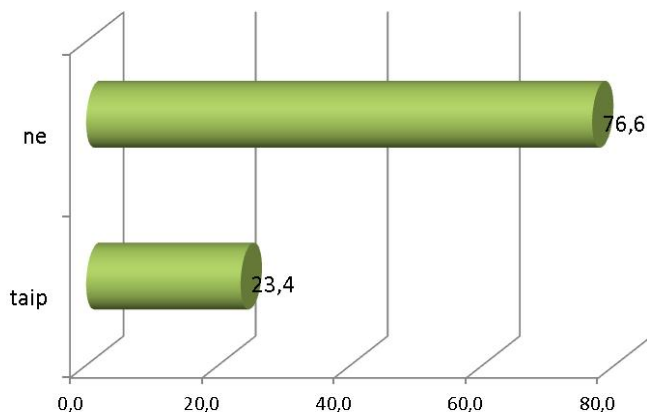
Statistiškai reikšmingai daugiau 15-18 m. mokinių, lyginant su 12-14 m. amžiaus grupe, išskiria žalingus įpročius ($p=0,05$, t.y., $p < \delta=0,05$) bei tėvų dėmesio stoką ($p=0,04$, t.y., $p < \delta=0,05$), kaip paauglių nusikalstamumo priežastį. Taip pat ši amžiaus grupė labiau akcentuoja neigiamą draugų įtaką ($p=0,31$).

Tyrimo dalyvių buvo teirautasi ar dalyvavimu sporto užsiėmimuose galima sumažinti paauglių polinkį nusikalsti. Tyrimo duomenys (12 pav.) atskleidžia, kad 80,6 proc. respondentų pritaria šiam teiginiui, 19,4 – nepritaria. Tai liudija, kad vis gi didžioji dalis apklaustų mokinių vertina paauglių užimtumą sporto veiklomis, kas įtakoja jų mažesnę polinkį nusikalsti.

12 pav. Dalyvavimo sporto užsiėmimuose kaip paauglių polinkio nusikalsti mažinimo priemonės vertinimas (proc.) [N=248]

Respondentų buvo teirautasi ar jie yra esi turėję kontaktų su policija dėl savo elgesio. Kaip galima matyti iš tyrimo duomenų (13 pav.) 76,6 proc. apklaustų mokinių nėra turėję kontaktų su policija, ir 23,4 proc. – yra tekę dėl savo elgesio bendrauti su policija.

13 pav. Kontaktų su policija dėl savo elgesio turėjimo / neturėjimo vertinimas (proc.) [N=248]

Siekiant atskleisti išsamesnę respondentų nuomonę apie sportą kaip nusikalstamumo prevencijos priemonę, jų buvo teirautasi, kokio elgesio išmokstama sportuojant. Kaip galima matyti iš tyrimo duomenų (20 lentelė), mokiniai išskiria *asmeninių savybių ugdymąsi, bendravimo įgūdžių ugdymąsi, teigiamą elgesį, teigiamo kitų vertinimo ugdymąsi, gyvensenos keitimą, savignyos ugdymąsi, energijos nukreipimą teigiama linkme, laiko valdymo kompetencijos ugdymąsi.*

Kategorijoje Asmeninių savybių ugdymas išskiriamos tokio savybės, kaip atkaklumas, atsakingumas, disciplina, ištvermė, sąžiningumas, savarankiškumas, punctualumas,

pasitikėjimas, kantrybė, mandagumas, užsispyrimas („<...> siekti tikslo <...> siekti užsibrėžto tikslo“ [2], „<...> išmokstama disciplinos, kantrumo“, „ramiau reaguoti į situaciją, nesikarščiuoti papuolus į konfliktą, apmąstyti tai kas įvyko“, „<...> užsispyrimas apsiekti savo tikslo“).

20 lentelė

Elgesio, kurio išmokstama sportuojant, identifikavimas

Kategorija	Sk.	Subkategorija	Sk.	Teiginiai
Asmeninių savybių ugdymasis	104	Atkaklumas	10	„<...> atkaklumo“ „<...> siekti tikslo <...> siekti užsibrėžto tikslo“ [2] „<...> ir siekti tikslo ir vis geresnių rezultatų“ „<...> savo kažko siekti“ „<...> ryžto <...>, ryžtingumas“ [2] „<...> atkakliai siekti savo tikslo“ „<...> išmokstama siekti savo tikslų“ [2]
		Atsakingumas	12	„Atsakingumo“ [10] „<...> pareigos jausmo „<...> pareigingumas
		Disciplina	37	„Disciplinos“ [9] „Drausmė“ [20] „Išmokstama drausmės“ [3] „<...> išmokstama disciplinos, kantrumo „<...> išmokstama drausmingumo „<...> laikytis tvarkos, taisyklių „<...> tampame disciplinuoti „<...> tampa įpareigotas, drausminga
		Ištvermė	4	„Ištvermės“ [14]
		Sąžiningumas	2	„<...> būti sąžiningam <...> [2]
		Savarankiškumas	10	„Savarankiškumo“ [9] „<...> kažkiek savarankiškumo
		Punktualumas	10	„Punktualumo“ [10]
		Pasitikėjimas	4	„Įgyjama pasitikėjimo savimi“ „<...> ugdo pasitikėjimą savimi“ „Savęs pasitikėjimo“ [2]
		kantrybė	11	„Kantrybės“ [5] „Kantrumą ugdomi“ [2] „ramiau reaguoti į situaciją, nesikarščiuoti papuolus į konfliktą, apmąstyti tai kas įvyko“ „Ramumo“ [2]
		Mandagumas	2	„Mandagumo“ [2]
		Užsispyrimas	2	„<...> užsispyrimas apsiekti savo tikslo „<...> užsispyrimo
		Bendravimo įgūdžių ugdymasis	22	Draugiškumo
Bendravimo su aplinkiniais	12			„Bendravimo“ [3] „<...> bendravimo su draugais“ „<...> komandinio darbo“ „<...> darbo komandoje, „<...> dirbti komandoje“ „<...> komunikabilumo [2] „<...> išmoksti bendrauti“, „jei tai komandinis sportas - atkreipti dėmesį į kitus „sportininkus, bendradarbiauti, galvoti ne vien apie save“ „mokėjimo bendrauti su draugais ir vyresniais žmonėmis“

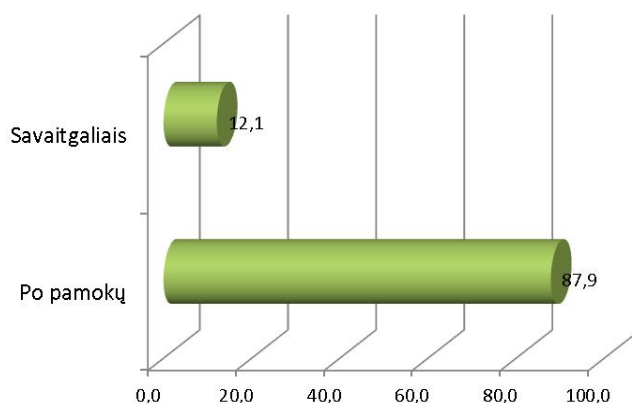
Kategorija	Sk.	Subkategorija	Sk.	Teiginiai
Teigiamas elgesys	19	Geras elgesys	19	„Gero“ [6] „Gero elgesio“ [6] „Pavyzdingo elgesio „[2] „Garbingai elgtis, nesukčiauti, gerbti savo varžovus, trenerius ir save“ „Jeigu žmogui sportas yra daugiau nei laiko praleidimas, tai jau geriau sportuoti, nei daryti blogus darbus“ „taikingo, gero elgesio su bendraamžiai“ [3]
Teigiamo kitų vertinimo ugdymasis	14	Pagarba kitam	9	„<...> gerbti kitą asmenį“ „<...> pagarbos“ [2] „<...>pagarbos žmonėms“ „<...> pagarbos kitiems“ „<...> pagalbos kitam žmogui“ „<...> gerbti kitus“ [2] „<...> gerbti vienas kitą“
		Tolerancija	5	„Tolerantiškumo“ „Tolerancijos“ [4]
Gyvensenos keitimas	8	Trenerio įtaka	4	<...> geras treneris išmoko žiūrėti kitaip į gyvenimą“ [2] „<...> jei treneriai yra geri, tai mokinius išmokins gerbti kitus ir gerbti ką jis daro bei skatina atsisakyti žalingų įpročių“, „<...> tinkamesnis bendravimas išugdo pavyzdžiui bendraujant su treneriu“
		Taisyklinga gyvensena	3	<...> atsikratyti žalingų įpročių“ <...> mesti žalingus įpročius ir labiau rūpintis savimi“ <...> ne žalingo gyvenimo būdo“
		Dėmesio sau skyrimas	1	<...> prisižiūrėti save, savo sveikatą ir išvaizdą“
Savigynos ugdymasis	7	Gebėjimas apsiginti	6	„Apsiginti <...>“ [2] „<...> išmokau apsiginti ir pan. „[2] „<...> atsiginti nuo skriaudėjų“ „<...> mokėjimo apsiginti nuo užpuoliku, daug kas priklauso nuo pačios sporto šakos“
		Savisaugos ugdymasis	1	„<...> išmokau nujausti pavojų“
Energijos nukreipimas teigiama linkme	8	Agresyvaus elgesio valdymas	3	„<...> žinojimo kur nukreipti blogą energiją“ „<...> išlieti savo emocijas geresniu būdu“ „<...> praeina noras muštis“
		Energijos valdymas	5	„<...> tampu ramesnis“ [4] „<...> išsikraunu“
Laiko valdymo kompetencijos ugdymasis	2	-	2	„<...> laiko planavimas“ „<...> atrasti viskam laiko“

Taip pat išskiriamas bendravimo įgūdžių ugdymasis, kai išmokstama draugiškumo („<...> draugiškumu komandiniuose žaidimuose“), bendravimo su aplinkiniais („<...> bendravimo su draugais“, „mokėjimo bendrauti su draugais ir vyresniais žmonėmis“). Tyrimo dalyviai pažymi, kad sportuojant išmokstama teigiamo, gero elgesio („Pavyzdingo elgesio,,, „Garbingai elgtis, nesukčiauti, gerbti savo varžovus, trenerius ir save“, „Jeigu žmogui sportas yra daugiau nei laiko praleidimas, tai jau geriau sportuoti, nei daryti blogus darbus“, „taikingo, gero elgesio su bendraamžiai“). Akcentuojamas teigiamas kitų vertinimo ugdymas, kai išskiriama pagarba kitam bei tolerancija („<...> gerbti kitą asmenį“, „<...> pagalbos kitam žmogui“ „Tolerantiškumo“).

Mokiniai išskiria sporto įtaką gyvensenos keitimui, kai akcentuojama trenerio įtaka – „<...> geras treneris išmoko žiūrėti kitaip į gyvenimą“, taisyklingos gyvensenos ugdymasis („<...> mesti žalingus įpročius ir labiau rūpintis savimi“), dėmesio sau skyrimas („<...> prisižiūrėti save, savo sveikatą ir išvaizdą“). Taip pat išskiriamas savigynos ugdymasis („<...> mokėjimo apsiginti užpuolikų, daug kas priklauso nuo pačios sporto šakos“) bei energijos nukreipimas teigiama linkme, suvaldant agresyvų elgesį („<...> žinojimo kur nukreipti energiją“, „<...> išlieti savo emocijas geresniu būdu“) ir valdant energijos perteklių („<...> tampa ramesnis“, „<...> išsikraunu“). Išskiriamas laiko valdymo kompetencijos ugdymasis („<...> laiko planavimas“).

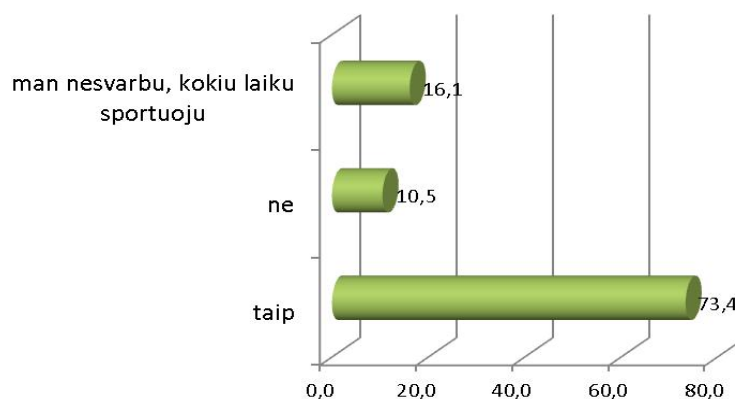
3.2.3. Paauglių požiūrio į sporto veiklos organizavimą analizė

Tyrimo duomenys rodo (14 pav.), kad 87,9 proc. respondentų sporto užsiėmimus lanko po pamokų ir 12,1 proc. – savaitgaliais.

14 pav. Lankomų sporto užsiėmimų laiko pasiskirstymas (proc.) [N=248]

Taip pat tyrimo dalyvių buvo teirautasi, ar sporto užsiėmimų laikas mokiniams yra priimtinas. Kaip galima matyti iš tyrimo duomenų (15 pav.) 73,4 proc. pažymėjo, kad sporto užsiėmimų laikas yra tinkamas, 16,1 proc. – nesvarbu, koku laiku sportuoti ir 10,5 proc. – laikas nėra tinkamas.

15 pav. Sporto užsiėmimų laiko priimtimumo vertinimas (proc.) [N=248]

Respondentų teirautasi, kada yra sudaromos geros sąlygos sportuoti. Kaip matyti iš tyrimo duomenų (21 lentelė), įrengi veikiantys dušai 15-18 m. mokinių grupei, lyginant su 12-14 m., patikimu skirtumu ($p=0,02$, t.y., $p<\delta=0,05$) yra labiau akcentuojami kaip gera sąlyga sportuoti.

21 lentelė

Gerų sąlygų sportuoti išskyrimo statistiniai rodikliai [N=248]

Teiginys	Amžiaus grupė	N	Vidurkis	T kriterijaus reikšmė	df	Patikimumo lygmuo p
Tvarkinga, švari aplinka	12-14 metų	65	1,08	-0,51	246,00	0,59
	15-18 metų	183	1,10	-0,54	124,14	$p > 0,05$
Tvarkingi persirengimo kambariai	12-14 metų	65	1,09	-0,99	246,00	0,27
	15-18 metų	183	1,14	-1,10	139,95	$p > 0,05$
Įrengti ir veikiantys dušai	12-14 metų	65	1,09	-1,41	246,00	0,02
	15-18 metų	183	1,16	-1,58	142,25	$p < 0,05$
Pakankamas inventorius kiekis	12-14 metų	65	1,09	-0,14	246,00	0,89
	15-18 metų	183	1,10	-0,14	121,25	$p > 0,05$
Geras sporto treneris	12-14 metų	65	1,14	0,04	246,00	0,97
	15-18 metų	183	1,14	0,04	115,98	$p > 0,05$
Daugiau varžybų	12-14 metų	65	1,32	-0,85	246,00	0,39
	15-18 metų	183	1,38	-0,87	115,96	$p > 0,05$

Šiai amžiaus grupei taip pat svarbesnėmis geromis sąlygomis sportuoti akcentuojama tvarkinga, švari aplinka ($p=0,59$), tvarkingi persirengimo kambariai ($p=0,27$), pakankamas inventorius kiekis ($p=0,89$), daugiau varžybų ($p=0,39$). Vienodu pritarimo vidurkiu išskiriamas geras sporto treneris, kaip gera sąlyga sportuoti ($p=0,97$).

Analizuojant respondentų nuomonės apie savybes, būtinas sporto pedagogui, statistinius rodiklius (22 lentelė), išryškėjo, kad statistiškai reikšmingai daugiau 12-14 metų grupei priklausantys mokiniai išskiria sportiškumo savybes ($p=0,01$, t.y., $p<\delta=0,05$), o 15-18 metų – profesinius gebėjimus ($p=0,01$, t.y., $p<\delta=0,05$).

22 lentelė

Savybių, būtinų sporto pedagogui vertinimo statistiniai rodikliai [N=248]

Teiginys	Amžiaus grupė	N	Vidurkis	T kriterijaus reikšmė	df	Patikimumo lygmuo p
Sportiškumas	12-14 metų	65	1,35	1,34	246,00	0,01
	15-18 metų	183	1,06	1,07	102,64	$p < 0,05$
Profesiniai gebėjimai	12-14 metų	65	1,18	-1,18	246,00	0,01
	15-18 metų	183	1,36	-1,40	136,17	$p < 0,05$
Reiklumas	12-14 metų	65	1,35	-0,51	246,00	0,59
	15-18 metų	183	1,39	-0,55	128,04	$p > 0,05$
Griežtumas	12-14 metų	65	1,55	-0,43	246,00	0,66
	15-18 metų	183	1,59	-0,44	117,05	$p > 0,05$
Pareigingumas	12-14 metų	65	1,25	0,50	246,00	0,64
	15-18 metų	183	1,21	0,47	100,61	$p > 0,05$
Kūrybiškumas	12-14 metų	65	1,35	-0,56	246,00	0,58
	15-18 metų	183	1,40	-0,56	112,11	$p > 0,05$

Teiginys	Amžiaus grupė	N	Vidurkis	T kriterijaus reikšmė	df	Patikimumo lygmuo p
Novatoriškumas	12-14 metų	65	1,54	0,30	246,00	0,76
	15-18 metų	183	1,51	0,31	118,50	p > 0,05
Jautrumas	12-14 metų	65	1,78	-0,63	246,00	0,53
	15-18 metų	183	1,85	-0,64	115,71	p > 0,05
Teisingumas	12-14 metų	65	1,29	-0,44	246,00	0,66
	15-18 metų	183	1,33	-0,45	113,46	p > 0,05
Komunikabilumas	12-14 metų	65	1,28	-0,90	246,00	0,35
	15-18 metų	183	1,34	-0,94	122,45	p > 0,05
Žalingų įpročių neturėjimas	12-14 metų	65	1,38	-1,01	246,00	0,29
	15-18 metų	183	1,48	-1,06	122,90	p > 0,05

Pažymima, kad 15-18 metų amžiaus grupei priklausantys mokiniai labiau nei 12-14 metų, išskiria šias sporto pedagogui būtinąs savybes: griežtumas (p=0,66), kūrybiškumas (p=0,58), jautrumas (p=0,53), teisingumas (p=0,66), komunikabilumas (p=0,35), žalingų įpročių neturėjimas (p=0,29). Tuo tarpu 12-14 metų apklusti mokiniai labiau akcentuoja sporto pedagogo reiklumo (p=0,59), pareigingumo (p=0,64), novatoriškumo (p=0,76) savybes.

Vertinant respondentų nuomonę apie sporto užsiėmimų turinį, teirautasi, kas jiems labiausiai nepatinka sporto užsiėmimuose. Kaip galima matyti iš tyrimo duomenų (23 lentelė), statistiškai reikšmingai 12-14 metų daugiau nei 15-18 metų amžiaus grupei priklausantys mokiniai išskiria mikroklimatą (netinkamas kitų vaikų elgesys), kaip vieną svarbiausių neigiamų aspektų sporto užsiėmimuose (p=0,05, t.y., p < δ=0,05). Šios amžiaus grupės mokiniai yra labiau patenkinti visais sporto užsiėmimais (p=0,69).

Pažymėtina, kad 15-18 m. grupei priklausantys mokiniai labiau nei 12-14 m. respondentai išskiria didelį krūvį (p=0,72), griežtą trenerį (p=0,68), monotonią (p=0,45), kas rodo, kad vyresniems paaugliams reikia įvairinti sporto užsiėmimus, jiems nepatinka griežtas vadovavimas.

23 lentelė

Sporto užsiėmimų neigiamų aspektų išskyrimo statistiniai rodikliai [N=248]

Teiginys	Amžiaus grupė	N	Vidurkis	T kriterijaus reikšmė	df	Patikimumo lygmuo p
Didelis krūvis	12-14 metų	65	1,57	-0,36	246,00	0,72
	15-18 metų	183	1,60	-0,37	113,37	p > 0,05
Mikroklimatas (netinkamas kitų vaikų elgesys)	12-14 metų	65	1,35	1,97	246,00	0,05
	15-18 metų	183	1,23	1,84	100,92	p < 0,05
Griežtas treneris, mokytojas	12-14 metų	65	1,46	-0,41	246,00	0,68
	15-18 metų	183	1,49	-0,42	114,48	p < 0,05
Monotonija	12-14 metų	65	1,28	-0,76	246,00	0,45
	15-18 metų	183	1,33	-0,77	116,96	p > 0,05
Man viskas patinka	12-14 metų	65	1,54	0,40	246,00	0,69
	15-18 metų	183	1,51	0,40	110,74	p > 0,05

Siekiant atkleisti tyrimo dalyvių pozityvius sporto užsiėmimų vertinimo aspektus, jų buvo teirautasi, kas labiausiai patinka sporto užsiėmimuose. Kaip galima matyti iš tyrimo duomenų (24 lentelė), išskiriami šie teigiami sporto užsiėmimų aspektai: *fizinis aktyvumas, geras treneris, saviugda, visapusiškas sportinės veiklos teigiamas vertinimas, komunikacija su aplinkiniais, turiningas laiko praleidimo būdas, teigiamos emocijos veiklos įvairiapusiškumas, tinkama aplinka*.

Pirmosios kategorijos teiginių prasminis turinys atskleidžia, kad svarbiausias sporto užsiėmimų aspektas mokiniais būtent ir yra fizinis aktyvumas, galimybė aktyviai sportuoti, „daryti įvairius pratimus“, „<...>dalyvauti varžybose, važiuoti į stovyklas“. Taip pat akcentuojamos teigiamos trenerio vertinimas, kai pabrėžiamos asmeninės jo savybės („<...> gera šokių trenerė, gera draugų aplinka, įdomu pas ją šokti“) bei profesinės kompetencijos („<...> treneris, jo mąstymas ir paskirtos užduotys“, „<...> patinka kai treneris pamato stiprią pusę, tą sritį, kurioje esi geriausias ir bando ją tobulinti, gerinti tavo rezultatus. Žinoma, treneris turi būti griežtas, turėti įvairių pratimų. Be to, turi būti ir treniruočių disciplina“).

Akcentuotinas saviugdosa skatinimas, kai svarbiu tampa saviraiškos didinimas („<...>savęs išraiška, savo galimybių atskleidimas, tobulėjimas, progresavimas,„), fizinis tobulėjimas („<...> kad galiu išnaudoti laiką sau naudinga prasme, galiu tobulinti savo kūną“), rezultatų siekimas („<...> patirtis, pasiekti rezultatai“), tobulėjimas („<...> man patinka tai, kad joje aš tobulėju ir geriau atrodau bei išsiugdau ištvermę“). Taip pat išskiriamas visapusiškas sportinės veiklos teigiamas vertinimas, kai tyrimo dalyviai išreiškė savo nuomonę, jog jiems sporto užsiėmimuose viskas patinka („<...> viskas patinka, kas yra juose vykdoma“, „<...> kadangi sportą mėgstu labai, tai sporto užsiėmimuose patinka viskas. Ir krūvis ir treneris ir sąlygos sportuoti“, „<...> man patinka viskas: sportuoti, dalyvauti varžybose, bendrauti, žaisti“), kas liudija apie sporto užsiėmimų naudą mokiniams.

24 lentelė

Sporto užsiėmimų teigiamybių identifikavimas

Kategorija	Sk.	Subkategorija	Sk.	Teiginiai
Sportinė veikla	22	Fizinis aktyvumas	21	„Sportas“ [2] „<...> sportuoti“ [15] „<...> patinka sportavimas“ „<...> patinka sportuoti“ „<...> patinka sportuoti, išsikrauti“ „<...> sportuoti, daryti įvairius pratimus man patinka sportuoti, dalyvauti varžybose, važiuoti į stovyklas“
		Teigiamas sportinės veiklos vertinimas	1	„<...> sportuojant aš pailsiu nuo visų mokyklos rūpesčių, aš išlieju visą savo energiją. Man patinka, kad su kiekviena treniruote aš tampa geresniu negu buvau sportuoju dėl savo sveikatos, o ne dėl varžybų“
Teigiamas trenerio	21	Teigiamas trenerio	19	„<...> puikus treneris“ „<...> gera šokių trenerė, gera draugų aplinka, įdomu pas ją

Kategorija	Sk.	Subkategorija	Sk.	Teiginiai
vertinimas		<i>asmeninių savybių vertinimas</i>		šokti“ „<...>geras treneris“ [5] „<...>griežtas treneris“ [4] „<...> trenerė“ [5] „<...> treneris ir gera kompanija“ „<...> treneris, jo mąstymas ir paskirtos užduotys“ „<...> patrauktus treneris“
		<i>Teigiamas profesinių kompetencijų vertinimas</i>	2	„<...> patinka kai treneris pamato stiprią pusę, tą sritį, kurioje esi geriausias ir bando ją tobulinti, gerinti tavo rezultatus. Žinoma, treneris turi būti griežtas, turėti įvairių pratimų. Be to, turi būti ir treniruočių disciplina“. „Treneris. Jo gebėjimas ne tik išmokinti viską bet ir parodyti, o ir išaiškinti taip, kad net klausimų nekyla. patinka, kad treneris negriežtas“
Saviugdosa skatinimas	22	<i>Saviraiškos didinimas</i>	6	„<...> ugdyti savo pasitikėjimą“ „<...> savęs lavinimas“ [3] „<...> savęs išbandymas“ „<...> savęs išraiška, savo galimybių atskleidimas, tobulėjimas, progresavimas,,
		<i>Fizinis tobulėjimas</i>	5	„<...> fizinis lavinimas „<...> fizinis pasirengimas,, „<...> fizinės formos gerėjimas“ „<...> turi geresnę fizinę formą“ „<...> kad galiu išnaudoti laiką sau naudinga prasme, galiu tobulinti savo kūną“
		<i>Rezultatų siekimas</i>	4	„<...> patirtis, pasiekti rezultatai“ „<...> darbo rezultatai“ [2] „<...> didelis krūvis ir gerų rezultatų pasiekimas“
		<i>Tobulėjimas</i>	7	„<...> patinka lavinti savo įgūdžius“ „<...> galimybė tobulėti“ „<...> gebėjimas tobulinti save“ „<...> pratimai, kurie leidžia tobulėti Tobulėjimas“ „<...> savęs atskleidimas, tobulėjimas“ „<...> man patinka tai, kad joje aš tobulėju ir geriau atrodau bei išsiugdau ištvėrmę“
Visapusiškas sportinės veiklos teigiamas vertinimas	22	<i>Viskas patinka</i>	22	„Viskas“ [10] „<...> beveik viskas“ „<...> viskas patinka“ [3] „<...> viskas patinka, išskyrus per griežtą trenerį“ „<...> viskas patinka, kas yra juose vykdoma“ „<...> viskas patinka, tik reiktų šiek tiek naujovių“ „<...> viskas, ypač gražus treneris“ „<...> viskas patinka, todėl ir sportuoju“ „<...> kadangi sportą mėgstu labai, tai sporto“ „užsiėmimuose patinka viskas. Ir krūvis ir treneris ir sąlygos sportuoti“ „<...> man patinka viskas: sportuoti, dalyvauti varžybose, bendrauti, žaisti“ „<...> man viskas patinka“
Komunikacij a su aplinkiniais	19	<i>Bendravimas</i>	15	„<...> bendrauti su bendraamžiais „<...> bendravimas su kitais „<...> bendravimas su komanda „<...> bendravimas su treneriu ir komandos nariais šiltas bendravimas „<...> bendravimas su draugais [4] „<...> gera kompanija, geri treneriai „<...> jog daug keliauju, susitinku su draugais ne tik iš „<...> savo miesto, bet ir iš visos Lietuvos „<...> kad galiu bendrauti su draugais
		<i>Komandos draugų būvimas</i>	4	„<...> komanda“ „<...> būti kaip komanda“

Kategorija	Sk.	Subkategorija	Sk.	Teiginiai
		<i>šalia</i>		„<...> komandos draugės, treniruotės“ „<...> kompanija“ „<...> man patinka, nes labai įdomu žaisti su draugais“
Turiningas laiko praleidimo būdas	17	<i>Gerai praleistas laikas</i>	14	„<...> gali kažką veikti ir nesėdėti vien prie kompiuterio“ „<...> praleisti naudingai laisvalaikį“ „<...> gerai praleidžiame laiką, sportiniai užsiėmimai, dalyvauti varžybose“ „<...> gerai praleistas laikas su draugais“ „<...> gerai praleistas laikas“ „<...> gerai praleistas laikas ir laimėjimai varžybose“ „<...> gerai praleistas laikas su draugais. Išmoksti kažko nauja, dalyvauji varžybose“ „<...> gerai praleisti laiką varžybose“ „<...> įdomiai leisti laiką“ „<...> įdomus laisvalaikio praleidimas“ „<...> jei tau patinka ką darai, smagiai praleidi laiką eidamas į treniruotes ar sportuodamas namie, sporto klube“ „<...> kad gerai praleidžia savo laiką sporto salėje“ „<...> kad yra kaip praleisti laiką“
		<i>Užimtumas</i>	3	„<...> užimtumas“ „<...> užimtumas bei fizinė veikla“ „<...> užsiėmimas ir gerai praleistas laikas“
Teigiamos emocijos	14	<i>Geros emocijos</i>	5	„<...> gera nuotaika, kadangi sportuojant ji pagerėja“ „<...> gera nuotaika ir didelis krūvis“ „<...> jausmas kai tau pavyksta kas nors, ko nors ankščiau nesugebėjai padaryti“ „<...> puiki nuotaika“ „<...> jog sportuojant išsivalo negatyvios mintys, pagerėja nuotaika“
		<i>Azartas</i>	4	„<...> Azartas“ [3] „<...> Gera jausti azartą“
		<i>Emocijų iškrova</i>	5	„<...> išlieti energiją, kad po to būni žvalsnis“ „<...> išsilieti fiziškai“ „<...> išlieti energiją, kad po to būni žvalsnis“ „<...> išsilieti fiziškai“ „<...> energijos išliejimas“
Veiklos įvairiapusiškumas	8	<i>Įdomi veikla</i>	8	„<...> įdomi veikla, išvykos į varžybas, naujos užduotys“ „<...> įdomi veikla, kai išmokstama ko nors naujo“ „<...> įdomiai ir naudingai praleistas laikas bei užimtumas“ „<...> įdomiai praleista treniruotė“ „<...> įdomios treniruotės“ [4]
Tinkama aplinka	4	<i>Gera materialinė bazė</i>	4	„<...> geras inventorių graži aplinka“ „<...> daug treniruoklių, moderni salė“ „<...> gerai įrengta salė, daug inventoriaus“ [2]

Tyrimo dalyviai taip pat akcentuoja komunikaciją su aplinkiniais, t.y. bendravimą („<...> bendravimas su treneriu ir komandos nariais“, „<...> jog daug keliauju, susitinku su draugais ne tik iš savo miesto, bet ir iš visos Lietuvos“) ir komandos draugų būvimą šalia („<...> komandos draugės, treniruotės“, „<...> man patinka, nes labai įdomu žaisti su draugais“). Tai liudija apie sporto užsiėmimų naudą mokinių socializacijos ir savirealizacijos ugdymui. Tai pat išskiriamas turiningas laiko praleidimo būdas, kai pažymima, kad „<...> gali kažką veikti ir nesėdėti vien prie kompiuterio, praleisti naudingai laisvalaikį“, o „<...> jei tau patinka ką darai, smagiai praleidi laiką eidamas į treniruotes ar sportuodamas namie, sporto klube“.

Itin svarbiu teigiamu sportinių užsiėmimų aspektu tampa teigiamos emocijos, kurias patiria vaikai jų metu. Mokiniai pažymi, kad svarbi yra „<...> gera nuotaika, kadangi sportuojant ji pagerėja“ bei „<...> jausmas kai tau pavyksta kas nors, ko nors ankščiau nesugebėjai padaryti“, „<...> sportuojant išsivalo negatyvios mintys, pagerėja nuotaika“. Taip pat išskiriama azarto bei emocijų iškrovos svarba, kai akcentuojama, kad sporto užsiėmimų metu mokiniai gali „<...> išlieti energiją, kad po to būni žvalesnis“. Svarbiu tampa veiklos įvairiapusiškumas, pažymint, kad patinka „<...> įdomiai ir naudingai praleistas laikas bei užimtumas“ bei tinkama aplinka („<...> gerai įrengta salė, daug inventoriaus“, „<...> daug treniruoklių, moderni salė“), kas mokinius skatina sportuoti.

Apibendrinant galima teigi, kad paauglių požiūris į sporto veiklos organizavimą yra teigiamas, kadangi dauguma respondentų teigiamai vertina sporto užsiėmimus, išskirdami jų naudą fiziniam aktyvumui, saviugdai, komunikacijai su aplinkiniais, turiningam laiko praleidimui, teigiamoms emocijoms, veiklos įvairiapusiškumui. Vyresnio amžiaus paaugliai akcentuoja materialinės bazės svarbą sportuojant, profesiniai sporto pedagogo gebėjimai, o 12-14 metų amžiaus grupei - sportiškumo savybės.

DISKUSIJA

Teorinės paauglystės amžiaus raidos ypatumų išvalgos leidžia teigti, kad paauglystė yra tas žmogaus brandos laikotarpis, kuomet, viena vertus, aktyvus sąveikavimas su socialine aplinka intensyviausiai formuoja paauglio savęs suvokimą ir vertinimą, kita vertus, paauglio asmenybė dar nėra pakankamai išsivysčiusi, kad jį būtų galima vadinti suaugusiuoju, bet tuo pačiu jį išsivysčiusi tiek, kad paauglys jaustųsi atsakingas už santykius su aplinkiniais, už savo poelgius ir veiksmus, elgtis pagal visuomenėje nusistovėjusias priimtinas normas bei taisykles. Neužimtumą galima traktuoti kaip „asocialų užimtumą“, o tai pagrindžia *neformaliosios kūno kultūros ir sporto veiksmingumo paauglių nusikalstamumo prevencijos kontekste tyrimo svarbumą*.

Tyrimo rezultatų analizės pagrindu galima teigti, kad paauglių nusikalstamumo, kaip socialinio reiškinių lygis, priklauso nuo jį supančios aplinkos poveikio, nes tarp jo ir aplinkos vyksta nuolatinė sąveika. Kiekvienas vaikas yra unikali ir nepakartojama asmenybė. Ir pagrindinis veiksnys, darantis įtaką paauglio elgesio formavimuisi yra jo pati artimiausia aplinka – šeima, G. Valicko (1997, p.28) „vertinama kaip maža „bendruomenė, kurioje vaikas mokosi pirmiausia“, „todėl vaiko polinkis į nusikalstamą elgesį gali būti interpretuojamas kaip socializacijos „deficitas“, netinkamo auklėjimo šeimoje rezultatas“.

Šiame tyrime, analizuojančiame paauglių nusikalstamumo problemas ir šio reiškinių prevencijos kontekste problemas ir ypatingas dėmesys skiriamas paauglių laisvalaikio užimtumui, kurio esmine grandimi pripažįstama *neformalioji kūno kultūra ir sportas*, kaip labiausiai priimtina ir toleruojama paauglių laisvalaikio praleidimo forma. Būtent todėl kompleksinis (visuminis) (paauglių, tėvų ir sporto pedagogų) požiūris į neformaliąją kūno kultūrą ir sportą tyrimas nusikalstamumo prevencijos kontekste yra itin aktualus - adekvatus ir savalaikis reagavimas į tam tikrus, konkrečius paauglio išskirtinumus ir jo galimybes, formuoja jo elgesį, atitinkantį visuomenėje priimtinioms normoms.

Šio tyrimo rezultatai patvirtina teorines išvalgas ir leidžia teigti, kad neformaliosios kūno kultūros ir sporto ugdomosios programos, kryptingai orientuotos į ankstyvąją nusikalstamumo prevenciją, padeda spręsti paauglių nusikalstamumo problemas. Atkreiptinas dėmesys, kad tiek tėvai, tiek pedagogai pripažįsta, kad neformalioji sportinė veikla ugdo paauglio vertybines orientacijas ir asmenybę visuomenėje, skatina jį siekti tikslų, didina motyvaciją ne tik pasiekimams sporte, bet ir moksle, Tuo pačiu, vertindami sporto treniruočių ir būrelių elgesio normų pažeidimų prevencijos efektyvias funkcijas, tėvai ir pedagogai atkreipia dėmesį į menką materialinę bazę, nekokybišką sporto inventorių.

Paauglių požiūrio į neformaliąją kūno kultūrą ir sportą, kaip nusikalstamumo prevencijos galimybę, tyrime atskleisti patikimi skirtumai tarp skirtingų paauglystės tarpsnių (12-14 m. ir 15-18 m.) parodo, kad ankstyvojoje paauglystėje mokiniai nusikalstamumo priežastimi įvardija neturėjimą galimybių turiningam laisvalaikiui; vyresnioji (15-18 m.) grupė – išskiria žalingus įpročius, tėvų dėmesio stoką, neigiamą draugų įtaką. Į tai, manytume, tikslinga ne tik atkreipti dėmesį tėvams ir pedagogams, bet ir taikyti konkrečius neformaliojo ugdymo/si efektyvino veiksmus.

Grįžtant prie diskusijos, atkreipiame dėmesį į tą faktą, kad mūsų tyrimo rezultatų pagrindu galima konstatuoti apie paauglių galimybę patiems laisvai pasirinkti neformaliosios kūno kultūros ir sporto užsiėmimų rūšis ir veiklas. Tai prieštarauja kitų autorių (Ruškus, Žvirdauskas, Stanišauskienė, 2009), atliktiems neformaliojo ugdymo vertinimo tyrimų rezultatams, kuriuose išvelgiamas suaugusiųjų dominavimas, ypač neformaliojo vaikų švietimo sistemoje. Tai mus skatina tęsti tyrimus šia kryptimi, projektuoti paauglių nusikalstamumo prevencijos sistemą, grindžiamą naujais tyrimo kontekstais, derinant skirtingas metodologijas.

Atlikto *kiekybinio ir kokybinio tyrimo* duomenų analizė teoriškai ir praktiškai įrodo, kad paauglių užimtumas neformaliąja kūno kultūra ir sportu yra veiksminga nusikalstamumo prevencijos priemonė, todėl būtina ją plėtoti kaip strategiškai svarbią neformaliojo vaikų švietimo ir ugdymo sritį nusikalstamumo prevencijos kontekste.

IŠVADOS

1. Išvados, grindžiamos mokslinės literatūros ir neformaliąją kūno kultūrą bei sportą reglamentuojančių dokumentų pagrindu:

1. Paauglystė yra tas žmogaus brandos laikotarpis, kuomet aktyvus sąveikavimas su socialine aplinka intensyviausiai formuoja paauglio savęs suvokimą ir vertinimą. Paauglio elgesį lemia asmenų, kurie šio amžiaus laikotarpiu tampa jam autoritetu, elgesys. Kadangi šiame amžiaus tarpsnyje sparčiai formuojasi socialiniai-kognityviniai gebėjimai, paauglių nusikalstamumą galima laikyti specifine socialinio elgesio norma, kuri išmokstama ir naudojama lygiai taip pat, kaip ir kitos socialinio elgesio normos.

2. Neformalusis vaikų ugdymas tėvams visų pirma svarbus dėl vaiko saviraiškos realizavimo, turiningo laisvalaikio praleidimo, užimtumo. Jiems svarbūs vaiko rezultatai, pasiekimai vienoje ar kitoje veikloje. Tačiau, nors ir akcentuojama, kad neformalusis ugdymas yra laisvas asmens pasirinkimas, dažnai veikla, kuria užsiima vaikai, yra primetama tėvų, neatsižvelgiant į vaiko fizinius duomenis, polinkius ir gebėjimus.

3. Neformaliojo švietimo sistemoje geriausiai įgyvendinami užimtumo ir socializacijos tikslai, o neformaliajame ugdyme kūno kultūra ir sportas sudaro geras sąlygas paauglių saviraiškai, bendravimui, vertybių orientacijai. Treneris savo profesinėmis kompetencijomis, asmeninėmis savybėmis gali įtakoti paauglio elgesį teigiama linkme, kadangi šiame amžiaus raidos laikotarpyje patirties semiamasi iš supančios aplinkos, patyrimą konstruojant ir pritaikant savo poreikiams.

4. Neužimtumas sutapatinamas su sąvoka „asocialus užimtumas“, kadangi užimtumui įgijus socialiai nepriimtina formą, jis tampa visuomenei nepageidaujamas. Todėl tiek praktikams (pedagogams), tiek teoretikams ar politikams turėtų būti suprantama, kad tinkamiausia paauglių nusikalstamumo prevencija plačiąja prasme yra tinkamas vaikų užimtumas.

2. Išvados, grindžiamos empirinių tyrimų rezultatų pagrindu:

1. *Tėvų ir sporto pedagogų požiūrio į kūno kultūrą ir sportą neformaliajame ugdyme, kaip į nusikalstamumo prevencijos galimybę kiekybiniu tyrimu atkleisti patikimi skirtumai tarp pedagogų ir tėvų nuomonės, leidžia teigti, kad pedagogai labiau nei tėvai akcentuoja vaikų siekį sportine veikla atskleisti savo gebėjimus bei norą įtikti tėvams. Pedagogai nurodo, kad paauglių nusikalstamą elgesį lemia blogi santykius su tėvais bei neigiama draugų įtaka ir, priešingai, - tėvai labiau pritaria, kad paauglio nusikalstamą elgesį įtakoja blogi santykiai su mokytojais bei neturėjimas kur įdomiai praleisti laisvalaikį. Visi pedagogai bei tėvai pritaria, kad neformaliosios kūno kultūros ir sporto ugdomosios programos, kryptingai orientuotos į ankstyvąją nusikalstamumo prevenciją, padeda spręsti paauglių nusikalstamumo problemas. Pedagogai sutinka, kad treniruotės ir sporto būreliai atlieka paauglių elgesio normų pažeidimų prevencijos*

funkcijas. Pedagogai labiau nei tėvai pritaria teiginiui, kad sporto pedagogas turi būti sportiškas, neturėti žalingų įpročių, o tėvai daugiau akcentuoja, kad pedagogas būti kūrybiškas bei teisingas.

2. *Kiekybinio tyrimo (sporto pedagogų ir tėvų) rezultatų pagrindu išryškėjo, kad tiek pedagogai, tiek ir tėvai teigia, kad paaugliai, užsiimdami neformaliąja sporto veikla, didina savo užimtumą, ugdo asmenines savybes (savarankiškumas, ištvermė, atsakomybė, valingumas), yra skatinami siekti savo tikslų, teigiamai vertinti kitų, ugdo komunikacinius, sveikos gyvensenos gebėjimus, mokosi savigynos bei tinkamo elgesio, yra užimti tikslinga veikla bei skatinami savirealizacijai, nusikalstamos veiklos prevencijai. Pedagogai reikalingų kompetencijų ugdo per gerosios patirties sklaidą, medijas, dalyvaudami mokymuose, aktyviai dalyvaudami sportinėje veikloje bei studijuodami mokslinę-metodinę literatūrą. Tėvai ir pedagogai išskiria esminius neformaliosios kūno kultūros ir sporto pedagoginės veiklos, kaip paauglių nusikalstamumo prevencijos priemonės, trūkumus, t.y. sunki materialinė situacija, informacijos sklaidos stygius. Pedagogai vienu iš trūkumų išskiria įvairių neformalios veiklos pasirinkimą, o tėvai – priešingai, mažą neformalios (sporto) veiklos pasirinkimą bei jaunimo abejingumą.*

3. *Paauglių požiūrio į kūno kultūrą ir sportą neformaliajame ugdyme, kaip į nusikalstamumo prevencijos galimybę, kiekybinio tyrimo pagrindu atskleisti patikimi skirtumai tarp skirtingų paauglystės tarpsnių (12-14 m. ir 15-18 m.) grupių. Ankstyvosios paauglystės laikotarpiu mokiniai dažniau patys nori sportuoti, nei yra verčiami rinktis sportinę veiklą. Pastaroji grupė mano, kad neformalioje sporto veikloje yra svarbus dalyvavimas varžybose, savo gebėjimų atskleidimas, o ne būvimas su draugais ar gerai praleistas laikas, kas svarbiau 15-18 m. paaugliams. 83,9 proc. paauglių sutinka, kad laisvalaikio užimtumas gali paauglį atitraukti nuo nusikalstamos veiklos ar sumažinti paauglių polinkį nusikalsti (80,6 proc.). Dažniausia paauglių nusikalstamumo priežastį 2-14 m. mokinių grupė (labiau nei 15-18 m.) įvardija kaip neturėjimą kur įdomiai praleisti laisvalaikį. 15-18 m. mokiniai kaip paauglių nusikalstamumo priežastį išskiria žalingus įpročius bei tėvų dėmesio stoką, neigiamą draugų įtaką. Ankstyvosios paauglystės laikotarpiu mokiniai labiau akcentuoja sportiškumo savybes, reikalingus geram sporto pedagogui, o 15-18 m. mokiniai pirmenybę teikia profesiniams sporto pedagogo gebėjimams.*

4. *Kiekybinio tyrimo (paauglių) rezultatai atkleidė, kad mokiniai sportuodami ugdo asmenines savybes (atkaklumą, atsakingumą, discipliną, ištvermę, sąžiningumą, savarankiškumą, punctualumą, pasitikėjimą, kantrybę, mandagumą, užsispyrimą), bendravimo įgūdžius, mokosi teigiamo elgesio bei kitų vertinimo, keičia savo gyvenseną, mokosi savigynos, nukreipia energiją teigiama linkme bei išmoksta valdyti savo laiką. Teigiami sporto užsiėmimų aspektai, mokinių teigimu, yra: fizinis aktyvumas, geras treneris, saviugda, visapusiškas sportinės veiklos*

teigiamas vertinimas, komunikacija su aplinkiniais, turiningas laiko praleidimo būdas, teigiamos emocijos veiklos įvairiapusiškumas, tinkama aplinka.

5. *Gauti rezultatai patvirtina tyrimo prielaidą (hipotezę), kad efektyvus kūno kultūros ir sporto veiklos organizavimas neformaliajame ugdyme mažina paauglių nusikalstamumą.*

REKOMENDACIJOS

Sąvoką „neužimtumas“ galima sutapatinti su sąvoka „asocialus užimtumas“, kadangi užimtumui įgijus socialiai nepriimtina formą, jis tampa visuomenei nepageidaujamas. Tai reiškia, kad pedagogams, mokyklų administracijos darbuotojams, teoretikams, politikams ir tėvams turėtų būti suprantama ši akivaizdi nuostata - efektyviausia paauglių nusikalstamumo prevencija plačiąja prasme yra tinkamas vaikų užimtumas. Todėl, siekiant neformaliosios kūno kultūros ir sporto poveikio paauglių nusikalstamumo prevencijos veiksmingumo, siūloma:

1. *Švietimo sistemos įstatymų rengėjams, politikams:* vadovaujantis *Vaiko apsaugos ir teisių pagrindų įstatymo* (1996), 16 straipsnio 3 punktu - „<...> valstybė ir vietos savivaldos institucijos steigia ir remia vaikų sporto, kūrybos, laisvalaikio klubus, stovyklas“ - sistemingai ir nuosekliai vykdyti prevencines programas, plėtojant vaikų ir paauglių užimtumo, (sprendžiant socialines problemas, deja, ne visada atsižvelgiama į rizikos grupių paplitimą.

2. *Sporto pedagogams:* paauglystės amžiaus tarpsnyje patirties semiamasi iš supančios aplinkos, įgytą patyrimą konstruojant ir pritaikant savo poreikiams, dėl to sporto pedagogui privalu išsamiau susipažinti su paauglystės laikotarpiu vykstančiais ne tik fiziologiniais, bet ir psichologiniais pokyčiais, nuolat analizuoti, tobulinti savo bendrąsias ir profesines kompetencijas.

3. *Tėvams:* kiekvienas vaikas iš prigimties yra unikalus ir nepakartojamas. Todėl labai svarbu, kad paaugliui būtų suteikta galimybė pačiam rinktis jam priimtina ir pageidaujama užimtumo sritį. Priešingu atveju vaikas gali ne tik atsisakyti bet kokios veiklos, bet tai jį gali paskatinti užsiimti ir nusikalstama veikla (praktikoje dažnai pasitaiko atvejų, kai tėvai patys nusprendžia ir parenka paaugliui laisvalaikio praleidimo formą, neatsižvelgiant į vaiko fizinius duomenis, polinkius ir gebėjimus).

LITERATŪRA

1. Augis R., et al. (1993). *Psichologijos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
2. Argustas A. (2009). *Neformalios kūno kultūros ir sporto veiklos veiksmingumas mažinant paauglių nusikalstamumą*. Magistro darbas. Šiaulių universitetas.
3. Avgulienė V., (2010). Agresyvaus elgesio apraiškos pradinėse klasėse. [Žiūrėta: 2014-03-02]. Prieiga per internetą: <http://vddb.laba.lt/obj/LT-eLABa_0001:E.02~2010~D_20100702_111826-86822>.
4. Bandura A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory* // Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
5. Bankauskienė I. (2013). *Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencija: samprata ir modeliai*. Vilnius: Baltijos kopa.
6. Barkauskaitė M. (2004). Moksleivių dorinis ugdymas popamokinėje veikloje. *Pedagogika*, 24, p. 20.
7. Bitinas B. (2004). *Hodegetika*. Vilnius: Kronta.
8. Bobrova L., Augienė D. (2009). Sportuojančių mokinių socialinio statuso klasės bendruomenėje ypatumai. *Pedagogika*, 96, p. 88-94.
9. Corsini R.J., Wedding D. (2011). *Šiuolaikinė psichoterapija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
10. Deveikytė E., (2006). Nuteistų asmenų nusikalstamo elgesio recidyvo prognozė. *Magistro darbas*. [Žiūrėta: 2013-12-19] Prieiga per internetą: <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2006~D_20110709_151619-19238/DS.005.1.01.ETD>.
11. Dobryninas A., Poviliūnas A., Tureikytė D., Žilinskienė L. (2004). Delinkventai Lietuvos mokyklose. [Žiūrėta 2014-01-30] Prieiga per internetą: <<http://www.smm.lt/svietimobukle/doc/AtaskaitaDelinkventai.doc>>.
12. Duoblienė L. (2009). Foucault idėjų sklaida švietime: disciplinuojančios mokyklos demaskavimas. *Problemos*, 75, p. 44-48.
13. Černius V. (1997). *Tėvų ir mokytojų pagalbininkas*. Vilnius: Poligrafija ir informatika
14. Foucault M. (1991). *The Foucault Effect. Studies in Governmentality*. The university of Chicago Press.
15. Faucault M. (1998). *Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas*. Vilnius: Baltos lankos.
16. Gailienė D., Bulotaitė L., Sturlienė N. (1996). *Aš myliu kiekvieną vaiką*. Vilnius: Valstybinis leidybos centras.
17. Gričius D. (2010). Vadybinės kompetencijos aspektai trenerių veikloje. *Magistro darbas*. <http://www.krepsiniotreneris.lt/_media/bv000028.lkdoc.trener-magistr-darbas.pdf>.

18. Gražulis D. (2013). Asmeninių ir sportinių kompetencijų raiška jaunųjų futbolininkų ugdymo(si) procese. *Daktaro disertacija*. [Žiūrėta: 2013-10-16]. Prieiga per internetą: <http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2013~D_20131104_111722-58736/DS.005.0.01.ETD>.
19. Jonutytė I., Litvinas Š. (2007). Paauglių socialinės-educacinės problemos ir jų prevencijos galimybės šiuolaikinėje visuomenėje. *Tiltai*, 7, p. 119-127.
20. Jovaiša L. (1993). *Pedagogikos terminai*. Kaunas. Šviesa.
21. Jovaiša L. (2001). *Edukologijos pradžios*. Šiaulių universiteto leidykla.
22. Jovaiša L. (2003). *Hodegetika. Auklėjimo mokslas*. Antras papildytas leidimas. Vilnius: Agora.
23. Jovaiša L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
24. JT Vaiko teisių konvencija (1989). Vilnius.
25. Justickis V. (2004). *Kriminologija II dalis*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
26. Kalpokienė V. (2005). Paauglių raida ir psichikos sutrikimai Ego psichologijos požiūriu. *Psichologija*, 31, p. 75-85.
27. Kalvaitis A. (2013). Įgytų kompetencijų įvertinimo ir pripažinimo sąlygos bei galimybės pasirenkamojo vaikų ugdymo organizacijose. *Tyrimo ataskaita*. [Žiūrėta: 2014-03-22]. Prieiga per internetą: <http://www.upc.smm.lt/ekspertavimas/tyrimai/failai/NU_tyrimo_ataskaita.pdf>.
28. Kardelis K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas: Judex.
29. Karoblis P. (2006). Mokslo žinių trūkumas – didžiausias pavojus trenerio profesijai. *Sportas mokslas*, Nr. 1(43), p. 8-13.
30. Kūno kultūros ir sporto įstatymas (2005). Vilnius. [Žiūrėta: 2014-01-19]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/oldsearch.preps2?a=257681&b=>>>.
31. Kūno kultūros ir sporto strategija 2005-2015 m., (2005). Vilnius. [Žiūrėta: 2014-01-16]. Prieiga per internetą: <<http://kksd.lt/kongresas/dok/Strategija%202005-2015%20m.pdf>>.
32. Kviesskienė G. (2003). *Socializacija ir vaiko gerovė*. Vilnius: VPU leidykla.
33. Kviesskienė G. (2006). Neformaliojo vaikų švietimo sąnaudos ir prieinamumas. Vilnius: VPU. [Žiūrėta: 2014-01-30]. Prieiga per internetą: <http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/NVS_sanaudos_ir_prieinamumas_ataskaita.pdf>.
34. Leliūgienė I. (2003). *Socialinė pedagogika*. Kaunas: Technologija.
35. Leonavičius J. (1993). *Sociologijos žodynas*. Vilnius: Academia.
36. Lietuvos pažangos strategija 2030. (2010). Vilnius. [Žiūrėta: 2014-03-28]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrv.lt/bylos/veikla/2030.pdf>>.
37. LR Švietimo įstatymo pakeitimo įstatymas (2011). *Valstybės žinios*, Nr. 38-1804.

38. Malinauskas R. (2010). *Taikomoji sporto psichologija*. Kaunas: LKKA.
39. Malinauskas R., Šniras Š. (2006). Ugdymo programos įtaka sportuojančių moksleivių situaciniams socialiniams įgūdžiams. *Acta Pedagogica Vilnensia*, 17, p. 111-121.
40. Meidus L. (2005). *Sporto psichologija*. Vilnius: VPU.
41. Merfeldaitė O., Railienė A., (2006). *Prevencinio darbo grupės veikla bendrojo lavinimo mokykloje*. Vilnius: UAB „Sveikas žmogus“.
42. Mikalauskas R. (2005). Trenerių vadovavimo stiliai ir jų savivertė moterų rankinio komandoje. *Ugdymas. Kūno kultūra. Sportas*. Nr. 1. p. 30-33.
43. Miškinis K. (2002). *Sporto pedagogikos pagrindai*. Kaunas: Lietuvos kūno kultūros akademija.
44. Miškinis K. (2006). Besimokantis treneris. *Treneris*, 1, p. 2-9.
45. Myers D. G. (2008). *Psichologija: vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
46. Navaitis G. (2007). *Psichologinė parama paaugliui*. Vilnius: Kronta.
47. Neformaliojo vaikų švietimo koncepcija. (2012). [Žiūrėta 2013-11-26]. Prieiga per internetą: <http://www.upc.smm.lt/ugdymas/neformalusis/neformalus2.php>
48. Nusikalstamumo statistika. (2014). Informatikos ir ryšių departamentas prie LR VRM. [žiūrėta 2014-02-02]. Prieiga per internetą: http://www.ird.lt/infusions/report_manager/report_manager.php?lang=lt&rt=1
49. Paurienė L. (2012). Neformaliojo ugdymo aktualijos. *Švietimo problemos analizė*. p. 1- 8. Vilnius: ŠAC.
50. Petrulytė A. (2003). *Jaunesniojo paauglio socialinė raida*. Vilnius: Presvika.
51. Popamokinės veiklos veiksmingumas. *Tyrimo ataskaita*. (2003). Vilnius: VPU Sociologinių tyrimų laboratorija. [žiūrėta: 2014-02-06]. Prieiga per internetą: www.smm.lt/uploads/documents/kiti/tr_ataskaita_040303.doc.
52. Ruškus J., Žvirdauskienė D., Stanišauskienė V. (2008). Mokiniai, dalyvaujantys neformaliajame švietime. [Žiūrėta: 2014-03-29]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/MOKINIAI_DALYVAUJANTYS_NEFORMALIAJAME_SVIETIME_2008.pdf.
53. Ruškus J., Žvirdauskienė D., Stanišauskienė V. (2009). Neformalusis švietimas Lietuvoje. Faktai, interesai, vertinimai. Vilnius: ŠAC.
54. Sakalauskas G. (Red.) (2000). *Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija*. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras.

55. Sakalauskas G., Gečėnienė S., Ruževskis B. ir kt. (2000). *Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija: situacijos analizė ir metodinės rekomendacijos*. Vilnius: Teisės institutas.
56. Sondaitė J. (2001). Paauglių ateities orientacijų ypatumai: lyčių skirtumai. *Psichologija*, 23, p. 50-59.
57. Sturlienė N. (2007). *Paauglių socialinių įgūdžių ugdymo programa*. Kaunas: „Arx Baltica“ spaudos namai.
58. Survutaitė D. (2004). Papildomojo ugdymo stebėseną Lietuvos bendrojo lavinimo mokykloje. *Acta Pedagogica Vilnensia*, 12, p. 164 – 170.
59. Šarkauskienė A. (2009). Neformaliojo fizinio ugdymo veiklos ypatumai ir kaitos linkmės. *Sporto mokslas*, 2 (56), p. 68-74.
60. Šarkauskienė A., Birontienė Z., Žilinskienė R. (2011). Jaunųjų paauglių darnaus fizinio vystymosi ugdymas neformalioju būdu. *Sporto mokslas* 4 (66), p. 50-56.
61. Šimaitis A., (2013). Valstybinės tarpinstitucinės prevencinės programos. *Mokslinė-metodinė konferencija „Sveikatos veiksniai ir mokymosi aplinka. Tarptautinis vaikų, mokinių, pedagogų ir visuomenės sveikatos priežiūros specialistų konkurso „Sveikuolių sveikuoliai“ tikslai, patirtis, vizija“*. Šventoji, 2013 m. gegužės 15-17 d. d.
62. Šniras Š., Dumčienė A., Dumbliuskas A. (2007). Sportuojančių ir nesportuojančių mokinių socialinių įgūdžių ypatumai. *Pedagogika*, 87, p. 109-114.
63. Tidikis R. (2003). *Socialinių mokslinių tyrimų metodologija*. Vilnius: LTU leidybos centras
64. Vaicekuskaitė L. (2000). Kitoks (ne darbo rinkoje) vaikų ir jaunimo užimtumas. *Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija*. Vilnius: Mokslo aidai. p. 35 – 40.
65. Vaičiulienė A. (2004). *Paauglio psichologija: vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams*. Vilnius: Presvika.
66. Vaitkevičiūtė V. (2001). *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas.
67. Vaikų ir jaunimo socializacijos programa 2004-2014 metams. (2004). [žiūrėta: 2014-03-19]. Prieiga per internetą:
<http://www.lmssc.smm.lt/archyvas/dokumentai/socializacijos_programa_110117.doc>.
68. Valickas G., (1997). *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos. Monografija aukštųjų mokyklų studentams*. Vilnius: LTA.
69. Vileikienė E., (2010). Lietuvos gyventojų ir policijos pareigūnų požiūris į linkusius nusikalsti nepilnamečius. *Socialinis darbas*, 9 (1), p. 45 – 53.
70. Vilkas A., (2006). *Kūno kultūros teorijos įvadas*. Vilnius: VPU leidykla.
71. Zaborskis A., (2011). Rūkymo, alkoholinių gėrimų ir narkotikų vartojimas tarp Lietuvos paauglių 1994-2010 metais. Nacionalinės sveikatos tarybos metinis pranešimas „Lietuvos

- sveikatos programa: rezultatai ir išvados“ p.65-68. [žiūrėta 2014-03-02]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/PZACLURH.PDF>>.
72. Zaleckienė I. (1994). *Moksleivių papildomo ugdymo sistema*. Moksleivių papildomas ugdymas. Vilnius: Esinija.
73. Zumeras R., Gurskas V., (2012). Mokinių fizinis aktyvumas ir sveikata. *Metodinė-informacinė medžiaga, skirta visuomenės sveikatos priežiūros specialistams bei pedagogams*. Vilnius: Sveikatos mokymo ir ligų prevencijos centras. [Žiūrėta:2014-03-20]. Prieiga per internetą:
<<http://www.ssus.lt/ssusadmin/kiti/lmitkcedit/uploads/files/Rekomendacijos%20mokini%C5%B3%20fizinio%20aktyvumo%20ir%20sveikatos%20tema.pdf>>.
74. Žemaitaitytė I. (2006). Jaunimo nusikalstamumo prevencija: neformaliojo ugdymo aspektas. *Socialinis darbas*, 5 (2), p. 80 – 86.
75. Žukauskienė R., Malinauskienė O. (2008). Skirtumai tarp lyčių, prognozuojant elgesio ir emocinius sunkumus paauglystėje pagal asmenybės bruožus ir tėvų auklėjimo stilių. *Psichologija* 38, p. 63-83.
76. Žukauskienė R. (2002). *Raidos psichologija*. Vilnius: Margi raštai.
77. Žukauskienė R. (2006). *Kriminalinio elgesio psichologija*. Vilnius: MRU Leidybos centras.
78. Žukauskienė R. (2006). *Individualus darbas su nusikalsti linkusiu vaiku: metodinės rekomendacijos*. Vilnius: ŠAC.

PRIEDAI